

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

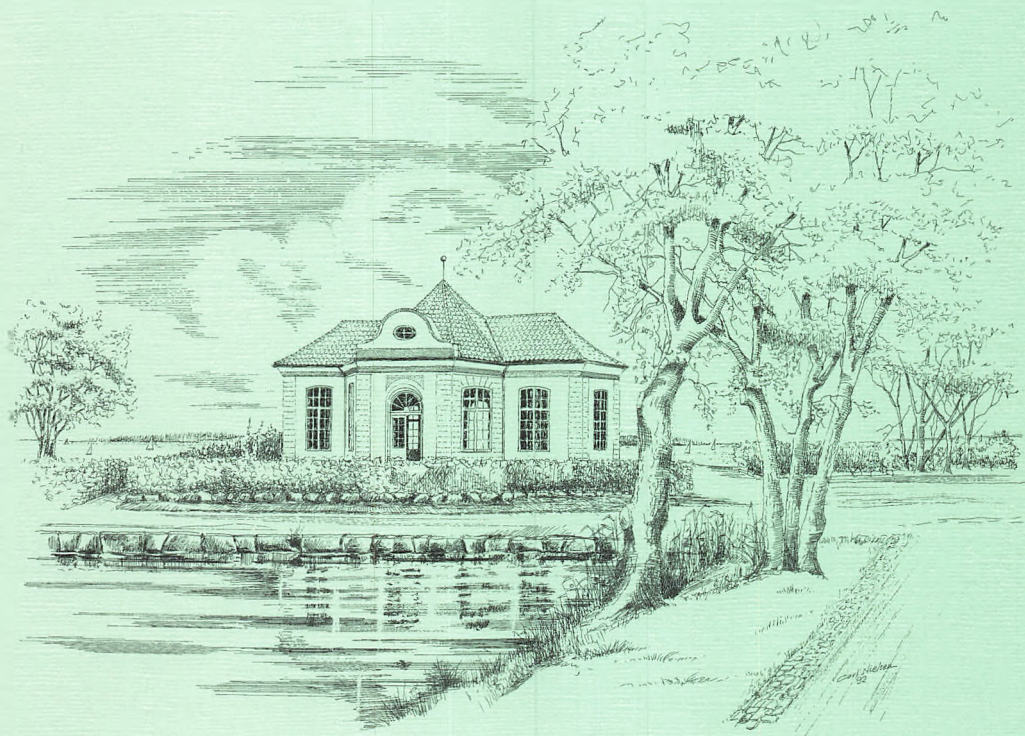
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

TÅSINGE ÅRBOG 2000

TÅSINGE MUSEUMSLAUG

Til medlemmer af Tåsinge Museumslaug!

Glem ikke giroblanketten i bogen, men indbetal beløbet inden fristens udløb.

Skal pengene sendes, så brug helst indbetaling til postvæsenet, da der ved andre former for betalingsoverførsler er konstateret manglende navn på indbetaleren.

Sådanne tilfælde medfører unødige rykkerskrivelser og eventuel udeblivelse af næste årbog!

TÅSINGE ÅRBOG 2000

Udgivet af
TÅSINGE MUSEUMSLAUGS FORLAG

Redaktion:
Tåsinge Museumslaugs Årbogsudvalg

ISBN 87-89921-09-07

Bogens tilrettelægning:
Erik Hansen, Tåsinge

Reproduktion, sats og tryk
Isager, Svendborg (6221 3160)
Skriften er 11 punkt Garamond

Omslag:
240 g Lærredspræget Inercote, og papiret 115 g MultiArt Closs

Indbinding:
Bruuns Bogbinderi A/S, Odense

Ekspedition:
Tåsinge Museumslaug
Chr. Kiilsgaardsvej 4
5900 Rudkøbing
Tlf. 6251 2667

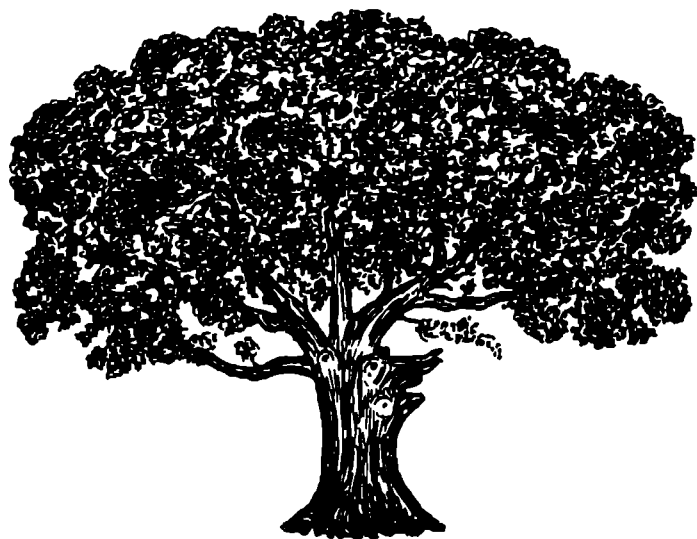
Omslagets forside:

Thepavillonen
ved Valdemarsslot

Tegnet af Carl Nielsen, 1992

Indholdsfortegnelse

Forord	
<i>Af Jytte Munch</i>	5
En særpræget bonde	
<i>Af Thorvald Hansen</i>	6
Mere om en brændeskude fra Vornæs	
<i>Af Anders Monrad Møller</i>	19
Den tøsingske dialekts spor	
<i>Af Albert Mohr Lolk</i>	31
Bjerreby Kirke	
<i>Af Didier Gautier</i>	33
Fra den gamle dagbog	
<i>Lars Rasmussen Højte fortæller</i>	45
Ranbemærkninger	
<i>Af Albert Mohr Lolk</i>	54
Lidt om Landet bys historie	
<i>Af Bent Christoffer Nielsen</i>	55
Billeder fra Landet bys udvikling	65
Kirkeskibene i Bregninge, en rettelse.....	74
Mindeord om Esther Fredholm	75
Nyt fra arkivet.....	76
Nyt fra museet	77
Hvordan får du kontakt til Tåsinge Museumslaug	79
Praktiske oplysninger	80

– Vær med til at værne om vor ø-kultur...

Forord

af Jytte Munch

Velkommen til dig som læser af den 14. i rækken af Tåsinge årbøger.

År 2000- eller millennium-udgaven.

Jeg har ikke i forbindelse med dette årtusindskifte kunnet lade være med at lege med begrebet århundreder. Indtil udgangen af 1999 har vi talt om det forrige århundrede, når vi var nede i 1800-tallet, men hvad nu - nu skal vi kun måneder tilbage, så er vi allerede dernede.

Omkring årsskiftet så og hørte jeg ordet millennium anvendt i flæng - og ikke altid lige korrekt, men her oplysning om ordet »millenium's« betydning. I følge Gyldendals fremmedordbog er ordet nylatinsk. Det kommer af mille, som betyder tusind plus det latinske 'annus, som betyder år. Ordets rette betydning er årtusind; tusindårsfest, tusindårsrige.

Vi har ikke ændret vort koncept i anledning af årtusindskiftet, og vor intention er stadig, at vi med udgivelsen kan vedligeholde og måske i heldigste fald skærpe interessen om Tåsinges historie.

Interessen har ikke manglet i år, og vi takker alle, som har bidraget til bogens udgivelse. Men vi opfordrer stadig alle til at være vågne over for nye emner og indlæg til kommende bøger.

Vi håber, at du som læser af denne årbog vil kunne glæde dig over både førstegangsudgivelser samt ældre spændende artikler og historier fra Tåsinge, og med interesse studere billedserierne.

Årbogen starter i år med Thorvald Hansens historie om »En særpræget bonde«, hvor Thorvald Hansen på sin sædvanlige levende måde fortæller om gårdmand og møller Rasmus Lolk fra Bækkehave Mølle.

Anders Monrad Møller følger op om jagten Louise af Vornæs med artiklen om tre år med jagten under overskriften: »Mere om en brændeskude fra Vornæs«.

Albert Mohr Lolks spændende undersøgelse

af, i hvor høj grad tællingskommisærerne ved folketællingen den 1. februar 1890 har præget skrivemåden for personnavne m.v. i artiklen »Den tøsingske dialekts spor«.

I serien om Tåsinges sognekirker er turen kommet til Bjerreby Kirke. Didier Gautier, sognepræst ved Bjerreby-Landet kirker, fortæller i sin artikel meget fyldstgørende om både middelalderkirken og den nye kirke.

Under overskriften »Fra den gamle dagbog« bringes uddrag fra gårdmand Lars Rasmussen Højte i Vaarøs dagbog, hvor han i august 1905 skrev om Bjerreby Kirke.

Didier Gautiers nutidige artikel samt Lars Rasmussens gamle dagbogsnotater og afskriften fra et københavnsk blad: »Et interessant middelalderfund« vil helt sikkert være meget interessant læsning for mange.

Umiddelbart herefter følger Albert Mohr Lolks »Randbemærkninger« omkring Bjerreby sogn.

I anledning af Landets 100-års landsbyjubilæum den 21. april år 2001 har Bent Christoffer Nielsen sendt os indlægget »Lidt om Landet bys historie«. Vi følger op med en billedserie fra Landet bys udvikling.

Museumslaugets ældste æresmedlem, købmand Esther Fredholm, Bregninge afgik den 16. august i år ved døden, og hendes niece Annelise Fredholm har skrevet mindeordene.

Inden afsnittene omkring nyt fra både museum og arkiv samt praktiske oplysninger bringer vi rettelser til fejl omkring sidste års indlæg om kirkeskibene i Bregninge Kirke. Vi beklager fejlene.

Til slut ønskes rigtig god læselyst, husk, at også et indlæg fra dig vil være velkomment.

En særpræget bonde

af Thorvald Hansen

Paa Taasinges Kyst - over for det meget yndede Udflugtssted »Tankefuld« og i umiddelbar Nærhed af den i Middelalderen berygtede Horse Skov, hvor efter Sagnet Taasingebondens Plageaand, Odense-Bispen Jens Andersens Beldenak, huserede, ses to Møller tæt ved hinanden: Bukkehavn og Bækkehavn.

Svendborgsund behøver ingen Omtale. De fleste Fynboer har set det - og alle har beundret det for dets Skønhed og Ynde. Men alle vil sikkert ogsaa indrømme, at de to omtalte Vindmøller bidrager til det vestre Sunds Skønhed, og de giver Omgivelserne et specielt dansk Præg.

Den sidstnævnte Mølle skyldes en stout og dygtig Taasinge-Bonde - og den kan da siges at »staa som Bavta over ædel Virke«. Den vil gennem Tiderne kunne berette Slægterne om, hvad en ihærdig og dygtig Mand formåede at skabe i en Tid, da Guldet ingenlunde flød i Strømme, men samtidig kan berette om vor Tid og om en Mand, der trods sin usædvanlige Foretagsomhed og vidtforgrenede Interesse for praktiske Spørgsmål aldrig glemte »det ene fornødne« - en mand, der aldrig for det nærværende glemte det hinsides. Hans Liv formede sig i det stille som en Kamp mod alt, hvad der kunde hindre ham i at give Aanden, hvad dens var.

Naar jeg spurgte gamle Taasinge-boere ud om svundne Tiders Skikke og Tanker - stødte jeg ofte paa hans Navn - der altid lød med dyb Ærbødighed. Om denne ejendommelige Bonde skal der nu - paa Grundlag af, hvad der er mig fortalt - en Stund berettes:

Rasmus Lolk - Gaardmand og Møller i Bækkehavn - var et værdigt Skud paa Slægten Lolks Træ, der i Dag har vidtforgrenede Rød-

der i Taasinges Befolkning. Han var yngre Broder til Søren Lolks Bedstefader, Bonden Per Lolk paa »Vejlegaarden«. Søren Lolk beskrev »Stammoder« - som han kaldte sin Oldemoder - som en af de ejendommeligste Bondekoner, der havde været paa Øen. Han fortalte bl. a., at hun betragtede det som en af sine vigtigste Livsopgaver at skaffe sine talrige Sønner et »godt Gifte«, hvorfor hun saa »passende Partier« ud til dem og lagde sig i Selen for at faa Sagen i Orden.

Dette behøvede hun ikke for den yngstes vedkommende. Rs. Lolk udkaarede selv sin Brud - sammen med hvem han senere grundlagde Hjemmet i Bækkehavn, der skulde blive godt kendt over den hele Ø. Søren Lolk fremhævede som et Tegn paa Rs. Lolks stærke Slægtsfølelse, at han spurgte sine Brødre, om de havde noget mod Forbindelsen.

Rs. Lolk skulde have været med i Krigen 64, men »der blev stillet for ham« og dette kostede 1400 Rdl. Der var Opgaver nok for den arbejdsivrige Bonde at løse, da han flyttede ind i sit fremtidige Hjem. Gaarden var i gammeldags Drift, Bygningerne kun tarvelige, Besætningen ligesaa. Bygningerne blev hurtigt gjort i Stand, og i 1872 opførtes et nyt Stuehus. Det blev hurtigt at kende, at Gaarden havde skiftet Indehaver. Besætningen voksede - Folkeholdet ligesaa. Den øgede Gødningsmængde bevirkede, at han turde give sig i Lag med Frøavl - navnlig Kommendyrkning - og til sidst byggede han Bækkehavn Mølle, som han med stor Dygtighed drev frem til en anseelig Virksomhed.

Rs. Lolk krævede meget af sine mange Folk. Naar Solen gik i Synk - og Folkene saa til Klokkeren - rettede han selv Ryggen og sag-

de: »Om I fortsætter, er det selvfølgelig til Ekstrabetaling - men gør det ikke for min Skyld - kun hvis I selv gerne vil! Mig skal I ikke bryde jer om - for se det er nu min Lyst at arbejde.« Selvfølgelig fortsatte de. Men at holde ud med den utrættelige Husbond var ikke let. Var det maanelyst, arbejdede han ofte Natten over, og en Karl fortalte, at han mere end een Gang saa Lolk sætte Hestene i Stald efter endt Pløjning, naar Folkene gik til Morgenmalkning. Ogsaa Hestene - hvoraf han kun havde to - krævede han meget af - men til Gengæld blev de passet godt. Ingen kunde begribe, hvor han kunde drive en Gaard paa ca. 50 Tdr. Land samt et Møller - med kun to Heste -; men Lolk paastod endda, at Hestene tit var »arbejdsløse«, hvorfor han tilbød sin Broder, der klagede over manglende Hestekraft, at han da gerne maatte laane hans; de havde rigelig Tid!

Baron Juul - der interesserede sig meget for den særprægede Bonde - spurgte engang, om det dog kunde være rigtigt at han (Lolk) kunde nøjes med to Heste. Dette bekræftede Lolk og tilføjede: »Det burde mange lægge sig efter, thi mange Heste og mange Hunde gør Herremanden til Bonde.«

Ikke alene krævede han meget Arbejde af sine Folk, men gennemført Orden og Punktighed, tilfældig Henslængen af Redskaber kunde skaffe dem en Reprimande paa Lolks rolige Maade: »Sæt alt paa Plads og skaf Plads til alt!« Han værnedes om Redskaberne som var de Klenodier - og som den dygtige Husflidsmand, han var, tilbragte han de bedste Timer i Huggehuset. De plumpeste og tungeste Redskaber tog han under Arbejdet altid selv. Da han byggede Bro til Udskebning af Korn og der skulde foretages et større Jordarbejde, sled han med Hjulbøren sammen med sine Folk - men hans Hjulbørkasse var meget større end de andres. Saa kunde hans Hænder om Aftenen ryste af Sliddet, saa han næsten ikke kunde føre en Skes Indhold til Munden - og mens han indtog sit tarvelige Maaltid (ofte

Fedtebrød med Salt) mumlede han: »Gud sende mig altid Livets største Gode: at jeg maa kunne arbejde mig træt og sove mig let.« Hans Guds frygt sad ham dybt i Sindet, og af alt satte han Troen højest, hvorfor han ogsaa engang sagde til sine Piger, der skrækslagne flygtede hjem fra Marken under en Tordenbyge: »Frygter I for Torden - har I ingen Tro!« Han var til daglig Mildhedens Mand, og han tiltalte altid sine Folk med Venlighed. »Vil du ikke nok....« eller: »Du er nok saa venlig« o.s.v., og altid ledsagedes Befalingen med et: »Mange Tak!«

Han takkede sine Folk for alt - selv naar de meddelte ham, at de havde slaaet en Rude ud eller brækket et Skaft paa en Rive eller Fork. »Hvorfor siger du mig dog Tak, fordi jeg har ødelagt dit Kram?« spurgte engang en Karl ham. »Jeg siger dig tak for din Ærlighed« - svarede Lolk kort.

Hans Hensynsfuldhed over for Folkene var stor. Man fortalte, at da Karlene havde været til Musik (Bal), lod han dem sove længere end sædvanligt om Morgenen, og for ikke at forstyrre dem i deres Søvn, tog han sine Træsko af, naar han gik hen over Gaarden. Han havde altid yndet at skrive. Han førte gennem flere Aar med stor Omhu sin Dagbog - og da en tiltagende Døvhed vanskeliggjorde hans Samtale med Folkene, gik han mere og mere over til at uddele sine Ordre til dem skriftlig. Han førte nøje Regnskab med selv de mindste og ubetydeligste Ting, og han sagde ofte: »Redt Regnskab giver langt Venskab«. Var han saaledes nøjeregnende i det smaa, betød det ingenlunde, at han ikke kunde yde trængende en Hjælp. Mange bankede paa hans Dør om Raad og Daad - de fleste blev hjulpet.

Aldrig fæstede han Karl, uden der blev skrevet en »Kontrakt«. Forkarlens lød saaledes:

»Vi tænker paa at fæste en Tjenestekarl, som til Hverdagsarbejde vil passe alle Køerne, malke dem rent og give sig Flid for at holde Mælken ren. Begynde ved eet Klokkeslet om Morgen og Aften med at malke, passe Grisene

og Ostene - lave Ost tillige med alt muligt andet Arbejde, hvad vore Karle hidtil har forrettet. Aldrig pløje til Stadighed - men køre til Byen hver tredie Gang - om han ønsker det. Han skal hjælpe os med at fæste 2. og 3. Karl og Piger, hvem Ane og jeg synes om. Karlene holder egen Vask og skal selv levere deres Senge. I Høstens Tid skal de nøjes med to Jerns Mandskab til at høste. Første-Karlen og Pigerne binder op - hvis 2. og 3. Karlen helst vil høste. Han skal - kort sagt - gøre det, de andre ikke holder af. Om Aftenen skal han opskrive mig alt det, de andre har forrettet om Dagen.

Helligdagsarbejde er at gøre i Lave om Formiddagen som de andre Dage. 1. Karlen fejrer Gaarden, 2. Karlen hover Anes, Pigernes og mine Træsko. 3. Karlen binder Koste - saa vi altid har en ny Kost. Alle skiftes med det øvrige Helligdagsarbejde. Brændevin maa ikke nydes i Gaarden.«

Man lægger Mærke til, at Forkarlen skulde gøre det, de andre ikke vilde - for som Lolk sagde: »En god Herre skal først have været en god Tjener; dernæst bemærker man Forbudet mod Brændevin. Som Erstatning for »Afsavnet« deraf, betalte han sine Karle Ekstrapenge.

Alt som Aarene gik og hans store Bedrift stadig trivedes, tog hans Grublen og Religiositet til. Den gode Samvittighed, som han mente var et godt Menneskes hele Stræben værd, søgte han at vinde gennem sin daglige Færd. Altid tænkte han, før han talte - og sjældent forløb han sig i Ord. Skete det, at han sagde et uvenligt Ord til sin Hustru eller Pigerne - gik han udenfor en Stund - og man kunde da høre ham mumle »Fader Vor«, hvorefter han gik ind og bad om Forladelse. »Saa nu kan jeg igen«, sagde han. Han læste daglig i Bibelen - mest om Søndagen - men sjældent kom han i Kirke. Han var ogsaa paa dette Felt en Ener. I hans Dagbog kunde man læse: »Det er i Dag Søndag. Jeg har læst i Johs. Evangeliet.... fanget en Rotte i Laden, ryddet V.C. og gaaet Avlingen Rundt. »Denne Sammensæt-

ning af hans Søndagsbeskæftigelse var godt i Overensstemmelse med hans Ord: »Alt Arbejde er af lige Værd«.

Hans lidt kantede Væsen, der maaske skyldtes Døvheden, kunde nok nu og da skaffe ham en Uven. En Mand fra Valdemar Slot besøgte ham engang i et bestemt Ærinde - og man var ved at tærsk. Lolk var med i Loen - og trods gentagne Anmodninger om at komme ind til den ventende Gæst, blev han ved Arbejdet i tre kvarter. »Manden venter stadig paa dig«, sagde saa en af Karlene. »Jeg ved det,« lød Svaret - »men han har endnu ikke ventet saa længe paa mig, som jeg forleden maatte vente hos ham.....« og først da Tiden var passende, gik Lolk ind.

Han gik til Fods til Svendborg og købte Pattegrise, som han bar hjem i en Sæk paa Nakken. Hestene havde for travlt til at han kunde tillade sig at køre. »Du, som er en saa velhavende Bondemand gaar til Svendborg«, sagde en Mand til ham paa Vindebyfærge. »Ja, du har aabenbart kun faaet Øje paa, jeg er velhavende, men ikke hvordan jeg er blevet det,« lød Lolks Svar.

Han revsede al Hang til »Fornemhed« - selv hos sine bedste Venner. En Gaardmand fra Vaarø, der engang besøgte ham, beundrede en ny Hjulbør, Lolk lige havde lavet sig. »En saadan kunde jeg bruge,« sagde han. »Vær'sgo - jeg vil forære dig den, gode Ven - tag den med hjem straks,« svarede Lolk. »Ja, Tak - men jeg er gaaende,« svarede Vennen, »og jeg bryder mig ikke om at gaa over Øen med en Hjulbør - -« Lolk saa lidt paa ham - men sagde intet. Næste Dag svingede Lolk ind i Vennens Gaard medbringende Hjulbøren. »Jeg vilde dog vise dig, at jeg ikke var for fornem til at gaa over Øen med en Hjulbør,« sagde han.

Om han fandt at en Mand gjorde Uret, sagde han det til Vedkommende enten han var stor eller mindre. Selv Baronens modtog et Brev fra ham, hvori han i skarpe Vendinger bebrejdede ham en eller anden Handling, som Lolk fandt var forkert. Baronens morede sig

over den uforsagte Bonde - og lod sin gode Ven - Øens Læge - læse Brevet - dog saaledes, at han (Baronen) skjulte Underskriften. Vedkommende Læge, der var kendt som en Friskfy, der nu og da satte en Ed paa, læste forfærdet Skrivelsen. »Vedkommende maa jo være gal,« fastslog han. »Nej, saamænd om han er,« sagde Baronen - han er en dygtig og klog Mand - kan De nu gætte hvem han er?« Saa er det F. g. m. Rs. Lolk i Bækkehave,« sagde Doktoren, og de to lo hjerteligt deraf.

Rs. Lolk var ikke uden Sans for Humor - selv om det kun sjældent kom frem. Han havde altid for Skik - naar han til Folkene havde uddelt en Ordre - at sige: »Mange Tak! Vil I saa passe jeres!«

Da han en dag i Møllen opsøgte Karlen, der skulde hugge Møllestenen, havde denne lagt sig mageligt til Rette paa nogle Sække sammen med en af Gaardens Daglejere for at drøfte Tingene. De opdagede ikke Lolk, før han stod ved siden af dem, og lidt befippede blev de. Men Lolk lod som ingen Ting; han fremførte, hvad han ønskede at sige Karlen, men ogsaa her føjede han til: »Tak! Vil I saa passe jeres!« og dermed gik han.

»Synes du det er min Pligt som Kristen, at give en Mand Halm til hans Tag, om han trænger dertil?« spurgte han en Dag en fattig Kone. »Nej saamænd er det ej, Lolk,« svarede hun, »hvor mange gør vel det?« »Tak for dit redelige Svar,« sagde han, »du trænger netop til nyt Tag - nu maa du hente Halmen hos mig.«

Da Søren Lolk efter Rs. Lolks Død spurgte hans Enke, hvordan han var at leve sammen med, svarede hun med et Smil: »Et Samliv med den Mand var festligt og gav kun Glæder!«

Som sagt var han en flittig Bibellæser, og naar han lukkede den, hviskede han ofte: »Mange Tak til Guds Ord!« Dette lød ogsaa fra hans Læber, da Præsten besøgte ham paa Dødslejet og havde læst et Stykke for ham af Skriften. Han takkede ikke Præsten - men han

Ane og Rasmus Hansen Lolk, Bækkehave.

takkede Ordet, der saa tit havde trøstet og vejledt ham.

Det var en storsindet Mand, der hin Dag i Bækkehave lukkede sine Øjne. Han havde glædet sig hver Stund, det blev ham forundt at leve, og hver Time vilde han »gøre til Nytte«. Derfor havde man aldrig fundet ham ved Kortspil eller anden Underholdning - det var for ham et Spild af kostbar Tid. Kom han i Selskab, søgte han ofte sammen med gamle Koner. Deres stilfærdige Tale yndede han; men bedst tilpas var han i Arbejdsblusen ved den daglige Dont. Der lyste hans Ansigt af Begejstring og Ildhu for Arbejdet - og var en Bekræftelse paa Sandheden i hans ofte gentagne Ord: »Arbejdet har været mig en stadig Kilde til Glæde!«

Thorvald Hansen var født d. 16. november 1901 på Strynø. I sin ungdom var han landmand, fisker og sømand. Efter afsluttet læreruddannelse på Skårup Statsseminarium 1931 boede han et års tid med sin familie i »Lille Vejlegaard« her på Tåsinge, og hvor han fik megen kontakt med Søren Lolk.

I 1932 blev han ejer af og forstander for Nørre Søby Fri- og Efterskole og virkede der indtil 1956, hvor den blev solgt.

Thorvald Hansen døde d. 18. oktober 1960, kun 59 år gl.

Ovenstående artikel har været trykt i »Fyns Tidende« d. 13. januar 1936 og er gengivet her i sin helhed.

Efterskrift:

Foruden en kopi af ovenstående artikel rummer Tåsinge Lokalhistoriske Arkiv også andre arkivalier vedrørende Ane og Rasmus H. Lolk i Bækkehave. Det følgende afsnit er hentet fra nogle håndskrevne sider i et ældre stilehefte, der har ligget i arkivet i mange år. Hvem der har nedskrevet episoderne, vides desværre ikke, men vedkommende må have haft nær kontakt til eller kendt de mennesker godt, som er delagtige i hændelserne, og har fortalt derom.

På heftets inderside står skrevet:

Optegnelser om Rasmus Lolk, Bækkehave Mølle

Det var i Sommeren 1875 at R. Lolk begyndte med Kobling, naar Køerne skulde hjem fra Marken. Efter 3 Dages Øvelse paa den Maade, rejste Lolk til Svendborg og kom ikke hjem før Pigerne var ved Stalddøren med Køerne, uden Sammenkobling. »Vil I være saa gode lille Piger og trække Køerne ud i Marken paa deres Plads, saa vi kan faa dem Koblet, vi har begyndt dermed og saa maa der fuldføres. Køerne stod den Dag 500 Alen fra Stalden!

Om Vinteren d. 14. Januar 1888 blev jeg fæstet til R. Lolk som 3. Karl og behjælpelig paa Møllen. Det var nok om Aftenen jeg kom desangaaende. Ved min indtræden kom Lolk mig imøde med Haandsrækning, »Sæt dig ned!«, »Du har vel en Kop Kaffe til Jens, lille

Ane?», »Ja!, jeg kan nemt varme en Taarl.« Kaffe fik vi kun om Søndagen. Foruden Lønnen fik vi 10 Kr. aarlig og saa ingen Kaffe, saadan lød Fæsteoverenskomsten. Dog fik vi alligevel Kaffe hver Søndag Eftermiddag!

»Skal vi gaa ud i Laden (Kostalden), der er jo Varme«, »Vil du nu følge efter saa smaat.« Det var meget mørkt, Lygten blev nemlig ikke taget med. Da vi var kommen et godt Stykke ned paa Fodergangen blev der gjort holdt, R. Lolk blev staaende, tænkte sig lidt om, »Tror du her er nogen?«, »Ja, det lød som der var nogen der aabnede en Dør oppe ved Hovedet af Køerne«. Den Udtalelse maatte jeg udtale saa højt, at vedkommende lukkede Døren og gik, nu var vi saa ene i Stalden. Vi kom hurtigt overens om Lønnen. Først sagde Lolk: »Der er

en der har sagt til mig du er noget Forvovent af dig, men derfor vil jeg nok fæste dig«. Jeg husker tydelig jeg spurgte hvem det var, der havde sagt det, »Det vil jeg ikke fortælle«, sagde Lolk. »Vil du hjælpe mig om Søndagen at skuffe lidt Korn oppe paa Loftet, til Kirketid, dersom Anders ikke har brug for dig paa Møllen?« Anders Rikke ude paa Stenodden var Møllersvend den Gang.

Den 10de November 1891 blev jeg fæstet som 1ste Møllersvend hos R. Lolk. Lønnen var 375 Kr. for 1 Aar, som saa steg flere Gange efter som Tiden skred frem.

Da jeg blev fæstet sagde Lolk: »Dersom du vil skælde mig, vil du saa gøre det, naar vi er ene to, og vil du lade mig vide, dersom du rejser til Svendborg, hvis jeg vil have Bud med?«

Jeg modtog Pladsen d. 17de November 1891.

Hvad Lolk mente med, da jeg stillede med stiv Hat og stive Flipper, og saa da jeg kom i mit Arbejdstøj, min Påklædning var da hvid Vadmeststrøje og ditto Vest, samt Molskinsbenklæder, og sagde : »Hvor har du faaet det Tøj fra, det er godt og solidt Tøj!«. »Hos Maren Tyskers«, »Naar det er slidt op er jeg vis paa du kan faa mer at købe, hun har vist mange Alen af den Slags«.

Den 12. December 1891 havde vi malet om Natten. Om Morgen vilde jeg hjælpe Lolk med at gøre en Vogn istand til Gødningsskørsel. »Vil du være saa smaat, at vi ikke vaagner Karlene, vil du tage den Skovl og smide den Sne hen paa Broen til Vognen er ude paa Græsset«. (Var ikke dog Maaneskin, Sne og da noget Vinter).

Lolks Fodtøj bestod af 1 Par Halvskaftede Støvler, 2 Par Træskostøvler, hvoraf det ene Par altid var velpudsede og blankede. Cirka 3 Par langaaftne Træsko, hvoraf det ene Par altid var velpudset. Det hørte nemlig til Pigernes Lørdagsarbejde at ordne Fodtøj. Hans Fodtøj stod altid i Huggehuset.

Huggehuset eller Værkstedet som det nærmest maa kaldes, da der var en god Høvle-

bænk, en Skruestik samt mange forskellige Slags Værktøj, som Lolk sørgede for var paa sin Plads. Han sagde til os, om vi havde brugt eller set noget til det eller det, blot det var borte fra sin Plads en eneste Dag. Hvis Karlene havde lagt noget, hvor det ikke skulde ligge, sagde han en Gang i min og Karlernes Nærværelse: »Tak, og hjælp mig at holde Orden i det!«, »Du kan tro, Peder, at det giver gode Renter!« Hans Mundheld var:

Hold alt i Orden
Hold Orden i alt
Sæt alt paa Plads,
og skaf Plads til alt.

1. Januar 1892 skulde der trækkes en Tyr til Svendborg. Karlen havde givet den en lille Forfriskning af Hø til Afsked. Da sagde Lolk i en meget heftig Tone: »Har du faaet Drikkepenge hos Franke (Slagteren) for at fodre den nu?«

Den Gødning som blev kørt ud om Dagen spredte Lolk for det meste ved Maaneskin om Morgen, sjældent om Aftenen. Det hørte ikke til Sjældenheder at han stod op Kl. 3 og somme Tider før. Jeg sagde en Aften til Lolk, om han ikke var træt, »Jo! i Aften er jeg sandelig træt, men jeg har det jo godt, saa længe jeg kan arbejde mig træt og sove mig let.« Han sagde tit om Aftenen, særlig om Vinteren, naar Klokken var 8: »Maa jeg gaa i Seng nu, Ane?« Hans Hustru nævnte han altid ved Navn.

Lolk kom aldrig bydende til nogen, men sagde gerne: »Vil du gøre det og det!« »Kan jeg faa den og den Pige til Hjælp i Dag, lille Ane?«

En Aften Lolk og Snedker Svop diskuterede forskelligt, spurgte R. Lolk Snedker Svop om, hvilken Last der var størst, enten: arbejde sig ihjel, drikke sig ihjel eller høre sig ihjel? »Jeg tror nok at Arbejde sig til Døden er den største Synd,« sagde Svop. Lolk lagde til: »Ja! men det er dog den største Ære, Rasmus!«

Om Høstmaskinen

»Sikken du ikke lode de andre få den?« - »Å, de snød mig rent med den Maskine«.

Hvorfor Lolk vilde have mig til at gaa op og sætte Møllevingen lodret, da jeg var paa Besøg, Juledag 1894, og den daværende Møllersvend havde sat den vandret, forstod jeg ikke, - jeg sagde Nej! Møllen havde nemlig mistet den ene Vinge d. 23-12-1894.

Da Gårdfæster Kristen Drost, Bjernemark, var ved at skulde ud af Gaarden, kom daværende Godsforvalter Petersen ud til Lolk, om han vilde hjælpe Drost med Gaardens Drift, for om muligt Drost kunde blive ved Gaarden. Det var en Eftermiddag, Lolk var stærkt optaget af at binde Halmen ved Tærskemaskinen. Lolks Paaklædning var langaabne Træskoer, graa hjemmestrikkede Strømper, graa hjemmestrikkede Underbenklæder og graa hjemmestrikkede Seler til at holde Benklæderne. Godsforvalteren ønskede at tale med R. Lolk. Lolk sagde da til mig: »Hvor mange er Klokken, Jens?, »Kvart i 4!« »Værs'god, gaa ned og se Svinene, Køerne, Hønsene og Hestene, naar De saa er færdig dermed, gaa saa ind hos Ane, saa kommer jeg ind.« »Maa min Karl sætte Hesten ind i Stalden?«, »Ja! dersom den ikke har Kværke?«, »Nej!« var Svaret, i en meget aristokratisk Tone. Der hengik 1/2 Time, Lolk var stadig optaget af sit Arbejde, jeg siger saa til ham: »Du skal da snart ind til Godsforvalteren?« »Har han aldrig lært dig at vente paa sig, for det har han mig«, var Lolks Svar.

Lolks Mening angaaende Gaarden i Bjernemark: Besætningen, 2 Heste, 1 Ko, 1 So, og en Mand til at være der, dersom han skulde have med det at gøre.

Aar 1892, da der var Mund- og Klovesyge hos Niels Hansen og Kristoffer Jensen i Bækkehave, skrev Lolk til Svendborg Byfogedkontor: »Dersom min Besætning faar Mund- og Klovesyge, maa jeg saa lade min Karl eller Pige anmelde det?«

Dagen efter kom der saa en af de Provisoriske Blaa i Uniform til Hest. »Om det var her R. Lolk, Bækkehave bor?« »Ja!« siger hans Kone, som ved hans komme traadte ud i Gaarden. »Ja, jeg må tale med Manden straks.« »Ved I noget om, Piger, hvor Rasmus er?« Nej, hverken Piger eller Karle vidste hvor Lolk var. »Er det ikke noget jeg kan klare«, siger hans Kone. »Nej, han har skrevet et meningsløst Brev ud paa Byfogedkontoret, jeg maa tale med Manden selv.« Denne Lovens Haandhæver maatte vente en Stund. Lolk var nemlig drevet op i Marken med Ænderne, de skulde bide Snegle paa Rugen. Denne lyseblaa Skikkelse maatte vente paa Lolk cirka 1/4 Time. Lolk var da næppe kommet ind i Gaarden, hvor denne irriterende lyseblaa Rytter holdt, før han i en meget højroset Tone tiltalte Lolk om, hvad han mente med det Brev, han havde skrevet til Byfogedkontoret?

Lolk: »Jeg mener det, som der staar i Brevet!« Den lyseblaa: »De kan F. G. lade det anmelde af hvem De vil, Farvel!«

Lolk fik somme Tider Pigerne med paa Foraarsarbejde i Marken, saasom at skuffe Muldvarpe, samle Sten og sætte et Gjærde. Lolk sagde gerne: »Vil du nu staa op paa den anden Side af Grøftvolden lille Laura (eller Karen, hvem det nu traf), saa skal jeg give dig Risene, for jeg kan jo bedre komme op og ned ad Grøften.«

Pigerne var aldrig uvillige over for Lolk og hans Hustru, de kom altid med venlige og høflige Ord.

Det var en Fornøjelse at høre naar Karlene Kl. 7 om Aftenen sagde til Lolk: »Nu er det Fyraften!« »Mange Tak!« sagde Lolk, altid godt tilfreds, enten der var bestilt lidt eller meget. Skete det, han ønskede Overarbejde, kom han altid høflig desangaaende. »Vil I arbejde en' nen (en mere) Time, lille Karle! for gode Ord og Betaling?« Selvfølgelig var der ikke nogen derimod, noget som ellers var

Bækkehave Mølle.

ukendt de Dage hos andre af Øens Arbejdsgivere. Ja, Naboerne saa med skæve Øjne derpaa, fordi deres Tjenestefolk gjorde Indvendinger og forlangte samme Betaling som Lolk gav.

Paa den Aarstid, der blev kørt Staldfoder ind til Køerne, var Lolks Arbejde at høste det af, før der var nogen af Folkene oppe.

Lolk var ikke fordringsfuld, hvad Kosten angik, det var sjældent, han fik Tid til at spise Davre før bag efter Karlene, og Pigerne vilde saa varme Flæsket lidt op. »Nej! kom med det, lille! des bedre hænger det ved, baade paa Brød og Ribben!«

Lolks Planer angaaende Frugttræer var engang at plante Sommerpæretræer langs Stranden og Skovkrogen, cirka 8 tdr. Land. Og kun sorten Lange Sommerpærer!

Hvad Lolk mente med, da han en Dag om

Foraaret 1893, sagde: »Dersom I Karle vil gaa ind paa en Ting, som jeg ønsker, saa vil jeg give jer hver 10 Kr., men I skal selv gætte, hvad jeg mener med det, for jeg maa ikke sige det for Ane!«

Jeg har tit tænkt paa senere, at det var at melde sig i Afholdsforeningen, men det gættede vi ikke.

Naar Lolk sang, var det enten »I bare Ærmer gaa vi Karle her at slaa«, eller »Du skønne fortryllende Kirsten«.

Lolk var en meget godgørende Mand. Det var Aar 1895 eller 1896, at Peder Græs eller Jørgen Kold var syge. Lolk sendte dem hver 10 Kr. i Julegave.

Aaret 1895 forærede R. Lolk Hans Husmand i Strammelse Halm til at tække det meste af sit Hus med.

Hvad Hestenes Arbejde angik var Lolk ikke saa skaansom, som overfor sine Folk. Han selv arbejdede sig Sved, og det fik Hestene ogsaa Lov til. En Dag i 1893, kom hans Kone ud i Marken og saa Hestene spændte deres Muskler til det yderste i Sommerbrakken, og hun sagde: »Det er dog Synd, Rasmus, at de strakels Heste skal slæbe saadan!« Lolk, i en meget heftig Tone: »Spænd Hestene fra straks, Peder, Ane kan ikke taale at se de blive Sved, endskønt det er værre for dig at holde Ploven, men det snakker hun ikke om. Du maa godt gaa ind at hvile dig aa', Peder!«

I Vinteren 1892: »Jeg har lagt Mærke til, Peder, at du og Rasmus og Fallentin æder af det Johannesbrød, som er vejet af til Hestene. Nu har jeg sat noget i en Kasse ved Døren ind til eders Kammer, dersom I saa vil æde af det og lad være med at tage af det, som er vejet af til Hestene, saa var det jo rart.«

Lolk: »Hvis Pigerne vil have noget Johannesbrød, vil du saa sige til dem, lille Ane, om de vil spise af den Sæk der staar oppe paa Loftet og vil du saa love mig at lade være med at give Hestene saa meget Brød?« »Jeg skal ikke give dem mere, Rasmus!« »Lad ikke den bagerste høre det, lille Ane!, Ha, Ha, Ha!« »Vil I fortælle mig lille Piger, naar hun giver dem Brød igen?« »Jeg skal nok la' være, lille Rasmus! Hm, Hm, Hm!«

En Morgen tidlig. Lolk: »Det ser ud som Kornet stod lidt fastere i gaar, Jens! mon ikke du skulde rejse til Svendborg at købe et Parti af de forskellige Dele.«

Jens: »Kan det ikke naa sig, naar vi har spist til Middag?«

Lolk: »Du vil altid rejse om Eftermiddagen og om Aftenen, og jeg vil helst om Morgenen. Hvad kan det nytte at komme til Købmændene om Aftenen, naar de har drukket Lidkøb hele Dagen, er fulde og tossede, sælger Varer, som de slet ikke har, og Varerne stiger for hvert Lidkøb de drikker?«

Jens: »Om Morgenen har de jo Hovedpine og er ikke kommet op.«

Lolk: »Jamen, saa snart de hører og ser der er Handelsfolk, saa er de paa Støvlerne, og de maa jo dog være mere ædru end om Aftenen. Saa hvis du vil gaa hen og lempe dig til og gaa om igennem Horse Skov, saa kan du naa at komme med Færgen Kl. 7. Det har jo frosset stærkt i Nat.«

Jens: »Ja, hvad skal vi købe og hvor meget skal vi købe?«

Lolk: »Hvad kan det nytte du spørger mig om det, skal du ikke dog købe saa meget af de forskellige Dele, at vi har nok til midt i April, for saa længe kan Havisen jo ligge. Nu Farvel og god Handel!«

Efterskrift:

Iblandt arkivalierne findes ogsaa et par gamle bøger, hvori Rasmus H. Lolk selv har indskrevet kladder til breve af vidt forskellig art for årene 1881-1885. Der er bestillinger af pattegrise fra en bestemt so, handel med kreaturer, smør, kommen m.v. foruden hans vigtige brevveksling angående planerne for opførelse af et teglværk (1883), et gårdmejeri samt broen ved stranden og besejlingen af denne. Den ene af bøgerne indeholder ogsaa en del af pengeregnskabet for perioden maj 1876 til juli 1878.

I sine bøger, »Søren Lolk, den mærkelige tåsingebonde« (1985), og »Tåsinge rundt - en lokalhistorisk sejlstur« (1982), fortæller Valdemar Jensen om slægten Lolk i Bækkehøve og i sidstnævnte bog navnlig om Rasmus H. Lolks initiativrige og arbejdsomme liv. Hertil kommer, at han omkring 1992 indlånede, fra privat eje, en gammel lommebog til kopiering for arkivet. På 28 af denne bogs sider har Rs. H. Lolk, år for år, indført forskellige oplysninger samt status over sit pengevæsen. Bortset fra præcise oplysninger om hans fødsel, konfirmation m.m., dækker notaterne tiden fra 1850 til 1895, ca. et år før han døde. Valdemar Jensen har foretaget en transskription af

lommebogens første 13 sider, der fortæller om de første år indtil 1878, og som er ført med den gamle gotiske håndskrift. I de resterende sider er teksten skrevet med latinske bogstaver og derfor ret gode at læse direkte fra kopierne. Rs. H. Lolks specielle bogstaver og ud-

tryksform gør, at en del ord kan være svære at forstå, og derfor gengives de følgende uddrag af bogen med nutidig retskrivning og benævnelser. Direkte citater er skrevet i anførselstegn.

På bogens første side står skrevet:

Levnedsbeskrivelse

om R. Lolks Pengevæsen

Født 1834 den 8. juni. Mistet min fader 1839.

Arvet 400 rdl. og renter og renters rente, som 1853 var 800 rdl. Konfirmeret 1849.

1850: Føde, klæder og 15 rdl. i løn.

1851: I moders gård. Tærsket 230 tdr.

1852: Gjort markerne om, begyndt at mergle. 2den gang omtrent 150 læs pr. Tdr. land. Tærsket 251 tdr. korn.

Været i Sørullen. En gang skrevet i, men tog mig fri før året 1856.

1856: Skrevet i til Infanterist, var i Rendsborg og bytte nr. med Peder Osbesen, det kostede 300 rdl.

1858: Forlangt moders gård i fæste, den skulle koste 4.500 rdl. og for besætningen i ejendom 700 rdl. og så omtrent 60 tdr. korn årlig.

1859: Fæstet gården for 3.000 rdl. 300 gik til moders arvinger, så meget som 31 tdr. korn årlig, så var min gæld 800 rdl.

Moder og jeg delte indtægten i 2 år.

1861: Tærsket 266 tdr. korn.

1863: Gift med Ane C. Møller, 2.000 rdl. i medgave. Betalt moder 800 rdl. for Boen og været ejer af 935 rdl. Tærsket 278 tdr. korn.

1864: 4 uger på skolen til kongens tjeneste. 1 uge i felttog ved Middelfart, givet 1.500 rdl. til en stedfortræder. Han fik kun 1.000 rdl. og procurator Berg 500 rdl. for at gøre bytningen

istand. Tærsket 350 tdr. korn. Ejer af 350 rdl.

1865: Var jeg i en slem sygdom.

1866: Var Ane syg. Tærsket 288 tdr. korn. Færdig med at dræne 48 tdr. land, kostet 700 rdl.

1868: Bygget 10 fag stuehus og 11 fag staldbygning, kostet 2.500 rdl. Tærsket 216 tdr. korn.

1869: Tærsket 234 tdr. korn.

1871: Tærsket 292 tdr. korn. Solgt 8.000 Hvidtjørnsplanter for 47 rdl.

Moder døde den 8. juli, arvet 960 rdl.

Fodret 90 tdr. korn og til får og grise.

Træ og arbejds løn til bygning i næste år, 400 rdl.

Året opgøres d. 11. januar 1872 med en konstatering af, at han nu ejer 3.442 rdl.!

1872: Den 9. april plantet tornehækken ved haven.

Den 21. april sat 129 humlespirer ved risbrændehuset.

Solgt hvidtjørnsplanter for 66 rdl.

Kørne ædt 72 tdr. grut, grisene ædt 15 tdr. grut.

Bygget 9 fag nyt stuehus, rejst det gamle op igen.

13. november haft så højvande, at det stod 9 kvarter under fodstykket på det gamle stuehus.

Samfundspensjonen af
 Kassen for Leth i
 Sprogfor var
 1834 for 8 Jan. i
 M. i. L. for 8 Jan. i 1839
 400 kr. og buster og
 Kassen Kassen for 1853
 800 kr.
 Samfund 1849
 1850 for Leth for og 15 kr.
 i Leth for 1851
 1851 i M. i. L. for 1851
 230 kr.
 1852 gjort M. i. L. for
 150 kr. og 15 kr. for
 231 kr. for

M. i. L. for og 15 kr. for
 Leth for i Leth
 1861 for 1861 for
 1863 for 1863 for
 1864 - 4 for i M. i. L. for
 Leth for for 1864
 1865 for 1865 for
 1866 for 1866 for
 1867 for 1867 for
 1868 for 1868 for
 1869 for 1869 for
 1870 for 1870 for
 1871 for 1871 for
 1872 for 1872 for
 1873 for 1873 for
 1874 for 1874 for
 1875 for 1875 for
 1876 for 1876 for
 1877 for 1877 for
 1878 for 1878 for
 1879 for 1879 for
 1880 for 1880 for
 1881 for 1881 for
 1882 for 1882 for
 1883 for 1883 for
 1884 for 1884 for
 1885 for 1885 for
 1886 for 1886 for
 1887 for 1887 for
 1888 for 1888 for
 1889 for 1889 for
 1890 for 1890 for
 1891 for 1891 for
 1892 for 1892 for
 1893 for 1893 for
 1894 for 1894 for
 1895 for 1895 for
 1896 for 1896 for
 1897 for 1897 for
 1898 for 1898 for
 1899 for 1899 for
 1900 for 1900 for

Krig mellem Tyskland og Frankrig.
Avlet 57 læs hvede i Forlandsmarken.

Tærsket	130	tdr. hvede
-	29	tdr. rug
-	100 ¹ / ₂	tdr. 2 rd. byg
-	38	tdr. 6 rd. byg
-	27 ¹ / ₂	tdr. havre
-	13 ¹ / ₂	tdr. vikker
<hr/>		
ialt	338 ¹ / ₂	tdr.

Dette år begynder han at notere udlån af penge til familien og andre, samt sat 200 rdl. i Vornæs Skole. Der bliver også investeret i obligationer, både danske og udenlandske, f. eks. rumænske og russiske 7¹/₂ og 8% jernbaneobligationer. Alt indført med serie- og litra nr. samt pålydende værdi. Navnlig til disse investeringer i udenlandske papirer må han have haft sagkyndig vejledning, og af brevene ses det da også, at der har været brevveksling med en vekselerer i København.

»Den d. 9. Januar 1873 eier af 4.124 rdl.«

1873: Da har han avlet 384 tdr. samt en del kløverfrø. Der er solgt korn for 43 rdl. Køerne har ædt 61 tdr. godt blandkornsgrut og grisene 60 tdr.

Bygget 10 fag nyt hus til tærskemaskine, lo og vognport. Købt en ny fjedervogn for 177 rdl. Flyttet den søndre længde hus, der var bygget det år jeg var født. Bygget 4 fag port.

Ane syg om vinteren.

»Den 3. Januar 1874 eier af 4.132 Rdl.«

Lars Hansen Skov i Helluf fæstet sin gård i forsommeren for 16.200 rdl.

Niels Hansen (Rikke), Bækkehave fæstet sin gård i eftersommeren for 4.400 rdl.

1874: Malet indvendig, kostet 90 rdl.

Gravet en brønd, kostet 22 rdl. samt 14 rdl. til brøndgraveren.

Formindsket besætningen med en hoppe.

I april er der solgt korn for 36 rdl. og sidste års avl opgøres til 338 tdr.

»Den 4. Januar 1875 eier af 5.297 Rdl.«

Tærsket ialt 360 tdr.

1875: Udgift til madrasser og fjer til dyner for over 100 rdl.

Købt en aktie i Tåsinge Brugsforening, 10 rdl.

»Den 9. Januar 1876 eier af 6.397 Rdl.«

Tærsket ialt 303 tdr.

1876: Nu opgøres kapitalen i kroner og »Den 1. Januar 1877 eier vi 15.009 Kr.«

Avlen opgøres til ialt 326 tdr.

Mens denne lommebog giver status for året, findes der, på nogle få sider i en af bøgerne med kladder til breve, flere detaljer vedrørende pengeregnskabet, deri redegøres der også for alle småudgifter, som færgpenge, fragt, osteløbe o.s.v. Den 7. juni 1876 er der tillige indkøbt et tørklæde til Ane for 8,00 kr. samt en hat til 2,66 kr. Der skulle dog også bruges lidt til stadsen!

1877: De private udlån og investeringerne i værdipapirer er forøget i disse år, og omfatter nu også anparten i skibene »Thetis« og »Hjalmar«.

Der er avlet ialt 318 tdr. korn, 750 tdr. roer og 42 læs hø.

»1. januar 1878 eier af 16.619 Kr. Tjent 1.610 Kr. sidste år.«

Enkelte år anvender han udtrykket »Beholderen«, som må være det samme som kassebeholdningen. Her vedr. året 1877 står der: »Af Beholderen kan undværes, 600 kr.«

1878: »Aaret 1878 tjent 2.449 Kr. 1. Januar 1879 eier af 19.068 Kr.«

1879: Avlen er opgjort til 316 tdr. korn, 100 tdr. roer, samt en ny afgrøde, Kommen, med 412 pund!

»Aaret 1879 tjent 3.932 Kroner. 1. Januar eier af 23.000 Kr.«

Der er kun avlet 201 tdr. korn og 29¹/₂ pund kommen!

1880: »Aaret 1880 tjent 2800 Kroner. 1. Januar eier 25.800 Kr.«

Avlet 279 tdr. korn 10.841 pund kommen.

1881: »Aaret 1881 tjent 1.016 Kr. 1. Januar eier af 26.816 Kr.«

Nu mindskes kornarealet sikkert, da der kun er avlet 187 tdr. korn, men dertil skal lægges

et udbytte af 10.114 pund kommen og som ny afgøde, 1500 pund bønner.

1882: »Aaret 1882 tjent 1.184 Kr. 1. Januar eier af 28.000 Kr.«, samt arvet 430,45 kr. efter Bodil Møller.

Kornavlén opgøres til 381 tdr. korn, samt 1600 pund bønner, 5.750 pund kommen og 40.000 pund gulerødder.

1883: »Aaret 1883 tjent 1.600 Kr. 12. Januar 1884 eier af 29.600 Kr.«

Kornavlén udgør 366 tdr. hvortil kommer 12.090 pund kommen foruden hø, runkelroer og turnips.

1884: Ved opgørelsen for dette år udtrykkes der dog visse betænkeligheder: »Aaret 1884, sat til ved at bygge Mølle, 2700 Kr. Hvis vi taber det vi har hos L. Høite, 11.200 kr. Ere vi kuns Eiere af 15.700 Kr!«

Der er avlet 257 tdr. korn samt 2.963 pund kommen, og nu figurerer der også et udbytte af smør på 10 tdr! Runkelroer og turnips på 3½ tdr. land, ialt 140.000 pund samt 34 læs hø.

1885: Kornudbyttet blev dette år på ialt 437 tdr. hvortil kommer 150 pund kløverfrø.

Udbytte af smør, 3.100 pund.

Udgifter til møllen 1097 kr. En tærskemaskine 140 kr. En skrælplov 75 kr.

Kapitalen er opgjort til 27.120 kr.

1886: Avlet 243 tdr. korn, 7.200 pund kløverfrø, 7.200 pund kommen og 1050 tdr. roer. »Den første Januar 1887 eier Vi 28.000 Kr.«

1887: Avlet 289 tdr. korn, 1000 tdr. roer og 12.400 pund kommen. De 11.400 pund af dette betegner han som »Forkommen«, der er afregnet á 28 øre. De resterende 1000 pund betegnes som »Efterkommen« og blev solgt for ialt 230 kr.

»Den første Januar 1888 eier vi 28.500 Kr.«

1888: Avlet 197 tdr. korn, 8.600 pund kommen og 120.000 pund roer.

»Den 1. Januar 1889 Eier af 28.100 Kr.« (nok det eneste år hvor kapitalen er gået lidt tilbage!)

1889: Avlet 310 tdr. korn, 9.500 pund kommen, 400 pund kløverfrø og 71.400 pund roer. Dette er udregnet i penge sat til 6.662 kr.

»Den 1. Januar 1890 eies af R. Lolk 30.100 Kr.«

1890: Avlet 286 tdr. korn, 12.200 pund kommen og 450 tdr. roer á 200 pund. »Den 1. Januar 1891 eies af R. Lolk 33.550 Kr.«

1891: Avlet 361 tdr. korn, 3.200 pund kommen og 7.000 pund raps, en ny afgrøde.

»Den 1. Januar 1892 Eier R. Lolk 36.550 Kr.«

1892: Avlet 312 tdr. korn, 3.200 pund kommen og 2.658 pund agerhejre, en ny afgrøde.

»Den 1. Januar 1893 eier R.Lolk og Hustru 39.000 Kr.«

1893: Avlet 192 tdr. korn, 9.800 pund kommen og 1100 pund agerhejre. Gul sennep blev ompløjet.

»Den 1. Januar 1894 eier R.Lolk og Hustru 45.000 Kr.«

1894: Avlet 150 tdr. korn, 8.800 pund kommen, 5.412 pund agerhejre, ca. 5.000 pund gul sennep og 1326 pund turnipsfrø, en ny afgrøde.

»Den 1. Januar 1895 eier R.Lolk og Hustru 48.000 Kr.«

—ooOoo—

Således slutter Rs. Lolks optegnelser, de sidste i denne bog inden han døde ca. et år efter, d. 27. februar 1897, 62 år gl. Ægteskabet var barnløst.

Hans enke, Ane f. Christensen Møller (f. 24. maj 1833 i Vornæs), førte gården videre til sin død d.14. februar 1914. 80 år gl.

Havde der været fremgang og tilvækst for dem begge gennem alle årene, så blev der ingenlunde tilbagegang, selv om hun kom til at stå alene med gårdens drift.

Ifølge dødsboopgørelsen var der til slut, foruden selve gården, en arvebeholdning til slægtsarvingerne på ialt 76.795 kr! I dette beløb var indbefattet værdien af panteobligationer og gældsbreve udstedt af slægtsarvingerne, men det var testamentarisk bestemt, at ingen af debitorerne skulle indbetale noget til boet. Skyldte de mere end arveparten udgjorde, skulle der ingen penge erlægges, gælden blev eftergivet.

Mere om en brændeskude fra Vornæs

Tre år med jagten *Louise*

af Anders Monrad Møller

Tidligere er berettet om skovfoged Jens Jørgensen i Vornæs, der ejede *Louise*, og tillige om skipper Hans Jensen, der førte jagten frem til 1822, da den blev solgt. Nævnt blev også den regnskabsprotokol, som har været udgangspunktet for den hele undersøgelse - og ikke mindre er det for denne artikel.

Hans Jensens regnskab dækker aktiviteterne fra december 1819 til den afsluttende sejlads sent i 1822, altså temmelig nøje tre år. Nedenfor er sejladsmønstret for denne periode stillet skematisk op med summariske tidsangivelser til højre, thi *Louises* skipper var ikke særlig flink til at skrive datoer. Til alt held kan der suppleres med andre kilder, og datoangivelserne i parentes gælder enten udstedelsen af bemandingslisten ved årets begyndelse, eller det drejer sig om ekspeditionsdatoerne ved udsejling fra København - begge oplysninger stammer fra de såkaldte skipperjournaler.¹ Og endelig har der i nogle tilfælde kunnet hentes temmelig sikre udsejlingsdatoer i Hans Jensens protokol.

1819-1820

Svendborg - Kbh.; december - januar.
Kbh.(5/1) - Stubbekøbing i vinterleje;
januar - februar.

Stubbekøbing (10/2) - Kbh.; februar - marts.
Kbh.(14/3) - Kristiansand - Svendborg;
marts - maj.
Svendborg (15/5) - Amsterdam - Svendborg;
maj - juli.
Svendborg - Kbh.(20/7) - Svendborg; juli.
Kølhaling på Thurø; juli.
Svendborg (12/8) - Kbh.(24/8) - Svendborg;
august.
Svendborg - Kbh.(28/9) - Svendborg;
september.
Svendborg (12/10) - Kbh.(3/11) - Svendborg;
oktober - november.
Svendborg - Kbh.(13/12) - Svendborg;
december.

1821

Svendborg (17/2) - Bergen - Kristiansand -
Svendborg; februar - maj.
Svendborg - Bergen - Svendborg; juni.
Svendborg (13/7) - Kbh.(30/7) - Svendborg;
juli.
Svendborg (23/8) - Kbh.(5/9) - Svendborg;
august - september.
Svendborg (14/9) - Kbh.(9/10) - Svendborg;
september - oktober.
Svendborg (17/10) - Kbh.(26/11) -
Svendborg; oktober - november.

1822

Svendborg (5/3) - Kbh.; marts - april.
Kbh.(11/4), - Vejle (18/4) - Kbh.; april - maj.
Kbh.(7/5) - Vejle (14/5) - Kbh.; maj.
Kbh.(30/5) - Præstø - Aabenraa - Kbh.;
maj - juli.
Kbh.(2/7) - Præstø - Aabenraa - Svendborg;
juli.
Svendborg (2/8) - Kbh.(27/8) - Svendborg;
august.
Kølhaling ved Troense; august.
Svendborg - Kbh.(15/10) - Svendborg;
september - oktober.
Svendborg - Kbh.(18/11) - Svendborg;
oktober - november.

I virkeligheden kan det hele forenkles yderligere, hvis man ser bort fra den del af sejladsen, der blev foretaget i ballast. Ballast i form af sand eller sten var ikke gratis, og udgiften hertil optræder i regnskabet de steder, hvor man ville vente det, først og fremmest ved returrejser fra København. Opgjort i kronologisk rækkefølge var det »transportarbejde«, som blev udført af *Louise*, derfor følgende:

1819-20

Brænde fra Vornæs til København.
Antagelig korn fra Stubbekøbing til København.
Rug fra København til Kristiansand.²
Antagelig trælast fra Kristiansand til Svendborg.
Antagelig korn fra Svendborg til Amsterdam.
Brænde fra Vornæs til København.
Brænde fra Vornæs til København.
Brænde fra Vornæs til København.
Brænde fra Vornæs til København.
Korn fra Tåsinge til København.³

1821

Antagelig korn fra Svendborg til Bergen.
Trælast fra Kristiansand til Svendborg.
Antagelig korn fra Svendborg til Bergen.

Brænde fra Vornæs til København.
Brænde fra Vornæs til København.
Brænde og frugt fra Vornæs til København.
Brænde og frugt fra Vornæs til København.

1822

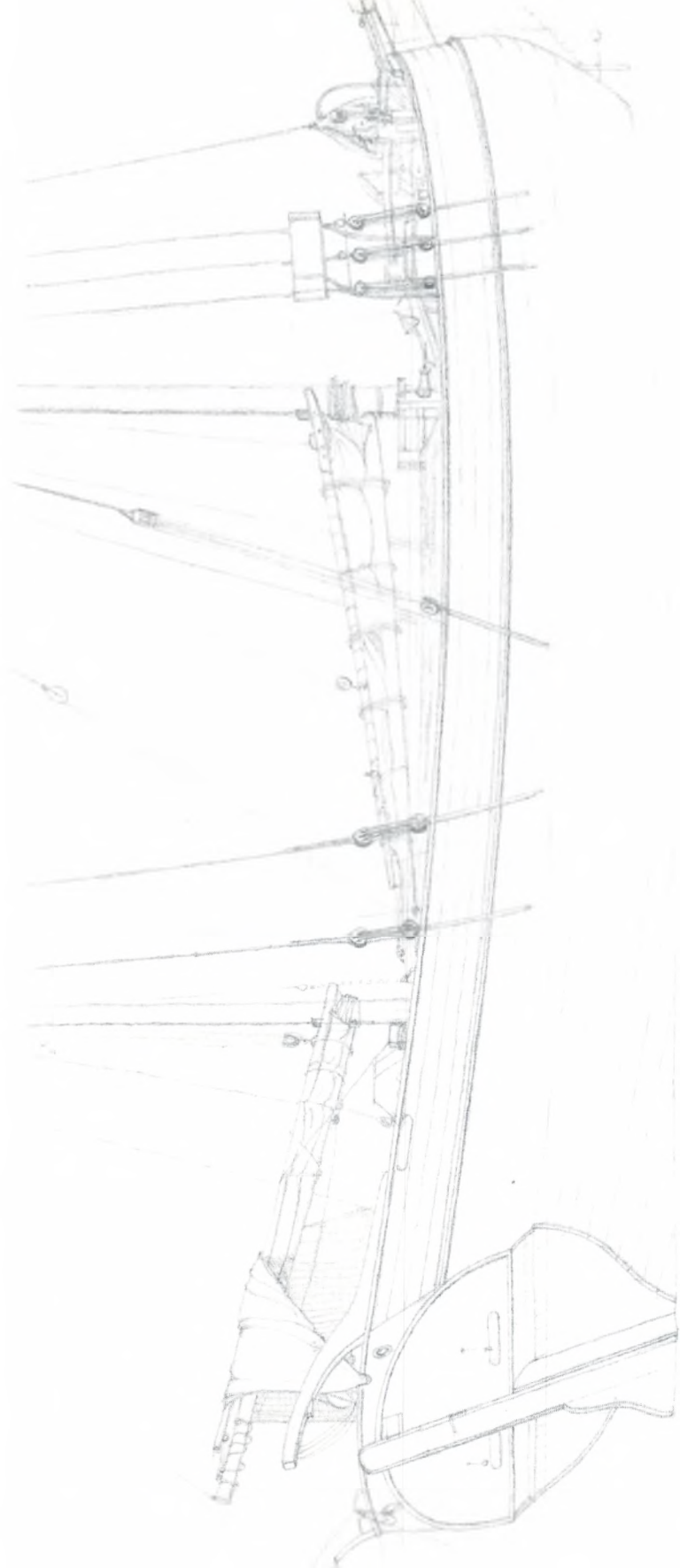
Brænde fra Vornæs til København.
Ukendt ladning fra Vejle Fjord til København.
Ukendt ladning fra Vejle Fjord til København.
Antagelig faksekalk fra Præstø tolddistrikt til Aabenraa.⁴
Antagelig faksekalk fra Præstø tolddistrikt til Aabenraa.
Brænde og frugt fra Vornæs til København.
Brænde og frugt fra Vornæs til København.
Brænde fra Vornæs til København.

I alt 25 ladninger blev det til i løbet af disse tre år. Hele 14 kom fra Tåsinge, yderligere tre udgik fra Svendborg, altså fra samme tolddistrikt. Andre seks hentedes fra andre danske lokaliteter, mens to ladninger stammede fra Norge.

Omvendt gik ladningerne i hele 17 tilfælde til København, tre endte i Norge, to var bestemt til hertugdømmerne, én til Amsterdam, mens *Louise* kun i to tilfælde førte en rigtig ladning tilbage til hjemdistriktet, Svendborg.

Den hyppige pendultrafik mellem Vornæs og København var i den gode gamle 1700-tals tradition med *Louise* i rollen som pæreskude eller brændeslæber. Udvekslingen med Norge fulgte ligeledes det vante mønster, mens den forsøgsvisse besejling af Amsterdam er det nye i billedet, som peger fremad mod kornsalgsspejderen, hvor sejladsen vestpå over Nordsøen fik en helt central betydning.⁵

Men i det følgende forlades den generelle historiske udvikling til fordel for en detaljeret gennemgang af, hvad man kan få ud af at pløje sig gennem de 33 sider med regnskaber, som desværre ikke fuldt ud kan tydes. Visse inkonsekvenser er til at klare, således f.eks. det

Der kendes ikke noget "portræt" af "Louise" af Vornæs, og dets skæbne som "Louise" af Ballum kendes ikke. Men andre fartøjer fra Sydfyn fra den-
ne tid blev mere end hundrede år gamle og kunne derfor tegnes og fotograferes i det 20. århundrede. Her ses "Ellen" af Odense, tegnet af arkitek-
ten Jens Friis-Pedersen i 1922. Oprindeligt var det en jagt, "De tvende Brødre", bygget i Svendborg i 1810. På tegningen ses den med to master,
for den blev i 1887 forlænget fra 45 til 55 fod og omrigget til galease. Men skrogformen for og agter fortæller om fartøjets alder. Agterspejlet er
totalt, og nederste halvdel er trukket fremefter med de karakteristiske skråstillede planker. Og boven har "basunkinder" og således et langt mere
buttet udseende, end det senere blev normen. "Ellen" af Odense var, da den blev tegnet, endnu ikke udstyret med motor, som først blev indlagt to
år senere. Den sprang læk og totalforliste i 1931 på en rejse fra Nørre Sundby til Vejle.
(Handels- & Søfartsmuseet på Kronborg, H&S nr. 1:80).

besynderlige forhold, at der to steder er tale om regulære gentagelser af hele afsnit. Sådan noget går jo før eller siden op for den tålmodige læser. Værre er det med skipper Hans Jensens meget ujævne skrift og hans ikke mindre ujævne stavemåde. Visse steder er simpelthen ulæselige, mens man i andre tilfælde må nøjes med et kvalificeret gæt. Lykkeligvis kan man dog på forhånd have visse forestillinger om arten af de notater, som så gnidret er sat op og ad den vej nå frem til en rimeligt sikker læsning. Såvidt selve regnskabsbogen. Langt de fleste indførsler drejer sig om betaling af afgifter af forskellig art, så det falder naturligt at begynde med overvejelser herom. Der kan endvidere sluttet et og andet om, hvad det krævede at holde selve skibet i fart, og naturligvis tilsvarende, hvordan folkene om bord fik tilfredsstillet *deres* behov. Endelig sluttet der af med betragtninger om frugten og brændet, de væsentlige lokale »eksportartikler«, som jo også dominerede i lasten på *Louise* af Vornæs. Hen ad vejen vil det også fremgå, at et regnskab som dette har sine begrænsninger. Man får ikke alt at vide.

Forholdet til myndigheder i ind- og udland

Det kan måske umiddelbart undre, at toldvæsenet var involveret, når der skulle føres en ladning brænde og frugt fra Tåsinge til København. Men dels var indenrigsfarten skam afgiftsbelagt, idet der skulle betales de såkald-

te lastepenge, dels ønskede man at kontrollere alt, hvad der førtes fra sted til sted for sikkert at kunne skelne mellem indenlandske og importerede varer. Derfor måtte skipper Hans Jensen både klarere ved afsejling fra Svendborg, og når han eksempelvis kom til København. Følger man regnskabet første rejse så det således ud: I Svendborg klareredes for 12 rigsbankdaler, fem mark og otte skilling. Men hertil kom drikkepenge til toldkassereren og hans fuldmægtig på én rigsbankdaler og tre mark, mens »justitsraaden«, toldinspektør Peder Horrebow Haste, fik ikke mindre end to rigsbankdaler.⁶

Disse sportler dukker op igen og igen og udgjorde i virkeligheden en væsentlig del af pågældende embedsmænds aflønning. Man kan sammenligne med senere tiders »brugerbetaling« og fundere lidt over forholdet mellem takster og arbejdsindsats, noget der alle dage har kunnet diskuteres. En dagløn for en arbejdsmand kunne i 1819 på Fyn ligge på 32 skilling, altså to mark eller en trediedel af en rigsbankdaler. Det sætter de mange sportelbeløb på en halv og en hel rigsbankdaler i et passende relief.⁷

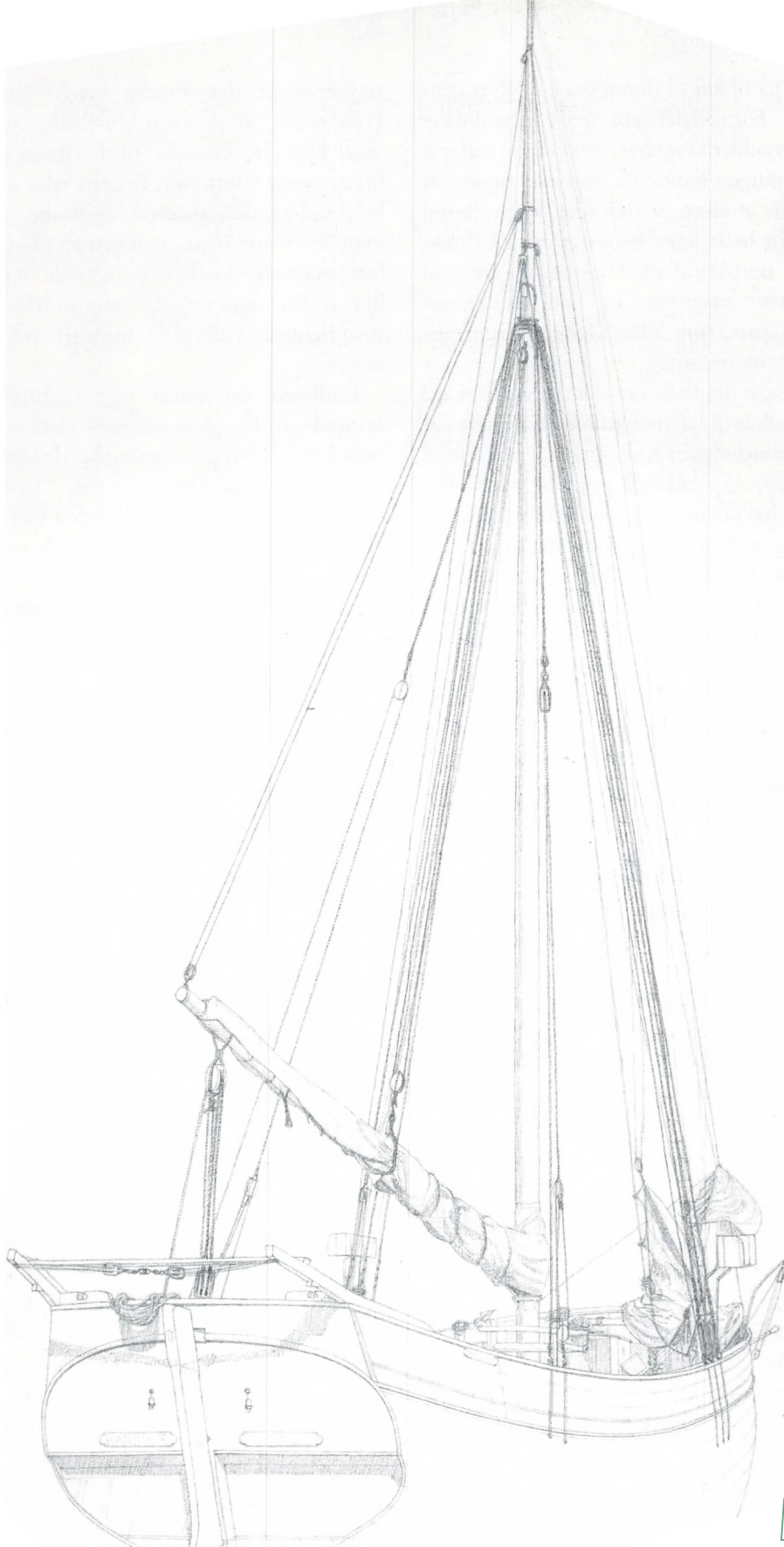
I København var der told og konsumtion af ladningen og naturligvis supplerende sportler til kontrollør, betjente, fuldmægtig og passkriver. En yderligere afgift fortæller noget om den nøje kontrol. Ved indsejlingen til København - ved toldbodbommen - blev fartøjet forseglet formedelst én rigsbankdaler. Herefter kunne *Louise* sejle videre ind gennem havne-

(Tekst til tegning på næste side):

»*Hansine*« af Neksø blev tegnet af Jens Friis-Pedersen i 1923. På det tidspunkt var alder og byggested gået i glemmebogen, men antagelig var den bygget i Marstal omkring 1820.

Den hundred år gamle jagt var nok på et tidspunkt blevet forlænget og ombygget, men også her ses de karakteristiske træk fra begyndelsen af 1800-tallet: Det fyldige forskib og det todelte agterspejl. »*Hansine*« blev meldt ophugget i 1931.

(Handels- & Søfartsmuseet på Kronborg, H&S nr. 4.80).

løbet og gå til kaj - i december 1819 var det i Nyhavn. Formedelst nok en rigsbankdaler mødte en tolder så op her for at bryde seglene, og udlosningen kunne da begynde. Sigtet var naturligvis at sikre, at der ikke blev udlosset noget som helst uden behørigt opsyn. Brændet blev opmålt af en favnesætter, ansat af Københavns magistrat, og han skulle også have »duceur«, som kunne løbe op i en rigsbankdaler og fire mark.

Af øvrige udgifter var der bolværkspenge samt et beløb til havnefogeden. Endvidere var der en speciel afgift i København, en accise på skibsfarten, som krævede et besøg på Siseboden hos havneskriveren, der skulle have fire mark. Og ved udsejlingen var der endelig at betale en mark på Batteriet Trekroner - Københavns søbefæstning blev åbenbart på denne vis finansieret af den civile skibsfart. Både på ud- og hjemtur passeredes Grønsund, hvor lodspengene kunne variere lidt, men almindeligvis beløb de sig til et par rigsbankdaler hver vej. Af en eller anden grund skulle der også betales lodspenge i København på lodskontoret - Hans Jensen noterede her ligeledes en udgift på omkring et par rigsbankdaler.

Men ikke nok med det. En ting var afgifter vedrørende skib, havn og sejlads. Hertil kom kontrollen med mandskabet. Inden årets første sejlads blev der udfyldt en mandskabsliste, som siden skulle fremvises og påtegnes før hver eneste afsejling. Det foregik i Svendborg hos indrulleringsofficeren, kommandøren, som fik en rigsbankdaler for sin umage, mens der var tre mark til hans betjente. I København var det en anden kommandør og hans mønsterskriver, som almindeligvis fik en rigsbankdaler og to mark til deling. Igen kan man slutte, at disse sportelindrægter har haft væsentlig betydning for pågældende embedsmænd.

Når færden gik længere væk, til Norge eller til Holland, medførte dette yderligere omkostninger. På den første tur til Kristiansand gik turen nordpå gennem Øresund, og i Hel-

singør skulle der følgelig betales sundtold. Hjemrejsen gik gennem Storebælt, og derfor lagde Hans Jensen ind i Slipshavn ved Nyborg for at betale strømtold. Begge steder var der i hele sejsæsonen placeret vagtskibe, hvorfra man holdt øje med, at ingen snød sig til at liste igennem - hvilket i øvrigt ville være tåbeligt, al den stund noget sådant under alle omstændigheder ville blive opdaget ved hjemkomsten.

I udlandet var danske skippere forpligtet til at møde op hos den danske konsul for at få mandskabslisten påtegnet og betale konsulsgebyr. Det vil sige, det slap Hans Jensen for, da han i 1820 var i Kristiansand, for da var der lige netop endnu ikke blevet udnævnt nogen dansk konsul her.⁸ Men det følgende år var der udgift til »consulatspas« både i Bergen og Kristiansand. Og tilsvarende i Amsterdam, hvor der ligeledes er nævnt et sundhedspas. Hans Jensen kom af med 5½ gylden, idet han under opholdet førte en del af regnskabet i gylden og styver, ligesom han i Norge regnede i norske specier og skilling. Både i Holland og i Norge var der i øvrigt tale om betydelige beløb i lodspenge.

I forbindelse med Hollandsturen var der endnu en formalitet, som skulle klares. Hvis man sejlede øst for Bornholm eller vest for Kap Lindesnes var en skibsjournal påbudt. Først i forbindelse med turen til Amsterdam blev dette aktuelt, og følgelig måtte der anskaffes en journalbog, som skulle autoriseres hjemme i Svendborg og siden fremvises for konsulen i det fremmede.

Og så kan man ikke lade være med at undre sig. For at Hans Jensen turde begive sig ud i en færd så langt mod vest, er forståeligt nok. Han havde jo tidligere været længere væk end som så under sin tjeneste på Schelde. Men formelt havde han med sin sætteskipperbevilling ikke lov til andet end indenrigsfart - det stod der jo klart og tydeligt. Man kunne have forestillet sig en eller anden form for dispensation, men så er det sært, at der ikke er noteret noget der-

om i sørullen. En forklaring kunne være, at han bare er sejlet afsted, uden at nogen har hæftet sig ved dette spørgsmål.

Louises vedligeholdelse

Fra journaler bevaret fra andre fartøjer vides det, at der løbende foretoges »fornødent« eller »nødvendigt skibsarbejde«. ⁹ Et sejlskib behøvede så at sige uafbrudt vedligeholdelse, hvoraf meget klarede af mandskabet hen ad vejen. Dette fremgår også af mange af Hans Jensens indkøb »til fartøjets brug«.

Man erindres om den oprindelige betydning af ordet »sejlgarn«, som blev anskaffet efter vægt. Og sejlnåle, der købtes pr. stk. fortæller om det selvfølgelig, at rigningen blev holdt vedlige af besætningen. Beg og værktøj til kalfatring er andre typiske udgiftsposter. I Amsterdam anskaffedes en dunk olie og harpiks. Flere gange nævnes købet af en pøs eller en hel tønde tjære. Uspecificeret maling til fartøjet optræder ligeledes, mens poster som bleg-hvidt og kønrøg viser, at den helt hvide og den helt sorte maling har man selv rørt op. Platlæder og pumpeøsm i forening angiver karakteren af en anden nødvendig reparation. To gange ses indkøb af en vinduesrude, som nok har skullet placeres i agterspejlet, og da der ikke foreligger noget om betaling til en glarmester, har man altså selv kunnet sætte dem i.

Ved andre lejligheder var der derimod brug for sagkyndig bistand. Det gjaldt større reparationer af sejl eller nyanskaffelser. Klyveren blev på et tidspunkt repareret af en seilmager formedelst to rigsbankdaler og fire mark, ved en anden lejlighed gjaldt det storsejlet og arbejds løn på samme for i alt otte rigsbankdaler. Til et stagsejl anskaffedes seks alen sejl-dug for halvanden rigsbankdaler, mens riggeren skulle have to en halv rigsbankdaler for sit arbejde.

Inden Amsterdamturen var en tømmersmand i arbejde med en uspecificeret reparation en halv dag formedelst tre mark, og da man

skulle til Bergen for anden gang var en tømrer ligeledes engageret for at ordne noget ved lønningen. I selve Bergen måtte man tilkalde en murersvend for at få repareret kabyssen.

Flest arbejdsdage medgik der ved kølhalting. I juli 1820 var der ved Thurø tre tømmersmænd i arbejde i seks dage til en dagløn af 4 mark, mens en fjerde fungerede i to dage à 4½ mark. Der medgik 56 pund beg, og der var udgifter til flåde, bro, blokke og spil, da *Louise* blev lagt på siden. - Da den samme proces blev gentaget ved Troense i august 1822, var der dog øjensynligt ikke tale om helt den samme arbejdsindsats.

Med i denne sammenhæng hører endelig, at man naturligvis købte en jolle, hvor en sådan med fordel kunne købes, nemlig i Bergen formedelst syv speciedaler. »Bergensjollen« var letbygget med bred bov og smal agterdel, og betegnelsen var så gængs, at den er at finde i den store Ordbog over det danske Sprog.

Ikke blot beskøjter og brændevin

Uden ligefrem at kunne fremlægge en kostplan for *Louises* besætning kan man dog af skipperens indkøb sige ikke så lidt om, hvad de fik at spise og drikke. Skæppevis af kartofler, ærter og gryn samt røget flæsk og kød angiver karakteren af hyppigt serverede retter, fremstillet af langtidsholdbare råvarer - grød, gule ærter og stegt flæsk med kartofler.

Men der er ingen tvivl om, at man også på *Louise* nærrede en udtalt glæde ved helt friske varer. Når der var lejlighed til det, kom der ferske fisk på bordet, hvad enten de var fra Svendborgsund eller fanget ved Kristiansand. Eller selvfangede, for i Amsterdam gjaldt et af indkøbene otte fiskekroge og en fiskeline, så der er nok hentet et par torsk op på vej hjem over Nordsøen.

Tilsvarende fik man naturligvis frisk brød, når man lå i havn. Og inden afsejling indkøbtes brød udtrykkeligt bestemt for hjemrejsen - det har nok været det lidt hårdere og mere

holdbare. Da man skulle hjem fra Kristiansand, hed en af udgiftsposterne »Bager Løn for en Tønde Rug«, og det kan næppe fortolkes anderledes, end at man selv mødte op med råvaren, hvorefter bageren leverede det ønskede produkt.

En flere gange gentaget vending, når *Louise* var kommet i havn, var, at der købtes »fersk kød og grønt til forfriskning«. Skipper Hans Jensen har af gode grunde ikke kendt til forekomsten af vitaminer, men han har helt tydeligt kombineret det erfaringsbestemte om nødvendigheden af grøntsager med det behagelige ved det ferske og friske. På hans tid var der endnu ikke bestemmelser om kosten om bord på de danske handelsskibe, men de kom få år senere i 1827-28. Og interessant nok genfinder man her ordene om det ferske kød og det grønne »til forfriskning«.¹⁰

At også mere holdbare sorter grøntsager kunne komme på tale, ses af de gentagne indkøb af grønkål, hvidkål, spidskål og gulerødder. Og hyppigt hedder det: Købt grønt til suppe.

Endelig slår det én, at folkene på *Louise* må have været svært begejstrede for ost, som blev indkøbt i påfaldende store mængder. Alene på den første rejse hen over årsskiftet 1819/20 købtes der en ost på 12½ pund og siden en på 10 pund. Det var under dét ophold, at kombinationen af mælk og ris for første og eneste gang stod på indkøbssedlen, for man skulle naturligvis have risengrød juleaften.

Øl købtes helt op til to ankre ad gangen - det var til en hjemrejse fra Norge - og brændevin op til et halvt anker ad gangen. Men der blev også drukket kaffe og te, som man træffer hele vejen igennem. Vand har man haft med hjemmefra, men slap det op i København, fik man leveret et fad vand til nogle få skilling. En fast udgift i hovedstaden hang i øvrigt sammen med madlavningen. Brug af åben ild om bord på skibene i havn var på det strengeste forbudt. For at benytte faciliteter i land betaltes derfor »kogepenge«.

Der var også andet, der med stor regelmæssighed foregik i land. Ordet »landlov« forekommer ikke hos Hans Jensen, men fænomenet var der så sandelig. Når det gjaldt København, noteredes efter beløbene til indklareringen næsten altid lige bagefter, at så og så mange mark var blevet udbetalt til »baadsmanden og folkene«, og det samme gentog sig lige inden hjemturen. De har vedtægtsmæssigt været i byen de to gange.

Det samme sås naturligvis i udlandet og dér med lidt større beløb. I Kristiansand »bekom« henholdsvis styrmand John Hansen, Jørgen og Carl Frederiksen hver en speciedaler. I Amsterdam var der uddeling af gylden til styrmand Niels Erichsen og folkene Carl Frederiksen, Jørgen Jensen og Peder Jensen - de to sidste begge principalens sønner, på dette tidspunkt henholdsvis 16 og 13 år gamle. For en gangs skyld noterede skipper selv at have været i land for at hjemkøbe varer, herunder tobak.

Visse posteringer havde i øvrigt hverken med skib eller besætning at gøre. Naturligvis kunne skovfogeden i Vornæs benytte sit eget fartøj til at få varer hjem fra hovedstaden, og de kom også med i skipperens regnskab. Talrige gange hedder det, at der blev hjemkøbt urtekramvarer eller tobak til principalen. Ved en enkelt lejlighed drejede det sig om for 13 rigsbankdaler »sølteglas«, hvis ellers ordet er tolket rigtigt. Også andre kunne nyde godt af gratis transport. Således var der ved hjemreisen i januar 1820 indkøbt en slibesten til smeden i Vornæs. Og da stamhusbesidder, general Frederik Juel lod *Louise* transportere sit skattekorn til Grynsmøllen i København, havde skipper Hans Jensen tillige i kommission at medtage og siden videresende en postpakke til Hørsholm formedelst to mark og fire skilling - indholdet er naturligvis ukendt.¹¹ Det var ved samme lejlighed, at der blev hjembragt en bismar til en værdi af tre rigsbankdaler til Peder Nørreballe i Strammelse.

Decbr 1820			Skid	l	
Skibes i d Gæsthuus for Anriks gæst					
Kiøbenhavn (sind) / Borsen					
Gulthe Kongen til kongen Døttaren		Frømp	99	1	10
Kol sig Com pømtign af bestyrelsen			30	0	4
fuld Klæde Skrup til Amundsen W			5	3	-
Een Kærte			1	4	-
Een Skribl til Hans Clausen W			2	2	4
Kongen høj Rasmuss Thorskjelt 30/5			7	3	4
Udte Kæmmeret A Borsen			18	-	-
				0	10

Kongen Søen 16/8 / 2/8			-	2	-
Børst Kongen til Kiøbenhavn 1/11			1	4	-
Møtning til forsamlingen			3	3	14
Kongen Borsen Borsen			0	4	4
Kongen Borsen Borsen				1	8
Een Bog til Jørgen Dommer 11/4			125	2	11
Een Dækket 2/12 12/12 5/1			3	1	4
Een Kiøbenhavn Borsen til Prensopaten			128	3	14
			147	4	14

Een bismer til Peder Søen Balle Strammelse 3/8			3		
Bogkast 8/8			10	1	
Kongen til Borsen			2		
Een Kongen Borsen i Kongen Borsen			2	2	
Kongen Borsen Borsen 2/8 / Borsen Borsen 11/4			-	3	8
Een Kongen Borsen Borsen 11/4			-	4	
Een Kongen Borsen Borsen 11/4			9	5	7
Een Kongen Borsen Borsen 11/4			1		

I enkelte tilfælde besørgede pæreskipperne særlige arinder for beboerne i nærheden, som det fremgår af disse uddrag fra den gamle protokol: En slibesten til smeden i Vornæs, en skæppe til Hans Clausen samme sted, en bog til Jørgen Dommer samt en bismer til Peder Nørreballe i Strammelse. Varer, der måske ikke kunne skaffes lokalt eller kunne fås bedre i hovedstaden.

Frugtfart og Brændeslæberi

Skovfoged Jens Jørgensen havde i 1816 seks frugtræer, der hver ydede $\frac{1}{2}$ tønne frugt. En samlet oversigt over bestanden på den hele ø foreligger for samme år, og hvis alle træer bar

tilsvarende, kan man godt forstå den store eksport fra Tåsinge. Fordelingen på øens tre sogne og på gårde og huse fremgår af tabellen. I tilgift får man antallet af humlestænger og det areal, der blev benyttet til at dyrke kommen.¹²

Frugtræer m.v. på Tåsinge 1816

		Frugtræer	Humlerafter	Kommen alen ²
Gårde	Bregninge 1-35	871	1001	1829
	Landet 36-91	1162	2035	9232
	Bjerreby 92-191	2553	2682	18904
Huse	Bregninge 1-196	3697	1124	5475
	Landet 197-285	1047	269	2992
	Bjerreby 286-388	1137	538	5661

Mere end 10.000 frugtræer må hvert år have givet nogle tusinde tønder, som blandt andet har kunnet afskibes til København. Men hvor mange af disse, der i årene 1819-22 kom i lasten på *Louise*, er det ikke til at gøre op. Hans Jensen har i en række tilfælde opgørelser over brændet målt i favn, men ikke tilsvarende over frugt, der i et større eller mindre omfang supplerede brændet i efterårets ladninger til København.

Fuldt lastet med brænde kunne *Louise* rumme helt op til 40 favne, der således er noget mere end den gamle tommelfingerregel, der siger 2 favne pr. kommercelæst. En blandet ladning kunne f.eks. bestå af $25\frac{1}{2}$ favn brænde, lidt smør og så frugt for resten. Brændet må have fyldt ca. $9\frac{1}{2}$ af de læster, *Louise* var målt til. Det giver mindst fem læster tilbage til den frugt, som ved denne lejlighed blev solgt til det betragtelige beløb af 350 rigsbankdaler, mens de $25\frac{1}{2}$ favn brænde indbragte 298 rigsbankdaler. Længere kan man ikke komme med dette regnestykke. Og slet ikke nærme sig nogen slutning om, hvor stor en fortjeneste, der var på frugten fra Tåsinge. Indkøbsprisen noterede Hans Jensen ikke noget om, for det havde han ikke med at gøre.

Skipperen oplyste heller ikke, hvad brændet

stod i ved udskibningen fra Tåsinge, men anførte dog i december 1819 en fragtindtægt af 12 rigsbankdaler daler for to favne, altså 6 rigsbankdaler pr. favn. Principalens del af ladingen - $32\frac{1}{2}$ favn - blev solgt til en gennemsnitspris af knap 14 rigsbankdaler, så om ikke andet kan man konstatere, at fragtomkostningerne udgjorde en betydelig del af den endelige pris ved levering i København.

Og lige netop de $32\frac{1}{2}$ favn er der faktisk en mulighed for at spore indkøbet af i godssets forstregnskaber.¹³ Skovfoged Jens Jørgensen købte i november 1819 39 favne brænde til en samlet pris af 353 rbd. 3 mark og 9 skilling. Og årets sidste indkøb betalte han siden med 116 rbd. 2 mark og 13 skilling, og det gjaldt for 16 favne almindeligt brænde og $3\frac{1}{2}$ favn knuder. Det var resten af den daværende brændebeholdning ved Vornæs for året 1819, og det blev afskibet i begyndelsen af vinteren, hedder det. Regner man efter, konstaterer man, at gennemsnitsprisen var faldende fra 9 rbd. og 6 skilling pr. favn til 5 rbd. 5 mark og 6 skilling. Knuderne kan have trukket prisen lidt ned.

Den rejse, som vitterligt gik til København tidligt på vinteren, og som er den første i regnskabsbogen, kan derfor antages at have været

med en del af dette brænde, der som nævnt ovenfor blev afhændet til en pris af knap 14 rigsbankdaler pr. favn. Der var virkelig tale om en betydelig værdiforøgelse fra udskibningsstedet ved Vornæs til bolværket i Nyhavn eller ved Gammel Strand.

Men igen kan man ikke komme længere trods eksistensen af Hans Jensens protokol. For trods de mange notater om udgifter til alverdens myndigheder, skibets vedligeholdelse, indkøb af proviant etc. mangler der alligevel helt fundamentale oplysninger for at kunne slutte noget om rentabiliteten. Af og til er udbetalinger af hyre til mandskabet ganske vist kommet med i skipperens regnskab, men andre gange er de ikke. Man ved ikke noget om, hvordan skovfogeden og hans to sønner havde arrangeret sig indbyrdes - fik de overhovedet hyre? - mens der absolut heller intet foreligger om, hvad skipperen selv tjente. Protokollen er og bliver et kasseregnskab for skibets daglige drift.

Men på anden vis er det faktisk muligt på grundlag af forstregnskaberne for Tåsinge gods at sige noget om, hvor stor en fortjeneste, der kunne være på en ladning brænde. For i 1818 gik *Louise* jo et par gange i fragt for stamhusets regning. Ladningen på 34½ favn brænde indbragte således efter fradrag af fragt og andre omkostninger 252 rigsbankdaler og 5 skilling, altså godt og vel syv rigsbankdaler pr. favn. Det var penge i kassen til stamhuset, blot vides der naturligvis ikke noget om, hvad driften af skoven kostede.

Men disse syv rigsbankdaler var vel at mærke i 1818. Senere blev denne margin indsnævret, for i 1820 kan den gennemsnitlige købspris på Tåsinge ses at have været godt og vel 8½ rigsbankdaler, mens salgsprisen i København lå på et gennemsnit omkring de knap 15 rigsbankdaler - men dette uden at fragt og omkostninger har kunnet fratrækkes. Det følgende år var brændepriiserne i København endda dalet til lidt under 12 rigsbankdaler.

Dette prisfald kan ikke undre. Sådan måtte det nødvendigvis gå, for der var på denne tid tale om stigende pengekurser. Rigsbankdaleren ved udgangen af 1819 var noteret - efter moderne manér - til en kurs på 64,7, altså til under to trediedele af pari. I slutningen af 1820 var kursen steget til 77,5 og et år efter til 80,3. Når pengesedlerne blev mere værd, måtte det gå omvendt med priserne, og købspriserne på Tåsinge var naturligvis faldende i lighed med salgspriserne i København. Og man kunne godt forestille sig, at en Jens Jørgensen, der løbende købte og solgte til faldende priser, kan have brændt sig lidt nogle gange. Og det er måske i den sammenhæng, man skal se salget af *Louise* i december 1822.

En sidste lille omstændighed, der fremgår af forstregnskaberne, viser nemlig, at Jens Jørgensen havde gammel gæld. Endnu i 1820 betalte han fra tid til anden afdrag - og renter - på sit brændekøb helt tilbage i 1816. Det var kort efter anskaffelsen af *Louise*, som altså på denne vis meget vel delvis kan være finansieret ved, at Stamhuset gav kredit på brændekøb mod 6% i rente.

Dette kan således medvirke til at forklare, hvordan det lod sig gøre for en skovfoged at blive skibsreder. Men det er, som tidligere anført, ikke muligt at sige noget om, hvordan hans økonomiske situation egentlig var, da *Louise* blev solgt til Ballum. Men sønnerne kom siden, som det fremgik af den første artikel, under alle omstændigheder godt i vej.

Anders Monrad Møller, f. 1942, dr.phil., Odense Universitet. Disputatsen *Fra Galeoth til Galease* (1981) og dens fortsættelse *Jagt og skonnert* (1988) handler om 1700- og 1800-tallets danske provinssøfart. Forfatter af bind 4. og halvdelen af bind 5 af *Dansk søfarts historie* (1998). Har endvidere publiceret bøger om industrihistorie, toldhistorie og P&Ts historie. Udgav i 1983 Thomas Jørgensen Hørnings skrift *Kongelige Danske Rigers Inderlig Styrke og Magt* og i 1995 Christian VIIIs *Dagbøger og Optegnelser 1839-48*. Siden 1989 redaktør af *Historisk Tidsskrift*.

Artiklens første del: »Jagten Louise - om en brændeskude fra Vornæs«, findes trykt i »Tåsinge Årbog 1999«.

Noter

1. RA, Søetaten XVII, Søenrolleringen, Skipperjournaler, årgangene 1820-1822, idet 1819 ikke er bevaret.

2. Ladningens art oplyst i RA, Øresundstoldregnskab, 17. marts 1820.

3. Kornet var skattekorn transporteret for General Juel, altså for stamhuset.

4. Overskriften er svært læselig, men ordet "kalksten" synes at være et plausibelt bud.

5. Vedrørende 1700-tallet, se Anders Monrad Møller: *Fra galeoth til galease. Studier i de kongerigske provinsers søfart i det 18. århundrede*. Esbjerg 1981 og samme: *Jagt og skonnert. Studier i den danske provins søfart i tiden fra 1814 til 1864*, Falcon, Kbh. 1988.

6. Toldinspektøren, P. H. Haste, havde gjort sig gældende som digter, hvad der var baggrunden for hans embedskarriere. Jfr. omtale i *Dansk Biografisk Leksikon*, 3. udg. I det følgende er der afstået fra en fuldstændig opremsning af de mange pengebeløb. En systematisk opstilling er desværre ikke mulig,

fordi Hans Jensen ofte slog flere ret forskellige udgifter sammen under samme post.

7. Poul Thestrup: *Mark og skilling, kroner og øre. Pengeenheder, priser og lønninger i Danmark i 350 år (1640-1989)*, Arkivernes Informationsserie, 1991 s. 36.

8. *Jagt og Skonnert*, s. 163-64.

9. *Jagt og Skonnert*, s. 181-84.

10. Anders Monrad Møller: *Dansk søfarts historie 4, 1814-1870, Med korn og kul*, Gyldendal 1998, s. 157.

11. Frederik Juel, om denne se *Dansk Biografisk Leksikon*, 3. udg. Han blev gift anden gang i november 1816 med Louise Theodata v. Warnstedt. Kronologien synes således at stille sig i vejen for en hypotese om et opkald - med mindre damen i en længere periode inden giftermålet opholdt sig på Tåsinge?

12. LAO, Tåsinge godsarkiv, protokol over Tåsinge Stamhus gårde 1816-25 og protokol over Tåsinge Stamhus huse 1816-25.

13. LAO, Tåsinge Godsarkiv, Forstregnskaber med Bilag 1815/16-1819/20, og 1820/21, 1823/25.

Den tøsingske dialekts spor

i folketællingen den 1. februar 1890

af Albert Mohr Lolk

På grundlag af en kopi af folketællingen 1890 har jeg foretaget en undersøgelse af, i hvor høj grad tællingskommisærerne har præget skrivemåden for personnavne (bynavne og stillingsbetegnelser),

Tællingen omfatter	personer
Bjerreby sogn	1313
Landet sogn	1097
Bregninge sogn	1877
Tåsinge	ialt 4287

Den altovervejende del af navnene er gengivet i god overensstemmelse med kirkebøgerne; der ses bort fra variationer som Caroline - Karoline, Carl - Karl, Christine - Kristine, Sofie - Sophie og Ane - Anne.

Vi må tænke os, at husbond har oplyst om medlemmerne i husstanden. Selvom tællingsmanden har fået opgivet et navn, som det almindeligvis blev sagt (f.ex. Magrete) har han skrevet det (som Margrete eller Margrethe), som det findes i kirkebøgerne.

Når gengivelsen er anderledes, må vi tænke os, at det er den pågældende tællingsmands dialekt, der er gået i pennen. Der er bidrag fra alle sognene, men færrest fra Bjerreby sogn.

Herefter følger en oversigt over dialektnavne med tilsvarende kirkebognavne.

Dialekt i tællingen	Kirkebog
Andes	Anders
Bulette	Bolette
Bøkker	Bødker
Ermund	Edmund
Engbore	Ingeborg

Enger	Inger
Frederig	Frederik
Frederike	Frederikke
Gjertro el. Gertru	Gertrud
Gomine	Gommine
Hane	Hanne
Johane findes ret tit	Johanne
Johanes	Johannes
Jørn	Jørgen
Camila og Kamila i Br. sogn	Camilla
Caoline	Caroline
Karroline	-
Karuline	-
Kavline	-
Kaal	Kold
Lakendrop	Lakkendrup
Magrete, Magrethe findes tiere end andre navne	Margrethe
Magteline	Magdaline
Matine, Mathine	Martine, Marthine
Moritsen	Mouritsen
Mortsen	Mortensen
Maagens	Mogens
Maarten	Morten
Neils	Niels
Neilsen	Nielsen
Petranelse	Petronella
Rekart	Richard
Viliam	Villiam

Sammenskrævede navne:

Mettemarie	Mette Marie
Annesofie	Anne Sofie

Stilling:

høkker (enkeltilfælde)	høker
------------------------	-------

salmager
snekker
bøkker

Sted:

Gubjer
jormorhus

sadelmager
snedker
bødker

Gudbjerg
jordemoderhus

Således så det ud for godt hundrede år siden. I dag foretages ikke folketællinger på stedet. Man stoler på EDB-registre, hvor fødsel og indvandring forøger folketallet, og død og udvandring formindsker det. Med de daglige indkodninger styrer nu Civil - Person - Registret regnskabet og giver os et nummer, der følger os fra vugge til grav.

Tilsidst samler vi os lidt om d-problemet:

bestemoder
Bruager
Emund
Gertru
Gubjer
Tydskland

bestemoder
Brudager
Edmund
Gertrud
Gudbjerg
Tyskland

A. C. E. Mohr Lolk født 1913 i Troense. Lærer i København og Odense 1944 -1983, skrevet godt 27.000 sider om Tåsinge (kopi på Landsarkivet og i Tåsinge Lokalhistoriske Arkiv). Artikler i Fynske Årbøger 1980, Årbog for Svendborg & Omegns Museum 1981, Tåsinge Årbog 1987, 1997, 1998 og 1999. Kronikker i Fyns Stiftstidende 1968, 1976 og 1997.

Æ do t-a-l-t?

Vignet af Irene Carlsen

Bjerreby Kirke

af Didier Gautier

I årbogens serie om Tåsinges sognekirker er turen er nu kommet til Bjerreby kirke. Denne artikel kommer dog til at handle om to kirker, idet den nuværende kirke er opført 1905 - 06 som afløser for den middelalderkirke, der blev nedrevet i 1905. De fleste lokalkendte kender til denne lidt triste begivenhed i øens historie. Den er i øvrigt grundigt beskrevet i afdøde museumschef Henrik M. Jansens artikel »Af Bjerreby kirkes tragiske saga« i *Fyens Stiftsbog* 1993.

Den gamle kirke

Middelalderkirken lå omtrent samme sted, hvor den nye bygning nu knejser, på toppen af den bakke, der har givet byen navn: Bjergby, der med tiden blev til Bjerreby. Om der har været en forgænger af træ, vides ikke.

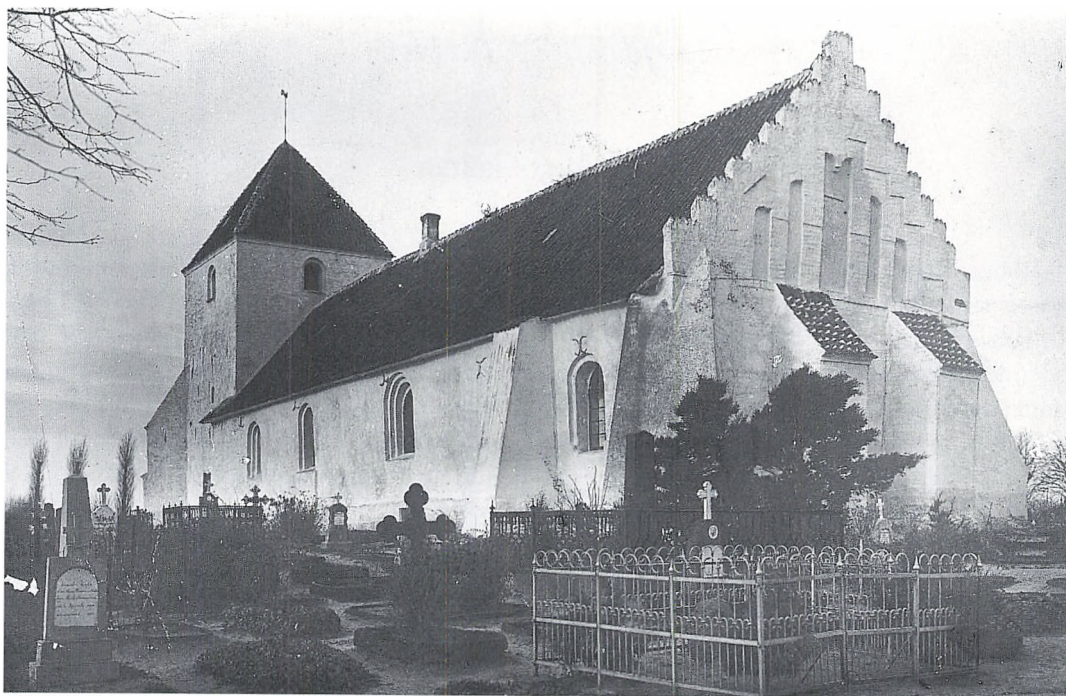
Den romanske bygning må være opført nogenlunde samtidig med øens to andre sognekirker, dvs. i sidste del af det 12. århundrede. Byggematerialerne har været de sædvanlige: Mure af rå, kløvet kamp på en smukt profileret sokkel. En stor del af soklen var prydet med arkader som dem, der findes på døbefontens fod. Begge dele blev anvendt igen med samme funktion i den nuværende kirke.

Kirken har fra begyndelsen haft kor - sandsynligvis med apsis - og skib. Den var udstyret med bjælkeloft, og der har som de fleste steder været mandsdør i skibets sydvæg og kvindedør i nordvæggen. Kirken blev indviet til minde om Sct. Morten, identisk med den i Danmark meget afholdte franske bispehelgen, Martin af Tours. I modsætning til både Bregninge kirke og Landet kirke har kirken i Bjerreby bevaret flere fine gengivelser af sin vær-

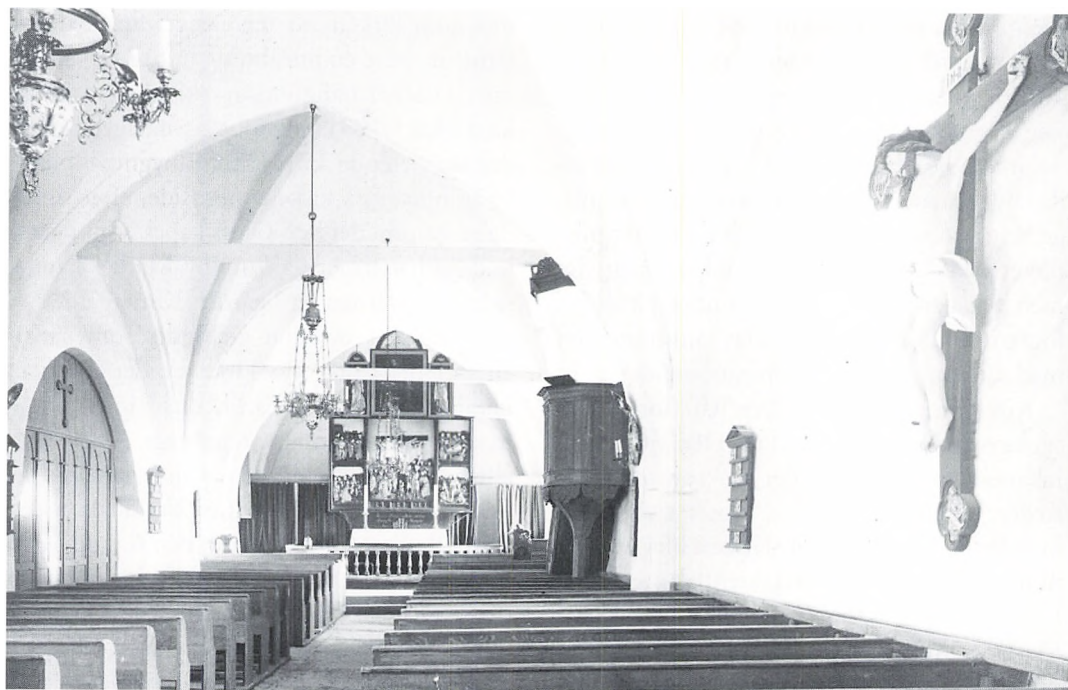
nehelgen: Et af de højtsiddende rundbuede vinduer i sydsiden blev i begyndelsen af 1200-tallet udsmykket med et glasmaleri af Sct. Morten. Det kan i dag beundres på Nationalmuseet. En velbevaret sidealtertavle og en prægtig degnestol, begge med billeder af Sct. Morten, findes i dag i den nye kirke. Vi skal nedenfor komme nærmere ind på disse og de mange andre værdifulde inventargenstande, hvoriblandt naturligvis også kirkens fornemste prydelser, dens trefløjede højaltertavle, der ligeledes blev bevaret.

Omkring 1475 - 80 blev kor og apsis nedrevet og et nyt kor opført i samme bredde som skibet. Ved samme lejlighed blev bjælkeloftet udskiftet med gotiske hvælvinger. Endelig fik kirken et ret lavt tårn med pyramidetag, der som hele kirken var teglhængt. Fra nederste tårnrum førte en bueåbning ind til kirkerummet. I tårnet hang en kirkeklokke fra 1636. Den blev i 1891 omstøbt og hænger i dag i den nuværende kirke. En tilbygning blev i 1634 opført på kirkens nordside, efter sigende af sten fra det Sct. Olufs kapel, som i gamle dage har ligget på Lundby Mark i Landet sogn og givet navn til gården Kimergård.

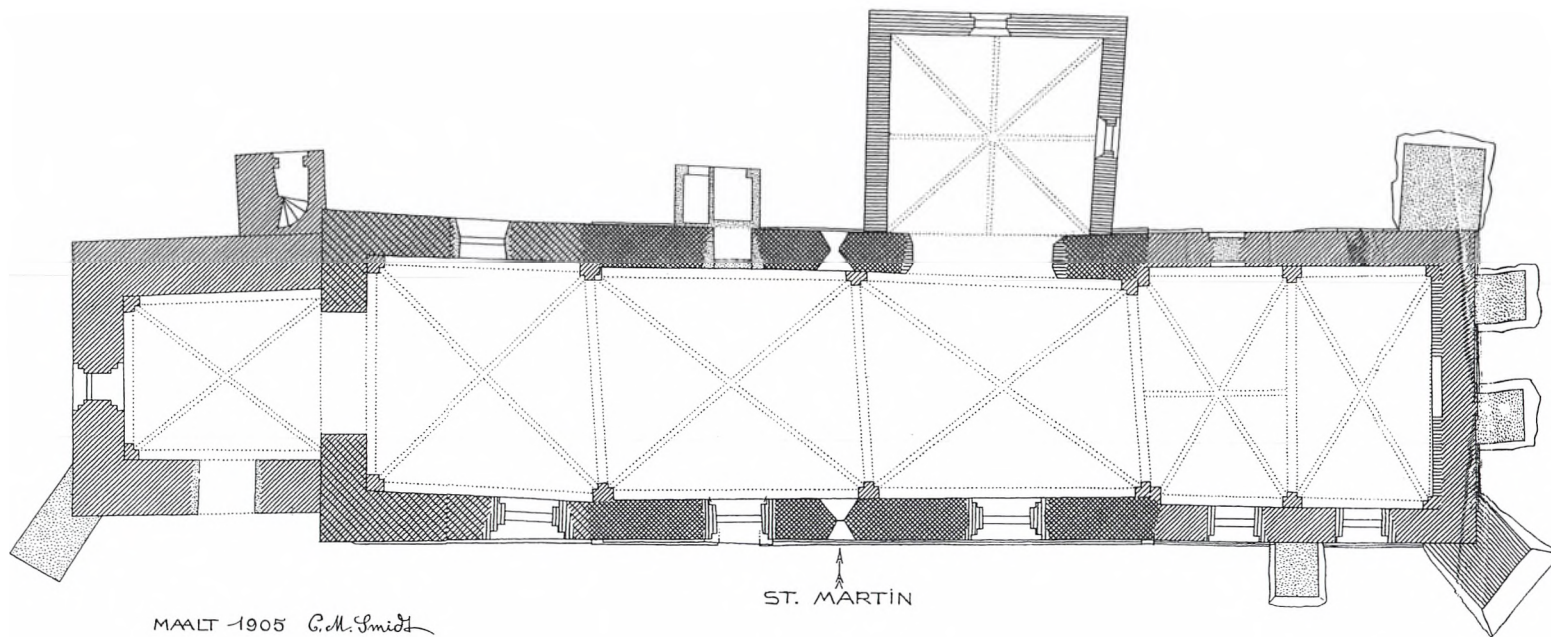
Af kirkens inventar genfindes som nævnt en stor del i den nye kirke. Andet inventar, nemlig et prægtigt, gotisk skab og en smuk madonnafigur, som var anbragt i det, blev allerede før nedrivningen af den gamle kirke fjernet fra denne og sendt til Nationalmuseet. I protokollatet af kirkesynet den 6. juni 1895 står: »Synet finder Intet at erindre imod, at det gamle Skab overlades Musæet i Kjøbenhavn; det synes ikke at indeholde Noget af Værdi uden maaske et større Træbillede af Jfr. Maria med Barnet, der er meget beskadiget og

Bjerreby gamle kirke, set fra sydøst før nedrivningen. (Foto: Søren Lolk).

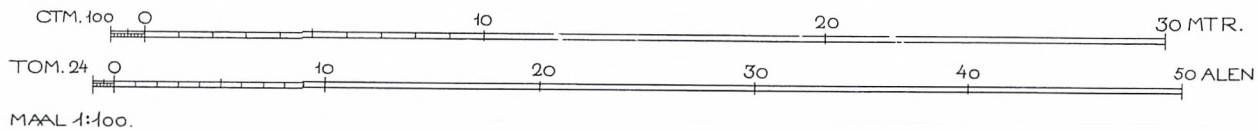

Bjerreby gamle kirkes indre. (Foto: Søren Lolk).

MAALT 1905 G.M. Smidt

ST. MARTIN

som det næppe vilde være heldigt at opstille i Kirken, om det end blev repareret.« I skabet, der havde stået i den »nye kirke«, dvs. den nordlige sidefløj, fandtes også to gamle lys-skjolde af messing, som forblev i kirken og derfor kan ses den dag i dag.

Kirkens prædikestol og lydhimmel var ikke noget særligt og blev da heller ikke genbrugt i den nye kirke. Det samme gælder kirkebænkene, som efter fotografier at dømme har været både kedelige af udseende og meget umagelige at sidde på!

Det fremgår ligeledes af de ikke så få bevarede fotografier af den gamle kirke, at den i det ydre har været noget plump af udseende. Dertil bidrog også de mange kraftige stræbepiller, som det havde været nødvendigt at opføre for at støtte kirkens ydermure, der havde svært ved at bære presset fra hvælvingerne. Om kirkens alder og bygningsmæssige kvalitet skriver i øvrigt sognepræst Frederik Christian Lund, Landet, i sin bog »Beskrivelse over Øen Thorseng«, udgivet 1823, følgende: »Dersom ellers Brøstfældighed vidner om høi Alder; saa maa denne Kirke være meget gammel, da dens Mure udvendig understøttes af mange murede Piller, som efterhaanden ere tilsatte. Ogsaa synes den hele indvendige Bygningsmaade ved sine plumpe Piller og uregelrette Hvælvinger meget godt at kunne passe til det 12te Aarhundrede.«

Den famøse beslutning om nedrivning

Den gamle kirke var omkring år 1900 i en dårlig vedligeholdelsestilstand. Det var som bekendt dengang oftest den stedlige godsejer, her Stamhuset Thorseng, der »ejede« kirkerne, dvs. oppebar indtægterne fra deres kirketiende og havde ansvar for bl.a. vedligeholdelsen. Der blev imidlertid ifølge den daværende sognepræst, Malta-Müller, ikke brugt mange penge på Bjerreby kirke, og der ingen tvivl om, at vedligeholdelsen har været direkte for-

sømt, måske også fordi der var rod i Stamhusets egen økonomi. Stamhuset kom derfor i 1902 under administration af greve Ahlefeldt-Laurvig-Bille, Egeskov, og bygfoged Skov, Svendborg. Det var således denne administration, der skulle træffe beslutning om Bjerreby kirkes skæbne.

I den omtalte artikel af Henrik M. Jansen gennemgås sagsforløbet. Efter at have sammenlignet forskellige beskrivelser af Bjerreby kirke, som den var en gang, med den nu eksisterende bygning, skriver han: »Hvad er da årsagen til, at den her bragte beskrivelse stemmer så dårligt overens med den kirke, vi ser i dag? Svaret er desværre det enkle: Den romanske kirke med senere tilbygninger eksisterer ikke længere! I 1904 - dvs. i det 20. århundrede - bestemte man sig for at rive den gamle kirke ned for at opføre en ny i stedet. Dette skete med alle offentlige myndigheders accept.«

Som Jansen videre skriver, er baggrunden for beslutningen vanskelig at redegøre for, da provstearkivet gik tabt ved Ollerup præstegårds brand i 1935. Dog eksisterer der fyldige arkiver fra en del af de involverede myndigheder. Dertil kommer kirkens protokol, hvor resultatet af det årlige kirkesyn under provstens ledelse blev indført.

Det fremgår af dokumenterne, at det hele begyndte med et ønske om bedre opvarmning af kirkerummet. Ved kirkesynet den 15. juni 1893 noteredes i synsprotokollen: »Om dette Aars Syn bemærkes: Fra en stor Deel Beboere i Sognet var tilstillet Provstesyndet Anmodning om Forbedring af Varmeforholdene i Kirken; foranlediget herved vil Synet henvende sig til Kirkeejeren om at foranstalte det Fornødne.«

En ny ovn blev installeret i kirken, men klagerne over varmekorholdene fortsatte, og problemet omtales gennem de følgende 10 år næsten hvert år i synsprotokollen. I 1903 udtalte kirkesynet den 23. juni: »Taget paa Kirken maa gennemgaa en grundig Reparation baade paa Spær og Tagsten. (Understryg-

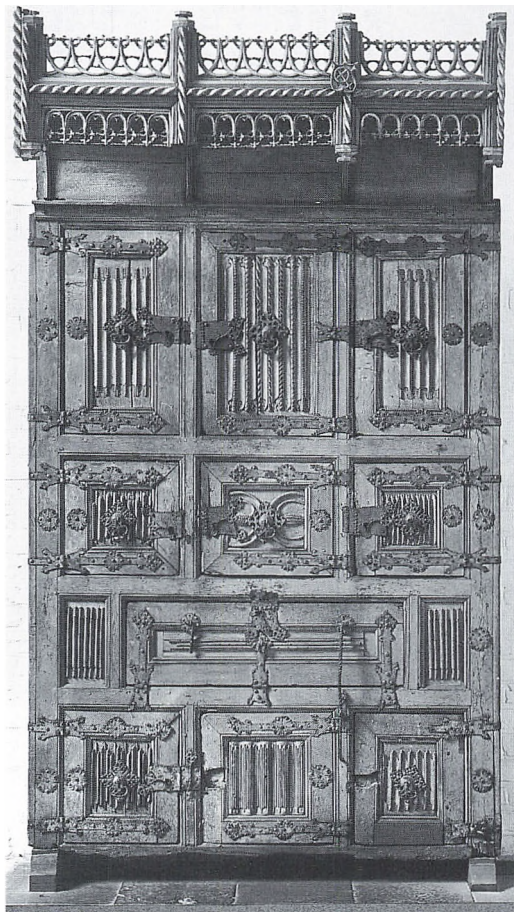
ning over det hele.)« Dermed var en udvikling sat i gang: Fra hovedreparation over ombygning til nedrivning og nybygning.

Det nye menighedsråd, der samledes for første gang den 31. januar 1904, anmodede på grund af de fortsatte problemer med kirkens opvarmning provsten om, at der blev foretaget et bygningskyndigt syn på kirken. Den kongelige bygningsinspektør, arkitekt J. Vilhelm Petersen i Odense, udtaler i sin rapport den 25. maj 1904, at hvælvingerne ikke er værre end i så mange andre gamle kirker. Men til gengæld er han bekymret for ydermurenes voksende hældning udad, forårsaget af hvælvingernes tryk. Det er ikke sikkert, at hvælvingerne i længden kan holde sig oppe. Derfor foreslår bygningsinspektøren, at hvælvinger og ydermurenes støttestykker ommures.

Ved kirkesynet den 20. juni 1904 skrev man i protokollen: »Der var til Synet fra Ministeriet fremkommet Erklæringer fra Ministeriets bygningskyndige Konsulenter, hvoraf fremgaar, at den ifjor af Synet forlangte grundige Reparation paa Tag og Fag vil fordrø saa store Byggeforetagender paa hele Kirken med Taarnet og med Hvælvingerne, at Synet maa henstille til Kirketiendejeren istedetfor at opføre en hel ny Kirke i den allernærmeste Fremtid, hvortil Plan m.v. forventes fremsendt.«

Det var således kirketiendejeren, dvs. Stamhuset Thorseng, eller rettere dets administratorer, som derpå - vel hovedsagelig af rent økonomiske årsager - traf den skæbnsvangre beslutning, som kirkesynet lagde op til. I datidens lokalpresse kan man læse, at arkitektens overslag for restaurering af den gamle kirke lød på ca. 30.000 kr. »Stamhuset foretrak da at lade bygge en helt ny«, som der står i Svendborg Amtstidende. Kirken skulle nedrives i foråret 1905, og den kongelige bygningsinspektør gik i gang med at tegne den ny bygning.

Den sidste gudstjeneste blev holdt i kirken søndag den 30. april 1905. Ved denne guds-

Det gamle skab fra Bjerreby kirke, nu i Nationalmuseet. (Foto: Nationalmuseet).

tjeneste døbttes den nu afdøde Jens Holger Larsen fra Stenodden.

Nedrivningen og hvad deraf fulgte

Nationalmuseet blev underrettet og anmodet om at undersøge kirken og være til stede under nedrivningen. Det blev C.A. Jensen, der på museets vegne skulle stå for undersøgelserne før og under arbejdet.

Under dette arbejde blev der gjort en række spændende fund. Et af de mest opsigtsvækkende var det omtalte romanske vindue, der viser Sct. Morten med bispestav i højre og bibelen i venstre hånd. Det havde siddet skjult

Sct. Morten, glasmosaikvindue, nu i Nationalmuseet. (Foto: Nationalmuseet).

og glemt bag hvælvingen i mere end 400 år og var derfor sunket noget sammen, men kunne let rekonstrueres, og i dag udstilles det som et af de fornemme stykker i Nationalmuseets middelalderafdeling.

En anden væsentlig opdagelse var de kalkmalerier, som viste sig at være på hvælvinger-

ne. De er i vore dage blevet identificeret som værker fra den berømte Træskomalers værksted og kan dermed bruges til datering af den ombygning, hvor kirken fik sine hvælvinger, nemlig omkring 1480. De forsvandt med kirken.

I fyldet i to kirkevægge fandt man to smukke kragsten udsmykket med tovsnoning og mandshoveder. De har siddet under triumfbuen i væggen mellem den ældste kirkes skib og kor og er altså blevet tilovers, da dette blev nedrevet og et nyt kor opført i ét med skibet. I den nye kirke sidder de på deres rigtige plads, korindgangen.

Den nye kirke

Grundstenen blev lagt den 23. august 1905, og det varede kun ca. 1½ år at bygge den nye kirke. Som nævnt blev stenene fra den smukke, romanske kvadersokkel genanvendt. På dem opførtes af røde, håndstrøgne teglsten en bygning bestående af skib med korsarme, kor og et smalt tårn med saddeltag og kobbærtækt spir. Taget er belagt med glaseret tegl. Kirkerummet har tøndehvælv af pudset træ, støttet af fire ret dominerende tværbjælker.

Kirken blev indviet 2. søndag i advent, 9. december 1906. Indvielsen blev foretaget af biskop Lauritz N. Balslev, Odense, og der blev prædikeret af sognepræsten, Johannes Malta-Müller.

Svendborg Avis og navnlig Svendborg Amtstidende var begejstrede i deres omtale af den nye kirkebygning. Sidstnævnte skrev i sin foromtale af indvielsen, at ved indvielsen »vil alle vist være enige om, at det er en overordentlig smuk og tiltalende Kirkebygning, der her er rejst, og det Arbejde, der her er fuldført, er til lige megen Ære for Arkitekten og Haandværkerne, hvoraf de fleste er fra selve Øen.« Svendborg Avis bragte et referat af indvielsen og dens forhistorie.

De forskellige håndværkere nævnes ved navn: Murerarbejdet: Murermester Hansen &

Søn, Troense. Tømrerarbejdet: Tømrermester Christoffer Rasmussen, Svendborg. Snedkerarbejdet: Snedkermester Jessen & Søn, Bjerreby. De har bl.a. udskåret den nye kirkedør og restaureret degnestolen. Malerarbejdet: Malermester Hans Hansen Recke, Bjerreby. Sadelmagerarbejdet på knæfald og prædikestol: Sadelmager Nielsen, Bjerreby. Kobbretaget på spiret: Kobbersmed Wassileffsky, Odense. Glarmesterarbejdet: Glarmester Rasmussen, Odense. Stenhuggerarbejdet: Stenhugger Rasmus Hansen, Bjerreby.

Den nye kirke kostede i alt ca. 45.000 kr. Men så har Bjerreby sogn da også »en Kirkebygning saa smuk og stilfuld, at man ikke i ret mange Landsbyer vil kunne finde Mage hertil«, som Amtstidende skriver.

Var presseomtalen af den nye murstenskirke rosende, så var kunstmaleren Achton Friis meget kritisk i sin kommentar, som kan læses i værket »De Danskes Land« fra 1943 (en folkeudgave fra 1943 af tre tidligere værker af samme forfatter). Forfatteren besøgte kirken i 1921 og skildrer sine indtryk på side 75 - 76 i første bind af værket. Han kalder den nye kirkebygning et »uhyggeligt Monstrum af højrode Mursten - et Slags Forsamlingshus med Taarn, der er en Fornærmelse mod al god Smag.« Kirkens indre er lige så rædsomt: »Det falder godt i Traad med alt det øvrige herinde, at det tarvelige Træværk er bemalet med den blaagrønne Farve, som er almindelig anvendt paa Køkkeninventar. Andagtsvækkende er denne Lade ingenlunde!«

Måske ville Achton Friis have været blidere stemt, hvis han havde kunnet besøge kirken i dag!

Kirkerummet og dets inventar

Når man træder ind i kirkerummet, ser man den imponerende, trefløjede højaltertavle, som efter sin restaurering i 1951 stråler næsten lige så smukt, som da den blev udført i Lübeck i sidste halvdel af 15. århundrede.

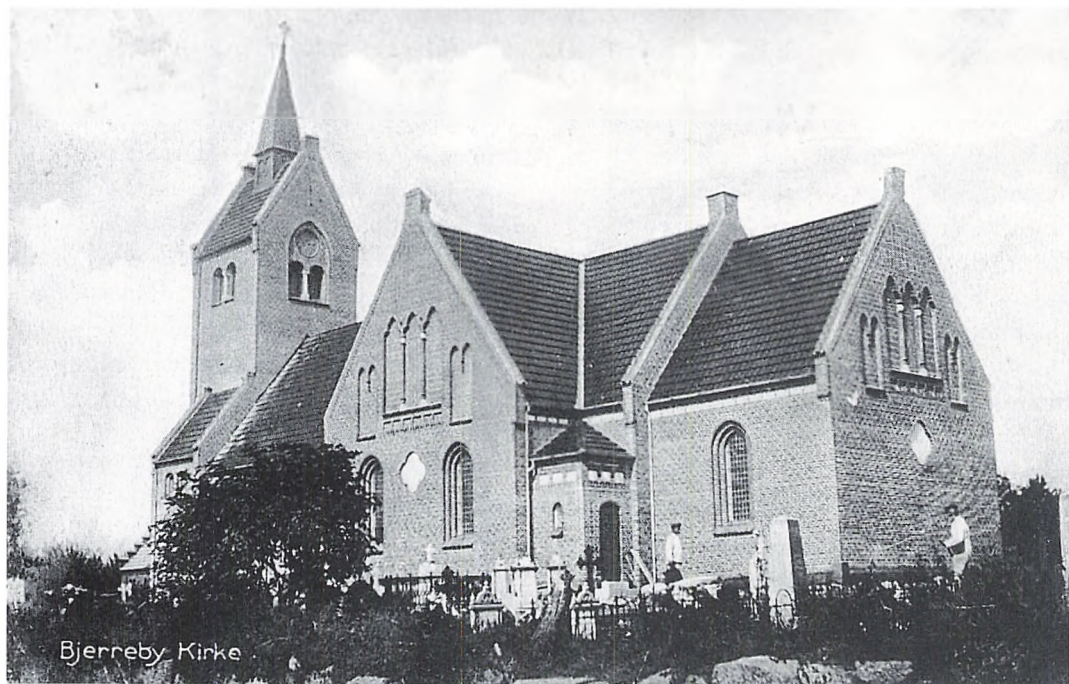
Dens store midterfelt fremstiller korsfæstelsen, mens sidefløjene viser andre scener fra påskens begivenheder.

Tavlen kan læses som en tegneserie, begyndende i øverste venstre felt. Der ser man Kristus blive vist frem for jødefolket af Pilatus. Han holder Kristi purpurkåbe til side, så man kan se Frelserens mishandlede krop. Romerske krigere, klædt som senmiddelalderens landsknægte, fylder billedet ud. Nedenunder ser man Kristus segnende under korset, mens han går ad smertens vej, via dolorosa. Simon af Kyrene støtter korset.

Midterfeltet samler sig om den døde Kristus på korset. Hans hoved hænger, han er stukket i siden med et spyd, og hans farve er ligbleg. Ved korsets fod ses en lille figur i præstedragt. Han opsamler blodet fra Jesu sår i en alterkalk og peger dermed på forbindelsen mellem korsfæstelsen og den nadver, som menigheden fejrer under billedet. De øvrige personer på billedet er på traditionel vis samlet i to tydeligt skilte grupper: De gode på Jesu højre side under den angrende røver, de onde på hans venstre side under den forhærdede røver. Blandt figurerne på Jesu højre side (tilskuerens venstre) dominerer Jesu moder, som afmægtig synker sammen, støttet af apostlen Johannes og Maria Magdalene. På den anden side ses bl.a. manden med eddikespanden.

Højre sidefløj begynder foroven med Jesu gravlæggelse i nærværelse af Maria Magdalene og de øvrige sørgende kvinder. Sidste felt viser opstandelsen, hvor Kristus med væld og livets friske farver står op af graven, mens de romerske gravvagter besvimer, og tre kvinder nærmer sig i baggrunden med deres salvekrukker.

Over tavlen ses en gesims med en fint udskåret latinsk indskrift: *Salve crux digna, super omnia ligna benigna, tu me consigna, morar ne* (Hil dig værdige kors, over alle træer velsignet, tegn du mig, at jeg ikke skal dø.) Der har på gesimsen været en fremspringende baldakin, men den er gået tabt lige som de

Bjerreby Kirke

Bjerreby nuværende kirke.

Bjerreby nuværende kirkes indre.

udskårne, forgyldte buornamenter, der oprindelig var anbragt over de enkelte billedfelter for at give dem dybde. De manglende buornamenter blev ved restaureringen erstattet af enkle, ubemalede buer, som giver den ønskede dybdevirkning uden at være en dårlig efterligning af gammelt.

Også altertavlens oprindelige fodstykke, predellaen, med billeder af fire kirkefædre fra oldtiden, er nu borte. Til gengæld er der bag på de to bevægelige sidefløje smukke rester af malerier, der fremstiller Jomfru Maria med barnet og Marias moder, den hellige Anna. Disse billeder ses, når tavlen langfredag lukkes, som den i middelalderen blev det i hele fastetiden.

Altertavlen har bevaret en stor del af sin oprindelige staffering med guld og farver. I forrige århundrede forsøgte man med overmalning at »forbedre« den, men det virkede modsat. Først i nyere tid blev tavlen ført så nær tilbage til det originale, som det er muligt. Nationalmuseet lod ved kirkemaler Einar V. Jensen den gamle staffering afdække og fastlægge. De bare steder blev udfyldt med farver og guld på en sådan måde, at man kan se, hvad der er nyt. Farvelaget er her tyndere. Restaureringen afsluttedes i 1951.

De to malmstager på alteret er middelalderlige. Desuden findes en syvarmet lysestage fra vor tid.

Alterkalken har på foden indgraveret en indskrift, der minder om reformationstidens polemik: Jeg skal bruges efter Christi Skick och ey efter Pavfvens vrangt digt 1634. Under foden findes indgraveret initialerne HHPS og NMS, som formodes at henvise til den daværende sognepræst Hr. Hans Pedersen Sandager og hustru. Den tilhørende disk er uden indskrift. Oblatæsken blev givet i 1794 af kammerherreinde L. M. C. Juel født Rumohr på Valdemars Slot. Den er fremstillet af Søren Christian Bonde i Svendborg.

Kirkerummets ældste inventar er døbefonten, som er romansk med en glat kumme,

Trøbilledet af Jomfru Maria med Barnet, nu i Nationalmuseet. (Foto: Nationalmuseet).

udført i grå granit og smykket med tre rundtgående riller. Den firkantede fod er i rød granit og rigt smykket med arkader på siderne og skæggede mandshoveder på hjørnerne.

Dåbsfadet er udført i messing og smykket med symboler for frugtbarhed og livsglæde. På bagsiden ses Chr. IV's monogram, årstallet 1639, et våbenskjold og navnet Elisabeth Augusta. Hun var en af kong Christians døtre med Kirsten Munk og blev i 1639 gift med rigsråd Hans Lindenov. Fadet minder således om det tilsvarende dåbsfad i Landet kirke, der bærer navnet på Elisabeth Augustas søster Sophie Elisabeth. Den nøjagtige historie bag disse fade kendes ikke, men den hænger

utvivlsomt sammen med, at kongens svigermor Ellen Marsvin på den tid ejede Tåsinge, og at Valdemars Slot blev bygget til den Valdemar, som var bror til de to kongedøtre. Dåbskanden af tin stammer fra den gamle kirke.

Krucifikset over korbuen er fra samme tid som altertavlen og stafferet på samme måde. Det blev i 1954 færdigrestaureret af kirkemaler Einar V. Jensen. På korsarmenes ender ses de fire evangelistsymboler: Matthæus (et menneske), Lukas (en okse), Johannes (en ørn) og Markus (en løve).

På nordvæggen i nordre korsarm hænger et alterskab med låger, der kan lukkes i fastetiden. Det rummer en fin skulptur af Sct. Morten, tronende på sin bispestol iført fuldt skrud med bispehue, krumstav og ring og med højre hånd løftet til velsignelse. Alterskabet fra ca. år 1500 har rimeligvis været altertavle for et sidealter.

Degnestolen er også et synligt minde om kirkens værnehelgen Sct. Morten og viser en fremstilling af den afgørende begivenhed i helgenens liv: Hans møde med Kristus i skikkelse af en tigger. Martin var født ca. 315 i det nuværende Ungarn som søn af en romersk soldat. Han voksede op i Pavia i Italien og kom som ung officer i den romerske hær til Gallien, det nuværende Frankrig, hvor han i byen Amiens mødte en nøgen tigger. Martin delte med sit sværd sin kappe i to dele og gav tiggeren den ene. Siden oplevede han i en drøm at se Kristus og genkendte i ham den usle tigger. Kort efter blev han døbt og tog sin afsked fra hæren for at blive soldat for Kristus. Efter en tids tilbagetrukket liv i Italien blev han blev præst i Gallien, hvor han grundlagde landets første kloster, inden han ca. 370 blev biskop i Tours. Det er i den anledning, man fortæller om gæssene, der røbede den beskedne mand, som havde gemt sig for ikke at blive biskop. Men det var på grund af sin utrættelige og modige virksomhed som missionær i det hedenske Gallien, at han fik sin berøm-

melse. Kort efter sin død i 397 blev han æret som helgen, og utallige kirker kom til at bære hans navn, også i Danmark, hvor vi fordanskede hans navn til Morten. Hans festdag er som bekendt 11. november, med Mortensaften den 10.

Degnestolen står i den nuværende kirke i nordre korsarm, men har oprindeligt stået øverst til højre ved sydvæggen og med front mod nord. På den måde stod degnen halvt vendt mod præsten og halvt vendt mod menigheden. Den bortvendte gavlf afsluttes foroven med en drage og den fremadvendte (ned mod menigheden) med en løve. På denne gavlf står indskriften: Anno Dm. 1536 completum est hoc (denne fuldførtes i det Herrens år 1536). Under indskriften er et smukt udført relief af Sct. Morten og tiggeren.

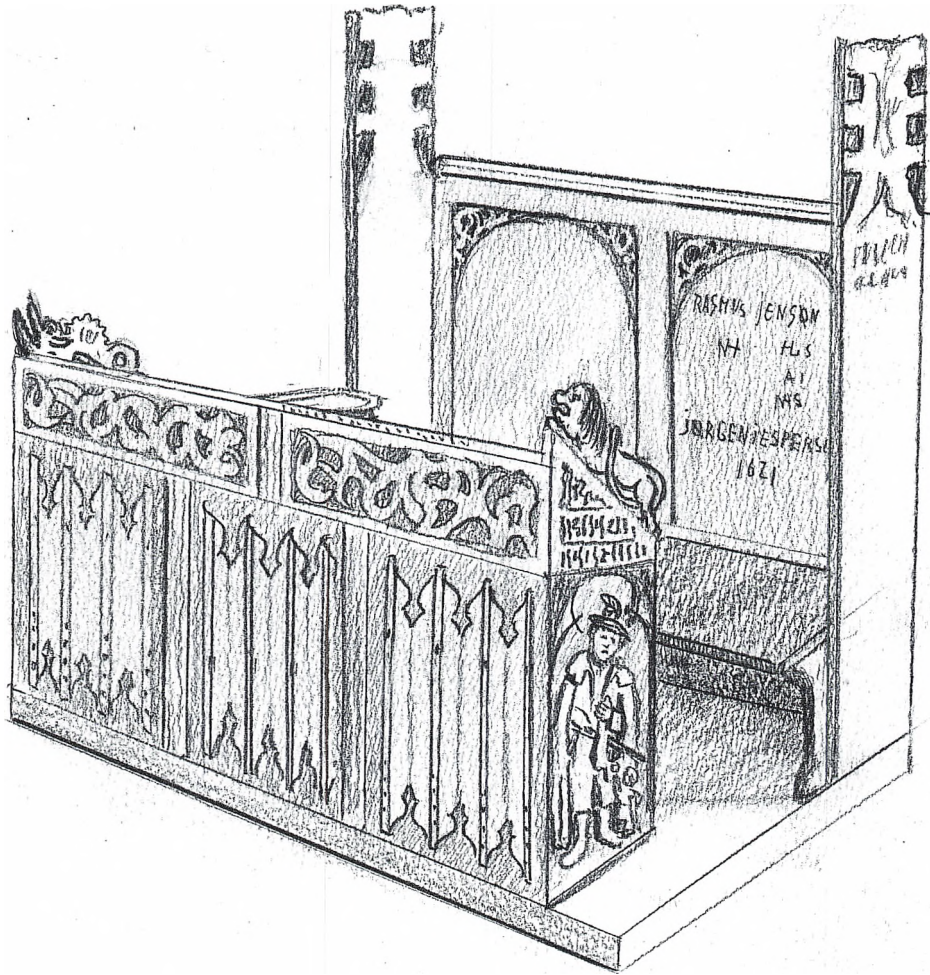
I kirken hænger to kirkeskibe. Det ældste og mindste, en skonnertbrig, er fra 1934 og bygget af skomager Oluf Madsen, Bjerreby. Det andet skib er bygget af skibsfører Almstedt efter det norske skoleskib »Sørland«. Det bærer navnet Pax og blev ophængt i kirken søndag den 5. maj 1946 til minde om befrielsen et år før.

To præstetavler med navne og årstal hænger på væggene i henholdsvis søndre og nordre korsarm.

Til den nye kirke blev der i 1906 fremstillet alterbord, alterskranke, prædikestol og kirkebænke samt orglet. Det hele blev lavet i fyrretræ og dekoreret med snitværk i tidens stil. Det blev malet i en blågrøn farve med forsringer i rødt og gråt. En stor del af væggene stod i røde maskinstrøgne mursten.

I tiden efter anden verdenskrig opstod ønsket om en fornyelse af kirkerummets farver. Afslutningen af altertavlens restaurering i 1951 var en god anledning til at afstemme rummet efter altertavlen: Murstensfelter på væggene blev kalket hvide, og kirkebænke samt det øvrige nye træværk blev afrenset for den blågrønne maling.

Kirken har stadig sit oprindelige orgel. Det

Den gamle degnestol, tegnet af lærer C. G. Høgstrøm.

er bygget 1906 af A.H. Busch & Sønner i København og har fem stemmer. Det er i dag meget medtaget. Desuden må det anses for at være alt for lille til den store kirke, og derfor arbejdes der på at anskaffe et nyt orgel.

Den gamle fattigblok er opstillet i våbenhuset. Den blev reddet fra undergang af den i sin tid kendte bonde og kulturpersonlighed Søren Lolk, der opbevarede den og andre ting fra den gamle kirke på sin gård Vejlegården. Søren Lolk kan vi i øvrigt takke for mange fotografier fra den gamle kirke og dens nedrivning.

Kirken er speciel ved at have et tårnur. Det blev skænket i august 1957 af gårdejer Mads Thomsen Petersen og hustru Ane Nielsen, Gesinge, til minde om deres afdøde søn, Jens Erik Petersen.

Gravsten og grave

Ved kirkegårdsdiget er til højre for hovedindgangen opstillet to romanske gravsten uden indskrift bortset fra et kors. De er fra kirkens ældste tid.

I våbenhuset er opstillet den bemalede

Bjerreby nuværende kirkes kor.

gravsten for Povel Andersen Schyt, der var sognepræst 1698 - 1735. Stenen sad på korvæggen i den gamle kirke. På kirkegården ligger begravet adskillige andre præster, således Johann Ernst Heilmann, der var sognepræst 1840 - 79. Han var digter og skrev Taasinges nationalsang: »Omflydt af blanke sunde.« Hans gravsten står lige øst for kirken.

Af øvrige gravminder skal nævnes den enkle sten over Søren Lolk, der levede 1876 - 1933.

Didier Gautier, født 30. januar 1939 i Randers. Cand. polyt. (kemi) i 1962. Arbejdede som ingeniør i industrien 1964-71. Derefter udsendt til Nigeria af Sudanmissionen som lærer ved en gymnasiekostskole. Gennemgik særuddannelse til præst i folkekirken 1977-79. Sognepræst i Bjerreby og Landet fra november 1979.

Litteratur og kilder:

Frederik Christian Lund: Beskrivelse over Øen Thorseng. Odense 1823.

Henrik M. Jansen: Af Bjerreby kirkes tragiske saga, artikel i Fyens Stiftsbog 1993.

Otto Norn: En Altertavles Skæbne gennem 500 år, i Fra Nationalmuseets Arbejdsmark, 1952, side 54-64.

Kirkesynsprotokol for Bjerreby kirke, påbegyndt 1862.

Finn Grandt-Nielsen: Fynsk Kirkesølv. Odense 1983.

Svendborg Amtstidende, 1906.

Svendborg Avis, 1906.

Lars Rasmussen Højte, dagbog 1905.

Donald Attwater: The Penguin Dictionary of Saints. England 1965.

Fra den gamle dagbog

*Lars Rasmussen Højte, Vaarø
fortæller om den gamle kirke i Bjerreby*

Gårdmand Lars Rasmussen Højte i Vaarø var igennem sit voksne liv en flittig skribent i sin dagbog. Af denne fremgår det da også, at han fulgte hændelserne omkring nedbrydningen af den gamle kirke i Bjerreby meget nøje.

Den 30. april 1905 holdtes den sidste gudstjeneste i den gamle Bjerreby Kirke, og den 22. maj s. å. begyndte nedbrydningen. Den 15. august kunne man begynde opførelsen af den nye kirke, og grundstenen blev nedlagt den 23. august.

Lars R. Højte noterer tirsdag d. 16. maj 1905: »Jeg til Auktion ved Bjerreby Kirke som nu nedbrydes, solgt Tagsten, Mursten store røde, fra Hvælvinger, Træ af Overtømmer, Spær, Lægter, Kirkestole m.m. Jeg købte et Nr. Kirkestole tre Stkr. dermed den der havde hørt til Gaarden, med mit Navn: L.R.H. 1855«.

August 1905 Bjerreby Kirke

Den gamle Bjerreby Kirke er nu nedbrudt, hvormed der har været arbejdet Foraar og Sommer indtil nu med en stor Arbejdsstyrke. Det har været et besværligt Arbejde at nedbryde Murene. De var svære, to tre Alen tykke, af eneste Kampsten, større og mindre, i Kalk. Alle Stene raa, undtagen smukt hugne Sokkelstene. Men, vi kan gerne sige, som støbt i Kalk. Alle Murene, var saa sammen-groet, Stene i Kalk, maaske med læsket Kalk uden Grus, at det var besværligt at skille. Alt har maattet hugges fra hinanden Sten for Sten med Hakker, Jernstænger og Mejsler. Ja, her har været brugt til denne Kirkebygning Vognlæs, i Hundrede ja Tusinde.

Den gamle Kirke er jo nedbrudt, formeldst Brystfældighed, hedder det, efter Kirkesynets Bedømmelse men de Mure kunde saamænd godt have staaet i flere, maaske mange Hundrede Aar endnu. Saaledes siger Folk, alle som har set paa Nedbrydningen.

Kirken ejes, saavel som Taasinges to andre Kirker, af Stamhuset Thorseng, nu Baron Juel Brockdorff.

Stamhuset, nedbryder altsaa den gamle, og opfører den ny Kirke. Stamhuset er for Tiden under Administration af Greve Ahlefeldt Laurvigen, Egeskov og Byfoged Skov, Svendborg, har været nogle Aar og mange Aar, der siges 30, bliver det. Nuværende Herskab unge Baron Juel Brockdorff og hans afdøde Fader, har sat Godset i saadan Gæld, at de ikke længer kunde svare Renterne af Gælden o. s. v. Derfor under Administration.

Den ny Kirke bliver bygget paa den gamles Plads, men dog trukket nogle Alen mere vestlig, derimod ikke rækkende saa langt i Øst som den gamle, saa der af den gamle Kirkes Plads, 6 - 8 Alen af dens Kor, bliver fri nu, til indtaget Kirkegaardplads. Her har Arbejdere, ved at optage den gamle Kirkemures Grundsten, som laae i en Dybde af 2¹/₂ Alen optaget en stor Mængde Kampsten. Her inden for den gamle Korgrund, i en Dybde af 1¹/₂ Alen er funden et gammelt Bronzesværd, samt Resterne af en Urne. Sværdet laa i øst vestlig Retning, og var da det blev optaget, brudt i 5 Stkr. da disse blev sammensat, var dets Længde 1 Alen 6¹/₂ tm. og Klingens største Bredde 1³/₄ tomme. Haandtaget, der havde en Længde af 3³/₄ tomme, var smukt forsiret, og Klingen tveægget. Sværdet havde tilsyneladende været omgivet af en Træskede. Fundet udviser,

at dette Sted, »Bjergets« Top, allerede i Bronzealderens Tid; mange Hundrede Aar før Kristi Fødsel har været Begravelsesplads. Paa samme Sted er ogsaa ved denne Lejlighed funden to gamle Mønter, fra Middelalderen. Ja, her har levet Folk mange Hundrede, ja vistnok flere Tusinde Aar, før gamle Bjerreby Kirke blev bygget. Nu er den nedbrudt.

Her noget mere om dens Bygning

Bjerreby Kirke hed i den katolske Tid: »St. Mortens Kirke« og skal efter Sagnet være bygget af en Bisp. Hvornaar den første Sten blev lagt til den oprindelige Kirke, vides ikke med Sikkerhed, man mener i det 12. Aarhundredes Midte, ved 1150.

Før og under Kirkens Nedrivning i Sommer, sendte Nationalmuseet i København Museumsassistent Axel Jensen og Arkitekt C. M. Smidt hertil, for at paase, at intet Fortidsminde gik til Grunde.

Gamle Sager interesserer mig, jeg var ogsaa ofte ved Kirken under Nedbrydningen, talte ogsaa flere Gange med disse to Herrer der. Smidt kom ogsaa en Dag (omkring 11.- 12. maj) her i Gaarden med Fotografiapparat, tog to Plader, af en gammel Kakkellovn med Kobbertromle m.m. og af et gammelt Himmelsengested og gl. Stol o. s.v.

Han tog ved samme Lejlighed Afskrift af gammel Dørrinskription, Vindfløj m.m. her i Gaarden.

Bjerreby Kirke blev bygget i Rundbuestil, Bygningsmaterialet var raa kløvet Kamp. Hjørnerne hugne Kvadre. Sokkelstenene særlig smukt forarbejdede, og en Del af dem smykkede med Arkaderækker i lavt Relief.

Kirken bestod i Begyndelsen af Skib og Kor med Apsis, og var indvendig overdækket med et fladt Bjælkeloft. De rundbuede Vinduer havde været faa i Tal, og meget smaa. Man fandt to af dem, nu ved Nedbrydningen, et paa Nordsiden, og et paa Sydsiden af Skibet. I det sidstnævnte sad et romansk Glasmaleri.

Blyndfatningen var nu forvreden, en Del af Glasstykkerne faldne ud, men efter at Blyet var rettet, og de opsamlede Glasstumper indsat paa rette Steder, viste det sig, at næsten alt var bevaret. Det var mærkeligt at se disse to Vinduer og Vinduesaabninger. Smaa og smalle, især ualmindelig smalle, de har kun givet liden Belysning i Kirken, nemlig i den ældste Kirkebygning, hvorefter i 1400-tallet er tilbygget og forlænget i Øst, tilbygget Taarn mod Vest, opmuret Hvælvinger over Skib og Kor, hvorved disse to Vinduer er bleven tilmuret og dækket af Hvælvinger. Ved samme Tid dannet større Vinduesaabninger flere Steder.

Paa Væggene omkring de smaa Vinduer opdagedes Kalkmalerier inddelte i Felter, at se til lignet store Skilderier, forsynet med Inskription (minuskler); men de var meget medtagne. Man kunde se, at et af dem skulde forestille »den hellige Christoforus« og et andet »Opstandelsen«. Dette paa ældst opførte Kirkemure. Ogsaa paa de i 15. Aarhundrede opførte Hvælvinger fandt Museums-Mændene Kalkmalerier, over Koret. De var gennemgaaende tarvelige. Et af dem forestillede Djævelen, et andet, et Orlogsskib, fra Kong Hanses Tid, dette var dog ret godt udført.

Paa Murene kunde tydelig ses hvor »Mændenes Dør« i gamle Dage havde været, nemlig paa Skibets Sydside. »Kvindernes Dør« overfor paa Nordsiden.

Ligeledes fandt man to smukke Kragstene, som havde havt deres Plads i den oprindelige Korbue; Stenene var smykkede med et Menneskehoved paa de to Hjørner, og imellem dem strakte sig indhugne Snoninger. Derimod er man ikke rigtig klar over, hvor en Sten, som har de samme Prydelser paa alle fire Hjørner og Kanter, har været anbragt. (Se ogsaa om disse længere hen).

Vistnok omkring ved Midten af 15. Aarhundrede blev Kirkebygningen udvidet, og helt forandret, men det var langt fra nogen glædelig Forandring der skete. Korbygningen

med Apsis blev nedreven, og Kirken omdannet til et over alt lige bredt Rum; der blev ingen Sondring mellem Kor og Skib. I Stedet for Bjælkeloft, blev indsat 5 Fag spidsbuede Hvælvinger og Kirken blev forsynet med temmelig store fladbuede Vinduer. Rimeligvis samtidig, blev der til Kirkens vestre Gavl bygget et Taarn, der nu, ved Nedbrydningen endte i et lavt med Tagsten dækket pyramideformet Tag. Taarnet var ud og Indvendig muret af store røde brændte Sten, saa at sige en Skal ud og indvendig, derimellem opfyldt med Kampsten i Kalk, smaa, meget smaa Sten meget tykke Mure, mange Hundrede Læs Sten. Ved Nedbrydningen meget besværlig at adskille og nedbryde. Kunde have staaet i Hundredevis Aar endnu. Taarnets nederste Del var overhælvvet, og blev forbundet med Kirken; og benyttedes som Vaabenhus, med indgang fra Syd.

Men tarvelige Bygmestre har det været, der foretog denne Forandring og Udvidelse af Kirken; thi ikke alene viste det sig i Tidens Løb, at Deres Murværk var langt svagere end det ældre opførte, hvorfor det ogsaa nu i mange Aar blev støttet af 6 svære murede Piller, udvendig til Murene. Selv de smukt forsirede Sten, havde de, uden Skaansel, anvendt som Fyldmateriale, hvor det kunde træffe sig. Saaledes blev den ene af de før omtalte Kragstene, funden højt oppe i Murværket, paa den østre Gavl, den anden i Skibets Nordside.

De gamle Mestre, havde maaske ogsaa den Gang, »ordnet« de gamle smukke Sokkelstene, paa den skødesløse Maade, den stødte Øjet, naar man betragtede dem nu.

Men endnu er vi ikke færdig med Udvidelserne. I Aaret 1634, blev til den østlige Del af Kirkens Nordside, opført en Tilbygning. Det blev altsaa en halv Korskirke. Sognets Folk kaldte den bestandig indtil dens Nedbrydning »Ny Kirke«. Den var muret i røde Mursten, og ualmindelig solidt opført. Det var svært at faa Murene ned, næsten hver Sten maatte mejsles ned.

Lars Rasmussen Højte A. Friis Thorsøe
18. April 1914 Enghaveplads 5. KØBENHAVN.

Lars Rasmussen Højte
(1831 - 1918)
gårdmand i Vårø

En anselig Længde havde Kirken, den maalte udvendig 54 Alen. Men dens Ydre var alt andet end smukt. Murene var i høj Grad skæve, og de mange plumpe Støttepiller forbedrede ikke Udseendet.

Kirkens Indre gjorde heller ikke noget lyst og venligt Indtryk, med dens ujævne Mure, af raa Kampsten, hvor disse større og mindre, mange Steder rakte ud, saa hele Murfladen i Kirkens Indre var meget ujævn. Langt fra smukt. Kirkens Indre i det Hele, langt fra smukt.

Men den rummede flere Seværdigheder, navnlig Snitværk, hvoraf en Del stammede fra 15. Aarhundrede.

Først maa nævnes den store Katolske Altertavle eller Skab. Den bestaar af et Hovedparti og 2 Fløje, at kunne sammenlukke, som i udskaarne Figurer, der vel ikke kan kaldes mesterlig udførte, fremstiller følgende: I Hovedpartiet ses: Christi Korsfæstelse, med de to Røvere ved Siden, og det sørgende Folk ved Korsets Fod; i den ene Fløj: Christus for Raadet og Gangen til Golgatha; i den anden Fløj: Gravlæggelsen og Opstandelsen. Paa Fløjenes Bagside findes Rester af tvende Malerier, udførte paa Kridtgrund; det ene forestillede Maria med Jesusbarnet paa Armen, det andet St. Anna. Øverst paa Altertavlen er en Inskription saalydende: »salve crux digna, super omnia ligna benigna, tu me consigna, moriarne ne.«

Altertavlen var nu overmalet med lidet passende Farver, af en ikke dygtig Maler i 1850'erne.

De bliver nok brugt i Fremtiden i den ny Kirke. Paa Korets nordre Væg, fandtes et mindre Skab, smukt forsiret med snoede Søjler til Siderne, og med en gennembrudt Bort foroven. Heri sad en udskaaen Bispefigur med Krumstav, og iført fuldt Ornat, den forestillede Kirkens Helgen »St. Martin«. Da dette Skab blev taget ned, ved Nedbrydningen, opdagedes bag det, et hemmeligt Rum, som dog var tomt.

Det bedste Snitværk i Kirken, var den mesterlig udførte Degnestol. Dens, mod Alteret vendende Endestykke, afsluttedes for oven med en Drage, det mod Skibet vendende med en Løve, og underst med ophøjet Skrift skaaeren i Træet »Anno Dom 1536, completum et hoc.« Neden for Indskriften var udskaaeren en Ridderskikkelse med fjersmykket Hat, foldelig Kappe, og et tveægget Sværd i Haanden; det var: »St. Martin delende sin Kappe med Tiggeren.« Ogsaa Forsiden og Ryggen var smuk pyntet med Snitværk.

Nede i Kirkens Skib, paa nordlige Væg, saas et i Egetræ udskaaet Krusifiks i naturlig Størrelse. Ikke mesterlig udført.

Indtil 1895, stod der i »Ny Kirke« et mærkeligt gammelt Egeskab. Enderstykkerne paa det var prydet med Blomsterranker i Snitværk, og det sluttede for oven i en Baldakin, med gennembrudt Snitværk. Skabet var inddelt i fire Dele; de to øverste, og den nederste Del havde hver 3 Rum, forsynede med Døre; den næstnederste bestod af et aflangt Rum, med en fremfaldende Klap. Ogsaa Dørene var prydet med Snitværk, og alt Beslaget smukt udarbejdet. I Skabet laa en udskaaet Mariafigur »Madonna« med Jesusbarnet paa Armen; begge Dele blev nævnte Aar, indsendt til Nationalmuseet, hvor det opbevares.

Ved den Lejlighed, kom to kønne Messinglampetter, som var henlagt i Skabet, igen til Ære og Værdighed, idet de blev ophængt over for hinanden paa Skibets Vægge.

I den gamle Kirke fandtes flere Mindetavler og Gravstene.

I øverste Korhvælving stod malet:

Anno 1698.

Lavt Hr. Hans Fichs
Familiebegravelse.

(Paa Vaarø Præstegaards Stuelænge, staar indhugget i Egetræ over Døren: »Hr. Hans Fich. Gedske Andersdatter 1669.« Vaarø Præstegaard og den halve Vaarø By, skal ved de Tider være brændt. Nu er den gamle Præstegaards Bygninger med 52 Tdr. Land solgt til Ejendom. Stuelængen staar endnu. Nu bygget ny Præstegaard mellem Bjerreby og Helluf).

I Koret var ophængt et ovalt Træskjold, paamalet følgende Indskrift: »G. J. Flor, saae første Gang Lyset den 5 Juny 1737 paa Öen Sylt, blev Bjerrebye Menigheds Lærer 24 Juny 1770, indgik Ægteskabs Pagt d. 20 May 1771 med A. E. Dreier, hvis Frugt blev - 10 Børn. Hans Livs Lampe slukkedes d. 3 December 1803; det forkrænelige blev forvandlet til det

Arkititekt Luidt. Kjøbenhavn indsendt, fra Nationalmuseets til Bjernely Kirke
for dens Nedbygning, for derat Maj 1905 Tage Tegninger af gamle mørkelige Ting
Kalkemalerier m. m. m. Kom her at tage Fotografier ogsaa af gamle Sager
en gammel Rosd 11 N. V. Kl. 2. saae Byg. svenske og letkarve.

Kalket Fred 12 N. V. Kl. 2. Kølrig saae Byg og Blandt m. svenske og letkarve
om Land 13 N. N. Ost kl 2. Kølrig. Blast
m Kobbertræerne

Kobberluge m. m. saae Havne, Kløver og Græsfrø. svenske og letkarve.
Sejgested. gammelt himmelssted. Tilsæet Kavn.

m. m. Land 14 N. Ost kl. 2. Kølrig. Frø. svenske karve. 3 Heste til Røer.

Mand 15 N. O. Kl 2. svenske og letkarve. frøerne

Torsd 16 N. O. Kl 2. Kølrig. fløje til Kartofler og Røer. frøerne.

jeg til Auktion ved Bjernely Kirke som nu nedbygdes.
solgt Tjagsten, Mørsten store røde, fra Kærlinger,
Tre af Overbømmer Spar, Lygter m. m. Kirkestole m. m.
jeg købte et af Kirkestole for 10 Kr. dermed den der havde
kört her til Gden, med mit Navn I R. H. 1855.

Onsd 17. Ost Kl. 2. fløje + Røer. frøerne. fordyg

uforkrænkkelige; hans Kone, Börn og Bierrebye Menighed vædede hans Grav med Taarer, og svor ved hans Been: Vi vandre i denne retskafnes og redeliges Fodspor, for paa Opstandelsens Dag for Jehovas lysomstraalende Throne, at mødes og høre den frommes Stemme: Her er jeg Herre! og de du gav mig».

Ogsaa i Koret, i Nordsidens Væg, saaes indsat en stor Gravsten (Mindesten) sortmalet, med følgende Indskrift:

»Herunder hviler dend ærværdige Guds Mand, Sl. Hr. Povel AnderSøn Schyt, ford, Sogne Præst til Bjerby i 37 Aar, som var født i Ugersløv Præstegaard 1671 den 5 Januar og døde i Worø Præste Gaard 1735 den 19 April, med sin første Hustru Sl. Math. B. G. Sørens-datter, som efter 17 Aars Ægteskab, døde 1716, den 25 October, hans anden kjære Hustrue, som hannem sørgeligen efterlevede, var Jomfru A. C. Møller, fød i Gudbjerg Præste Gaard, med hvilken hand og levede udi 17 Aar, og Gud velsigned dem med en Datter, som straks hensov.

Skieul da o

Jord min sündig

Krop, mens Sjælen

følger Engletrop

1735.

Præsten Schyt var dog ikke stedet til Hvilene nedenfor denne Gravsten. Hans og hans Hustruers Kister havde været nedsat i et muret Gravkammer, under Korgulvet foran Alteret. Nu ved Kirkens Nedbrydning fandt man foruden 3 næsten helt hensmuldrede Kister - en Metalplade, med en Indskrift, omtrent ligelydende, som den paa hans Mindesten.

I Kirkens Gulv, i Skibets Midtergang, oppe imod Koret, laa 3 Gravsten, hvis Indskriptioner næsten var udslidt. Paa den største, som laa nærmest Koret, kunde man tyde lidt af Skriften. Man fik ud af det, at Stenen var lagt som Minde over en Mand, som »fordom havde været Færgemand« (i Vemmenæs Færgegaard) og »var født den 19. August 1639«. Langs Siderne stod: »Sjelene er i Guds For-

vaar, Legemerne til Muld forgaar, et erligt Naun os efterstaae«. Stenens Hjørner var prydet med Evangelistmærkerne, og over Indskriften saaes en Fremstilling af Opstandelsen.

Paa de to andre Gravstene, var Indskriften helt bortslidt.

To andre mærkelige Stene, vel ogsaa Gravstene, fandtes. Den ene udvendig som Sokkelsten under Kirkemurens sydlige Side ved Koret, den anden som Hjørnesten, under Taarnmuren. De var begge forsynet med en indhugget Korsstav, naaske fra 12. Aarhundrede.

Inde i Kirken paa Skibets Sydside, nær Koret, var ophængt en malet Trætavle, der berettede:

»Præsterne, som siden Reformationen har været til Bjerreby er følgende:

1. Hr. Hans Henriksen.
 2. Hr. Stephan Hansen.
 3. Hr. Rasmus Larsen.
 4. Hr. Jörgen Staffesen, kaldet af Fru Hedevig Hardenberg, 1599.
 5. Hr. Hans Pedersen Sandager.
 6. Hr. Anders Rasmussen, død 1663.
 7. Hr. Hr. Hans Fick, død 1698.
 8. Hr. Povel Schyt, døde 1735.
 9. Hr. Hr. Peder Fersløw, død 1752.
 10. Hr. Hr. Ulrick Adolf Svitzer, død 1763.
 11. Hr. Hans Casper Dressing, død 1778.«
- Videre førte den gamle Tavle ikke.

Denne sidsnævnte Præst, Hr. Dressing, tjente min Farfader Lars Nielsen, her i Vaarø Præstegaard, som Karl, kom derfra, her til Gaarden, som han fæstede og giftede sig med en Enke Boel Rasmusdatter, hendes tidligere Mand hed Hans Højte. Da Lars Nielsen kom her i Gaarden fik han ogsaa Navnet Højte, efter Gaarden Højdegaard, en Skov kaldtes Højdetoften, en Mark Højdetoftemark. Boel Rasmusdatter døde, hvorefter Lars Højte giftede sig med Maren Rasmusdatter fra Melby. De havde to Børn: min Fader Rasmus Larsen Højte født 1795 og Boel Rasmusdatter gift og boende i Vornæs i Skindballegaarden. Hendes Mand Christen N. Møller døde ung.

Fra nedbrydningen af den gamle kirke i Bjerreby 1905.

Min Farfar Lars Nielsen Højte var født i Bjerreby, i Gaarden paa Bakken ved Vejen til Lundby.

Endnu en gammel Fortælling her i Byen og Sognet. Hr. Dressing var af de Kloge. Han kunde mane. Niels Juel, Valdemar Slot, død 1766, den gale Niels Juel, gik igjen efter sin Død. Hr. Dressing manede ham en Nat paa Bregninge Bakke. Min farfar var Kudsk ved Lejligheden.

Pastor Dressings Eftermand var Johan Georg Flor, fra Sylt, Øen ved Sønder Jylland, død 1803. Hans Eftermand her i Vaarø Præstegaard var Johan Georg Møller, til 1848, i sine sidste Aar, svag paa Sjel og Legeme, i flere Aar holdt Capellan. Han var i sin velmagt en dygtig Præst, Ridder af Dannebrog. Jeg saa hans Ligfærd her fra Vaarø Præstegaard. Efter ham: Johan Ernst Heilmann, død her 1879. Derefter Sabinus Høgsbro, afskediget 1893.

Altertavlen, St. Martins Helgenbillede (?), Chrusifikset, Degnestolen, de omtalte Gravstene og Mindetavler, vil blive overført til den Nye Kirke. Det samme gælder Klokken,

for faae Aar siden støbt af ny. Alterstagerne og de hellige Kar.

Døbefonten er meget gammel, den stammer vist fra Kirkens ældste Tid. Den er af Kamp, smukt hugget og tildannet. Paa dens Fod, hvis Hjørner er tildannet som Menneskehoveder, er indhugget arkadiske Buer. Paa Bagsiden af det smukt udhuggede Messingfad, staar Christian den Fjerdes Navnetræk, et Vaabenskjold, hvor over Navnet Elisabeth Augusta 1639. Daabsfadet er skænket til Kirken af Elisabeth Augusta, Datter af Christian d. 4. og Kristine Munk, gift med Admiral Hans Lindenow til Wedelsborg.

Alterkalken, Sølv, er meget smuk, en Gave fra Præsten Hans Pedersen Sandager og Hustru. Rundt om Fodens Midte, JHESUS, og forneden paa samme, Givernes Navne, og 1634, følgende

Indskrift: »Jeg skal bruges efter Christi Skik, og ej efter Pavens vrangte Digt. Denne Kalk hører til Bjerreby Kirke«.

Paa Oblatæskens Laag staar, at den er skænket af Kammerherreinde M. E. von Juel, født von Rumohr, 1794.

Naar engang den nye Kirkebygning staaer færdig, vil Øjet møde mange kendte Ting, som kan minde om den gamle St. Mortens Kirke i Bjerreby.

Naar dette Glasmaleri, er blevet bevaret, og har holdt sig saa godt, skyldes det forskellige Faser i Kirkens Historie. Bjerreby Kirke havde som alle romanske Kirker, oprindelig fladt Loft, men ved Midten af det 15. Aarhundrede blev den fuldstændig omdannet, idet Skib og Kor fik samme Bredde og overhævedes. Der ved tilmuredes Vinduet, og kom til at sidde godt dækket bag Hvælvingerne.

At det nu er bleven opdaget, skyldes, at Kirken som bekendt er bleven nedreven nu i Sommer, og i den Anledning sendte Museet Assistent Axel Jensen og Arkitekt C. M. Smidt til Taasinge for at paase at intet Fortidsminde gik til Grunde samt for at foretage Opmaalinger. Det skyldes Dem, at Vinduet fandtes og skærmedes for Overlast, og nu befinder sig i Museets Værge.

Den gamle nu forsvundne Kirke, har for øvrigt haft en del smukt Inventar. En udskaaeren Altertavle fra den gotiske Tid, finder Anbringelse i den nyopførte Kirke, ligeledes en meget ejendommelig Degnestol fra 1536. Paa denne ses en meget karakteristisk Drage, og over det udskaaerne Pergamentsblads-Motiv, findes en nydelig Frise.

Et gammelt Egetræs Kirkeskab og en Madonna Figur findes nu paa National Museet.

Døbefonten stammer fra Kirkens første Dage, er hugget i Granit.

Det gamle Kirkevindue, sad i den sydlige Kirkemur, tilmuret indvendig dækket af Hvælvingens Rippe, et andet simpelt Vindue i Nordsiden.«

Jeg saae dem, det var interessant!

L. R. Højte.

Lars Rasmussen Højte købte ogsaa nogle læs store røde mursten, og anfører onsdag d. 6. september at have kørt 4 læs, samt 7 læs fre-

dag d. 8. september. Ialt købt 11 læs, pris 16 kr. lagt i hobe.

Hvad stenene skulle anvendes til, redegøres der ikke for.

Lørdag d. 23. december 1905 fortæller han: »Hentet et nyt Skrivebord i Bjerreby, forfærdiget af Snedker Chr. Jessen der. Jeg leveret Egetræt dertil. Dog har han lavet Bordbladet af gammelt Egetræ fra den iaar nedbrudte Bjerreby Kirke, Arbejdsløn 50 Kr.«

Først d. 9. december 1906 kunne der holdes indvielse af den nye Bjerreby Kirke, sognet havde da været uden kirke i 1 3/4 år. I den tid havde sognepræsten holdt gudstjeneste første søndag i måneden i Landet Kirke, de øvrige søn- og helligdage skiftevis i Bjerreby sogns tre skoler.

Lars Rasmussen Højte, gårdmand i Vårø matr. nr. 9 a. Nuværende Hylstensbjergvej 2. Født d. 26. februar 1831 i Vårø, død d. 8. juni 1918 samme sted. Hans dagbøger dækkende årene 1882-1913 opbevares i Tåsinge Lokalhistoriske Arkiv.

Efterskrift:

Fra et avisudklip i arkivet (uden årstal):

Det mest kostbare Fund

Magister Chr. Axel Jensen, der efter mange Aars Ansættelse nu forlader denne Stilling, fortæller i et Interview med »Berlingske Tidende« om det værdifuldeste Fund han som Museumsmand har gjort: - »Mellem de mange værdifulde Fund vil jeg nævne det romanske Glasmaleri fra Bjerreby. Det var under Nedbrydningen af den lille Landsbykirke paa Taasinge. Jeg klatrede op over en Hvælving, og i en tilmuret Vinduesniche fandt jeg et sammenkrøllet Vindue, det vil sige Blyrammen var krøllet sammen og de fleste Glasstykker laa mellem Murbrokkerne i Nichens Bund. Forsigtig fik jeg det hele ud, og nu sidder Vinduet paa Nationalmuseet - et af de faa romanske Glasmalerier, der findes i Landet. Motivet er af den hellige Morten.«

Et interessant middelalderfund

*efter et københavnsk blad
afskrevet af Lars Rasmussen Højte*

»Nationalmuseets 2den Afdeling, har for nylig gjort et meget interessant Fund, idet det i den gamle Bjerreby Kirke paa Taasinge, har fundet et efter Omstændighederne ret velbevaret Glasmaleri, der utvivlsomt stammer fra den Tid, Kirken er bygget, fra det 12. Aarhundrede.

Dette Fund er saa meget mere interessant, som vi i Forvejen, ikke eje noget saa vel bevaret Kirkevindue fra denne Periode, medens det i Tegning og Dekoration er meget ligt et Kirkevindue, der endnu sidder i den slesvigske Kirke i Roager Syd for Ribe.

Vinduet, kunstfærdig udført i Bly, er ca. 1 1/2 Alen højt, med den flade romanske Bue fremstiller utvivlsomt den hellige St. Morten, der døde 399, som Biskop i Tours i Frankrig, og som blandt andet herhjemme har nydt stor

Anseelse, hvorom Mortensdag og de talrige til ham indviede Kirker minde. Herfor taler den Omstændighed, at Bjerreby Kirke er indviet til Ham, samt at der øverst i Glasmosaikbilledet endnu finde bevaret enkelte Bogstaver af Ordet Morten. Billedet fremstiller St. Morten iført Bispeskrudet, med den store Stav i den ene Haand, den anden fattende om Bibelen. Det er udført i blaat, rødt og grønt Glas med hvid Paamaling, og efter den første foreløbige Rensning at dømme, synes baade Farver og Paamaling, at have holdt sig nogenlunde godt. Enkelte af Glassene er dog aabenbart for ca. 4 - 5 Hundredeaar siden bleven erstattet med almindelig grønt Glas, og en Del af Blyindfatningen har ogsaa lidt endel, men det er dog ikke mere, end at Billedet i sin Helhed, staar klart, og vel ogsaa kan restaureres.

Fra »Svendborg Avis« d. 2. april 1938:

Den gamle Kirkeblok kom atter tilbage.

Op man fandt en Mønt fra 1683 i den!

Da man for snart 35 år siden sled for at faa den prægtige gamle Bjerreby Kirke nedbrudt, Murene var over 1 Alen tykke, blev mange Effekter, der hørte til Kirken, ligeledes fjernede, og deriblandt var den gamle Kirkeblok, hvori Kirkegængere i flere Hundrede Aar har puttet deres Skilling eller to. Afdøde Søren Lolk, der med sjælden Iver værnedede om vore Forfædres Efterladenskaber, fandt Blokken en halv Snes Aar efter og førte den hjem til sin Gaard »Vejlegaarden«.

Ved Gaardens Salg og paafølgende Fraflytning kom Kirkeblokken atter frem, og man besluttede da, at Svendborg Museum skulle have den. Imidlertid opstod der Interesse i Bjerreby for at faa den tilbage til Kirken, og da Museet ikke vilde lægge Hindringer i Vejen herfor, skete dette.

Kirkeblokken, der var blevet hvidkalket, er nu ført tilbage i sin oprindelige Skikkelse (rent Egetræ), og Restaurationen er foretaget med nænsom Haand af Snedker Illemaan, Stjoul. Under dette Arbejde fandt man et Skillingsstykke fra 1683, men der er ingen Tvivl om, at Blokken er meget ældre, ja maaske lige saa gammel som den Kirke, man nedbrød.

Randbemærkninger

af Albert Mohr Lolk

Når jeg under mit arbejde er stødt på noget usædvanligt, har jeg med blyant gjort en bemærkning. Her kommer nogle randbemærkninger med forklaring.

Fabula vera.

(Bjerreby sogns døbte 1662-1813)

Ved opgivelsen af faderskab for uægte barn: Karen, født 8-9-1796, er anført Niels Nielsen fra Holsten. NB er tilføjet i margenen. Præsten kunne have skrevet »falsk anmeldelse«, men i stedet skrev han på latin det positive: »fabula vera«, der oversat betyder »sand opdigtning«.

Riisq multis.

(Bjerreby sogns Familiebog 153 n).

Ved vielsen af

Laurs Hansen Kimer troløvet 20-5-1694

Karen Rasmusdatter,

degnens datter i Bjerreby, viet 8-7-1694

tilføjer præsten i kirkebogen:

»Riisq mults«, dvs. stor risiko for at hun er gravid ved vielsen.

Benoni drengbarn.

(Bjerreby sogns Familiebog side 379).

Ved niende barns fødsel:

26-8-1795 født død dreng af Jens Nielsen, gmd. i Stioul.

30-8-1795 begravet gmd. Jens Nielsen Schou og hustru Johanne Rasmusdatters dødfødte Benoni drengbarn i Stioul.

31-8-1795 døde Jens Nielsen Schous hustru Johanne Rasmusdatter i Stioul, 39 år 6 mdr. gl., begravet 2-9-1795.

Idet sønnen også døde, er dette mere alvorligt end beskrivelsen i Det gamle Testamente 1. mosebog, 35. kapitel, vers 16 -18 om Benjamins fødsel og Rakels død. Der står:

»De brød op fra Betel. Da der endnu var et stykke vej fra Efrat, skulle Rakel føde, og det blev en hård fødsel. Da fødselen var på sit højeste, sagde jordemoderen til hende: »Du skal ikke være bange. Også denne gang får du en søn«.

Lige før Rakel udåndede - for det kostede hende livet - gav hun ham navnet Ben - Oni (min ulykkes søn); men hans fader kaldte ham Benjamin (der kan betyde lykkens søn)«.

A. C. E. Mohr Lolk født 1913 i Troense. Lærer i København og Odense 1944 -1983, skrevet godt 27.000 sider om Tåsinge (kopi på Landsarkivet og i Tåsinge Lokalhistoriske Arkiv). Artikler i Fynske Årbøger 1980, Årbog for Svendborg & Omegns Museum 1981, Tåsinge Årbog 1987, 1997, 1998 og 1999. Kronikker i Fyns Stiftstidende 1968, 1976 og 1997.

Vignet af Irene Carlsen

Lidt om Landet bys historie

af Bent Christoffer Nielsen

Den 21. april år 2001 er Landet, som egentlig landsby, 100 år gammel. Altså har vi den dag 100-års jubilæum.

Udgangspunktet for denne konstatering er stiftelsen af »Interessentskabet Thorseng«, hvis formålsparagraf § 1. siger:

»Selskabets Formaal er ved Sammenslutning at tilvejebringe en Kapital til Køb af Landet Sogns Skolelod eller Dele af samme for derpaa at lade opføre en Lægebolig, samt andet, der kan skønnes at være til økonomisk Gavn for Thorsengs Beboere.«

Den gamle skole skulle jo afløses af den nye i Lundby, (nuv. Lundbyvej 99).

»Interessentskabet Thorseng« gav ifølge oplysninger i Marius Jantzens bog: »Under Administration« (side 75 og 76) 8000 kr. for skolejorden (matr. nr. 2, Lundby, ialt 6 tdr. land). Lærer Andersen havde håbet på 15000 kr.

Bag denne påståede prisforskel ligger følgende fakta: Loven af 24. marts 1899 havde betinget oprettelsen af forskoleembeder ved Landet og Vornæs skoler samtidig med flytningen af Landet skole til Lundby. Herved forringedes værdien af skolejorden som underlag for embedernes lønninger ret betydeligt, d.v.s. lønningsmåden forandredes med denne lov.

Desuden kunne Stamhusets baron ikke byde på jorden, når Stamhuset var under administration, og dermed eventuelt forøge prisen. Den blev fastsat af sognerådet (se »Svendborg Amts Historiske Samfunds Aarskrift 1914«, side 62).

Hidtil havde der kun været læge i Troense til betjening af hele øen. Tanken var så, at man udlejede den nye lægebolig til en interes-

seret læge, der således ikke skulle købe hus eller praksis.

Inden jeg gør rede for detaljer i dette forløb, vil jeg hidsætte nogle bemærkninger om stedet »Landet«s historie. Og om navnet Taasinges oprindelse.

Øen Taasinge nævnes allerede i Knyttingsagaen under navnet Thosland i februar 1245. Gennem de næste 6-700 år ændres navnet adskillige gange, bl. a. til Thosind og derfra til det nu brugte Taasinge.

På samme måde har »Landet« en historie, idet der ved nedbrydningen af Kærstrup og bygningen af Valdemarsslot ikke længere kan være tingsted på Kærstrup. For en periode etableres der derfor tingsted ved Landet Kirke, derfor bliver navnet på den skov, der ligger mellem vejen til Strammelse og Galgebakken, til Tinghaven. Dette sker omkring 1630-1640.

Når øboerne fra Skarø, Drejø, Hjortø og Birkholm skulle til tinge, sagde de: »Vi skal op på landet.« Thi Taasinge var i den sammenhæng at betragte som det større land set i forhold til deres egen ø.

Der kan synes at være en sproglig sammenhæng mellem stavelsen »land« i Thosland og betegnelsen Landet i øboernes brug af navnet.

Iøvrigt hedder det jo også Landet Sogn og Landet Kirke.

Indtil 1788 synes der kun at have eksisteret 2 bygninger i Landet: Kirken og Tinghuset. Hvor sidstnævnte lå, vides ikke.

Ved udskiftningen kommer følgende bygninger til:

»Dinesgaarden« (Skovballevej 8) (fra Lundby) (se »Tåsinge Årbog 1987«, side 57).

»Havnegaarden« (Skovballevej 54) (fra Lundby).

Og der oprettes 3 husmandssteder (Skovballevej 41, 44 og 63).

Familiehuset (Tinghavevej 10), der tidligere rummede bolig for en skolelærerenke og en pøgeskole.

I 1791 bygger Frederik Juel Landet Skole (Skovballevej 10).

1819 bygges Jordemoderhuset (Tinghavevej 2) (i brug som sådan indtil ca. 1895).

1825 bygges Præsteenkesædet (Skovballevej 21).

1862 bygges Lundby Mølle (Skovballevej 31). Nedrives 1978.

1865 bygges Alderdomshjemmet (Tinghavevej 8).

1885 udskilles 2 husparceller fra husmandsstedet nuværende Skovballevej 44 (Skovballevej 46 og 48). Det gamle hus ved Skovballevej 48 brændte omkring 1933 og blev erstattet af et nyt.

1887 bygges Forsamlingshuset (Elvira Madigans Vej 41).

1888 bygges Thorskilde Andelsmejeri (Skovballevej 59). Mejeriet ombygges til det nuværende rødstenshus i 1929-1930, mejeriet bliver nedlagt 1978.

Området med Skovballevej nr. 41 - 63 hed dengang »Røde Mae« (Røde eng).

Om Lundby Mølle, læs »Tåsinge Årbog 1991«, side 6.

Om Præsteenkesædet, læs »Tåsinge Årbog 1996«, side 31.

Om Landet Kirke, læs »Tåsinge Årbog 1999«, side 39.

Landsbyen Landet

Først med »Interessentskabet Thorseng« bliver der struktureret en regulær landsby i Landet. I hovedsagen på skolejorden, matr. 2 af Lundby. Rækkefølgen og beskæftigelsen i byen fremgår af denne liste:

Dyrlæge Jens Rasmussen fik bolig i den gamle skole (Skovballevej 10) ca. 1. november 1901.

Lægebolig (Skovballevej 12) 1901-02.

Murer Hans Knudsen Nielsen fra Skovballe blev mester på den nye lægebolig og var indkvarteret med kone og børn hos Signe »Postens« i det lille gamle Jordemoderhus. Herefter fik han arbejdet med at forny udbygningerne til »Dinesgaarden«, inden han fik tid til at få opført et hus til sig selv på Skovballevej 14. I dette blev der etableret telefoncentral omkring 1903-04, og derefter tillige brevsamlingssted 1. maj 1907.

Gymnastikpladsen, også kaldet Eksercerpladsen på parcellen, hvor nu huset Skovballevej 19 ligger, udskilles fra den del af præstegårdsjorden, der kaldtes Degnemarken, og stilles til rådighed for Skytte- og Gymnastikforeningen 1904.

Brugsforeningen (Skovballevej 20) 1905.

Jens Lund, arbmd. senere vejmand (Tinghavevej 3) 1907.

Marie Lolk, rentier (Biblioteksvej 1) 1907.

Hun forærede sit hus til bibliotek i 1939.

Postbud Hans Pilegaard (Biblioteksvej 3) 1907.

Læge Niels Georg Kaaber, privatbolig (Tinghavevej 9) 1906.

Anders Højte, tidl. gmd. (Skovballevej 16) 1908.

Jørgen H. Jørgensen, bageri (nuv. Biblioteksvej 2) 1909.

Postbud Marcus Nakel (Biblioteksvej 5) 1909.

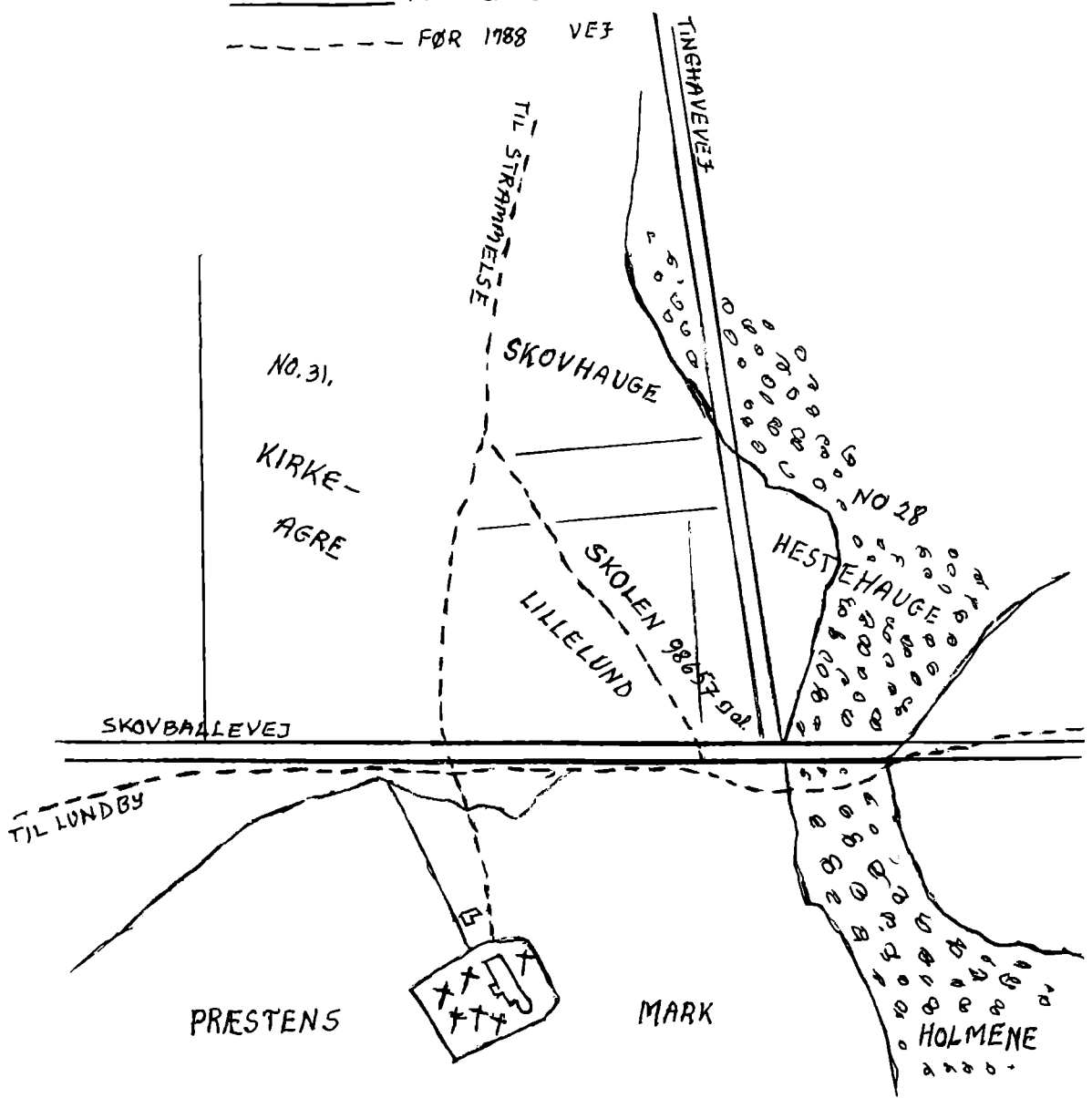
Anders Peder Andersen, barber, tobak, arbejdstøj, samt lidt husflidsundervisning for ungdommen i husets kælder (Tinghavevej 7) 1909.

Hans Jacob Lolk, snedkeri (Tinghavevej 5) 1910. Efter 1934, hvor Johanne og Hans Jacob Lolk bliver værtsfolk og bosat i det nye forsamlingshus, kom der igen en jordemoder til byen og fik bolig her i huset nogle år.

Ane og Peter Beck, fransk vask og strygning (Biblioteksvej 9) 1913.

Efter 1910, hvor det blev muligt at købe huse og gårde til fri ejendom, åbnede det også mulighed for at udstykke fra andre matr.nr.

===== NUVÆRENDE VEJ
 ----- FØR 1788 VEJ

Aftegning fra det gamle udskiftningskort, som det blev opmålt 1787-88 og tegnet i 1805. Her ses gamle vejspor sammen med de nye og lige veje i det område, der senere blev til Landet by.

således også fra gården matr.nr. 2 a af Strammelse, hvis jorder grænsede tæt indtil skolejorden.

Rasmus Lakkendrup, musiker (Skovballevej 24) 1919.

Efter vedtagelse af loven om oprettelse af statshusmandsbrug blev der i 1924 bygget 3 sådanne ved Elvira Madigans Vej samt et ved Skovballevej 33. Alle blev udstykket fra den del af præstegårdsjorden, som baronen havde købt ved auktion i 1891. Disse marker var bleven drevet fra Valdemarsslot. Malkepigerne fra slottet kørte 2 gange om dagen ud og malkede og flyttede køerne. Imens groede jorden godt og grundigt til med kvikgræs, hvilket de efterfølgende husmænd fik som problem.

Rasmine Vogn, rentier, hus mellem brugsen og Skovballevej 24, 1924 (nu nedrevet).

Ejnar Feldthusen, el-installatør (Skovballevej 28) 1926.

Emil Christensen, barber, tøj, tobak, benzin (Skovballevej 25) 1926.

Niels Lund, tidl. gmd. (Skovballevej 23) 1929.

Anna Vogn, rentier (Tinghavevej 13), 1933.

Kaj Fibiger Kaaber, bådebyggeri (ved Biblioteksvej 15a - 17b) 1934.

Carl Nørregaard, gartneri (Tinghavevej 6) 1934.

Alfred Eriksen, Tatol-forretning (Elvira Madigans Vej 24) 1936.

Huset Tinghavevej 4 blev opført i sidste halvdel af tredverne som aftægtsbolig for »Dinesgaarden«, og blev for en kortere årrække den sidste bolig for en jordemoder i Landet.

Anden etape vedrørende bebyggelsen sker ved frasalg af et større areal fra gården matr.nr. 2a af Strammelse omkring 1961, hvor nu husene på Sangdrosselvej og Nattergalevej ligger, og er opført i årene derefter. Husene på Vibevej og Hjejevej kommer til lidt senere.

Nye huse på begge sider af Skovballevej i »Røde Mae« var kommet til tidligere. Og ved Biblioteksvej var der kommet huse på et par

ubebyggede parceller tillige med en udstyknings af de lidt større haver.

Tredje etape for bebyggelsen er så udstyknings af arealet ved det nuværende Tingmarken. Bebyggelsen med pensionistboliger og samlingslokale finder sted i 1990, og umiddelbart derefter bygges de bagvedliggende andelsboliger.

Lægerne i Landet

I den nyetablerede lægebolig fik skiftende læger deres virke gennem årene, både i kortere og længere åremål, (årstallene er omtrentlige):

1902-1904 Niels Georg Kaaber.

1904-1905 Karl Albert Hasselbalch.

1905-1906 Carl Julius Voltelen.

1906-1907 Niels Georg Kaaber.

1907-1910 Ludvig William Dyssel.

1910-1913 Hans Jacob Milo.

1913-1930 Poul Christian Madsen.

1930-1950 Ivar Knudsen.

1950-1955 Carl E. C. H. Ramvad.

1955-1982 Knud Børup.

Læge Poul Christian Madsen købte huset af interessentskabet i 1923, og det har siden været ejet af de skiftende læger, først af Ivar Knudsen. Efter 1982 har huset udelukkende været privatbolig for familien Børup, og et nyt lægehus er opført på Sangdrosselvej 17 (læge Jan Harder).

Måske burde lægernes virke på Tåsinge (både i Troense og Landet) være et emne, der kunne udmunde i en særskilt artikel.

Byens udvikling

En status over byens beboere i dag vil afsløre en del om udviklingen, hvis det ikke skal kaldes afviklingen, thi her som overalt i landet forringes landsbyernes antal af lokale virksomheder og forretninger.

I Landet er der nu stadig en Brugs med benzinsalg, en bager, et forsamlingshus, et bibliotek med lokalhistorisk arkiv, en bank, en

lægekonsultation, en blikkenslager, en dyrlæge, og en antikvitetsforretning. Og så alle vi, der bare bor her.

For mig, der er født her og vokset op her i tyverne og tredverne og derfor har oplevet det liv, der var i byen på den tid, virker byen i dag som en soveby, med en væddeløbsbane midt igennem.

Næh, i tredverne var her liv. Adskillige beboere havde rigtig mange børn, vi var vel en 30-40 børn i byen. Vi legede meget på vejene, da der kun var ringe og kun langsom trafik.

Der var ligeledes mange unge, thi alle havde medhjælpere og tjenestefolk, som for eksempel: Dyrlægen havde assistent og 2 piger, doktoren 2 piger, telefoncentral og brevsamlingssted 2 piger, bageren havde chauffør, pige og 2-3 svende, brugsen havde husholderske, ekspeditrice, 2-3 kommissur og chauffør, mejeriet havde en 5-6 mejerister, »Dinesgaarden« pige, fodermester og flere karle o.s.v.

Vejen, amtsvejen, den nuværende Skovballevej, blev reguleret og istandsat i perioden 1905-1908. Den blev i begyndelsen af tredverne asfalteret, og få år senere blev der anlagt fortov langs den ene side af vejen fra bageren forbi brevsamlingssted, lægebolig og dyrlægebolig. Der var salg af benzin i brugsen (BP) eller hos Emil Christensen (Shell). Der kom en filial af Andelsbanken i 1938, som i begyndelsen havde til huse i Mine og Lars Peder Pelles stue (Skovballevej 25). En sagfører holdt ligeledes konsultation der på bestemte tider.

Byen rummede meget liv i tredverne. Om aftenen stod de unge på hjørnet ved bageriet, hvor der var blevet indrettet café i stuerne eller ved vejskiltet overfor Tinghavevejs begyndelse, og så på de forbipasserende og kommenterede ret frit disse med brug af særpræg, øgenavne og rygter. Man spillede croquet på pladsen ved Emil Christensens hjørne. Børnene legede skjul »Landet rundt« eller »Fan´ - ihov« (fange en hob) op og ned ad hovedgaden.

Landet by fik også sit bibliotek i disse år, og dets historie er i korte træk som følger: Før i

tiden havde Afholdsforeningen udlån af bøger, som Signe »Postens« stod for i Jordermoderhuset (Tinghavevej 2). Der skulle også efter sigende have været en udlånsamling på »Dinesgaarden« en kort periode. Desuden kunne skolebørnene låne bøger i skolens lille bogsamling hos lærer Mathorne. Men med opførelsen af det nye forsamlingshus, etableres der et udlån i et rum til venstre for hovedindgangen, og lærerinde frk. Simonsen bliver her den bærende kraft i arbejdet. Dette bibliotek eksisterer fra 1934 til 1939, da Marie Lolk testamenterer sit hus (Biblioteksvej 1) til biblioteket, det er det nuværende bibliotek, - frk. Simonsen fortsatte her i en lang række år.

Der var fodboldbane (med kokasser) på marken mellem Nattergalevej og tromlehuset, her spillede både unge og gamle for sjov.

I husmandsstedet Skovballevej 44 fik man startet virksomhed som pensionat, både for fremmede dræningsarbejdere og andre. Og om sommeren var der fuldt optaget af badegæster, der gav et fremmed indslag i gadebilledet. Pensionatet gik i folkemunde under navnet »Pensionattreværtsler«. Badegæsterne («Gadebæsterne») gik ud til Nørreskoven for at bade i Lunkebugten. Husets egne beboere indskrænkede deres plads til det mindst mulige.

Byens døgnrytme havde sin egen hygge. Ved 3-4-tiden om morgenen startede bageren, maskinerne hørttes svagt, og i løbet af morgenen bredte duften af friskbagt brød sig. Og ved 5-6-tiden begyndte de hestetrukne mælkevoogne ude fra oplandet at køre mod mejeriet, man hørte de klaprende hestesko, de raslende kæder, der langs siderne på vognene holdt jungerne på plads, kuskenes tilråb til hinanden og hjulenes knasen på vejen.

Enkelte biler kørte ud, mange cyklede på arbejde eller i skole. Rutebilen kom med post-sække til brevsamlingsstedet (se »Tåsinge Årbog 1999«, side 47). Senere kørte 3 landpostbude ud med deres sorte tasker foran på cyklen, 30-40 km skulle der trampes i pedalerne året rundt, uanset vind og vejr.

Bøndervogne med korn kørtes til mølle, og båndsav og maskinhøvl hørtes fra snedkeri og bådebyggeri.

Ind imellem lød der stemmer fra beboere, der mødtes på gaden og spurgte nyt, og om eftermiddagen hørtes børnenes glade stemmer i leg. En spøg, der en gang imellem blev iværksat, var, at et par børn skjulte sig i grøften overfor brugsen, enten i det høje græs eller i vraget af en gammel barnevogn og så lagde en »narrepakke« på vejen, eventuelt med en snor i, og derefter håbe på, at en forbipasserende »fandt« den og skyndte sig ind i brugsen med den.

Om vinteren byggede børnene snefæstninger ved indfaldsvejene til byen, så de kunne »forsvare« byen mod uønskede gæster, og om sommeren udkæmpedes drabelige kampe med de »frække« Strammelse-«knejte«, siddende i toppen af de unge bøge i Tinghaven, slående efter hinanden med tykke kæppe. Det vidste skovfogeden ikke.

I det hele taget havde året sine højdepunkter. Juletravlheden på brevsamlingsstedet, fastelavnsridningen (med folk fra nabobyerne Lundby og Strammelse), og børnene red på »kranheste« (kæpheste, hvor et stykke af kæppen var bøjet om til hoved (den krannede)), og den kunne være dekoreret med manke af silkepapir klippet af Signe »Postens« fra Jordermoderhuset.

Om foråret var det ellers havefolket, der prægede byens liv, det gjaldt både blomster og frugt (se »Tåsinge Årbog 1998, side 33). Man mødtes i brugsens garage til pyntning af ærreporte til sølvbryllup, og var der tale om, at et ligtog skulle forbi til kirke, så klippede man blomster og stedsegrønt og strøede ud for sin indkørsel. Man viste den afdøde den sidste ære.

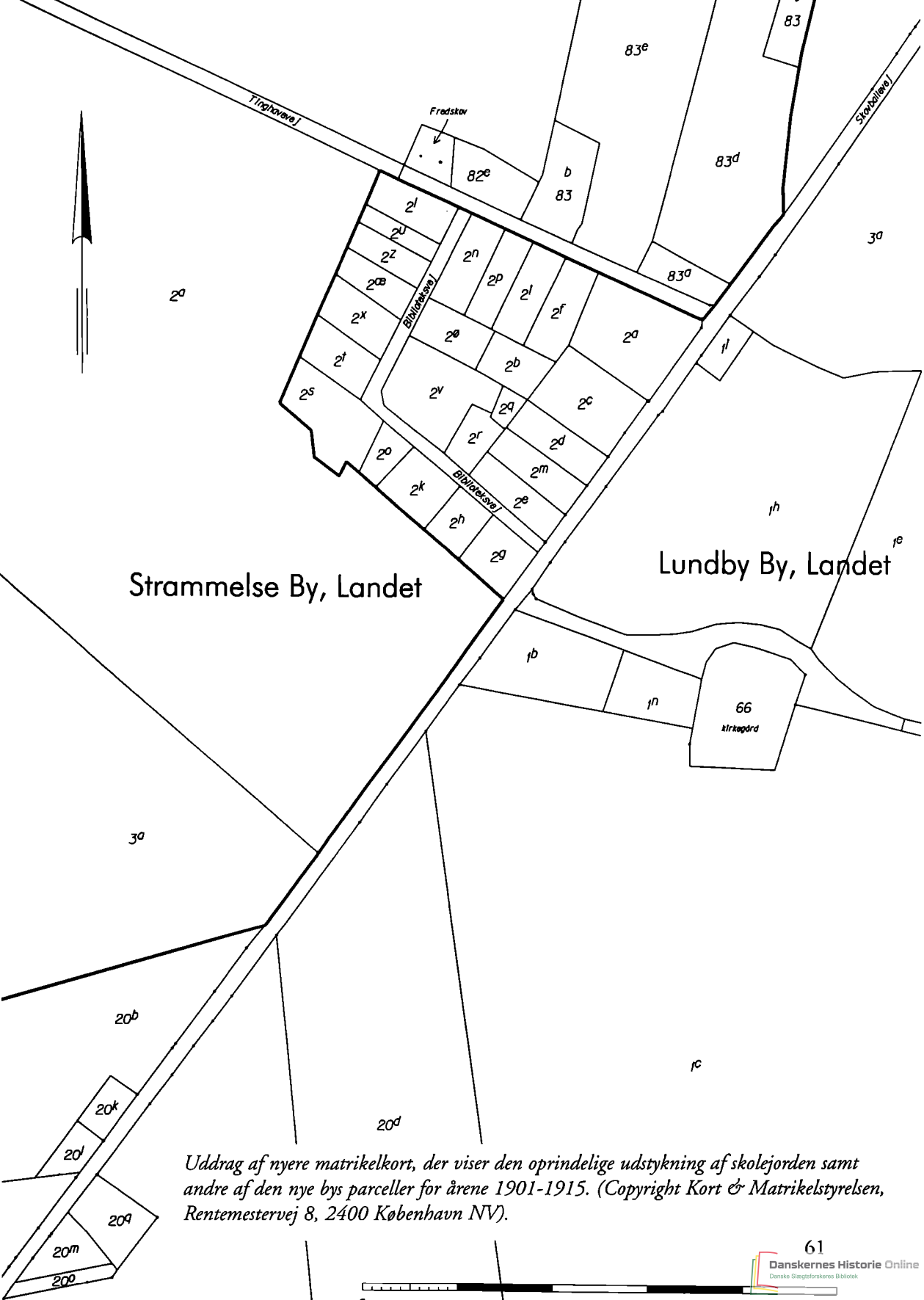
Ved Sct. Hans var der samlet til bål på vejen ud for bådebyggeriet (ved Biblioteksvej 15), her samledes byens folk om aftenen, Anders Peter (Andersen) var »fyrbøder«, og fru Fibiger holdt båltalen, somme tider på vers.

I mange år var der hvert år cirkus på marken overfor forsamlingshuset, cirkus Louis, cirkus Brødrene Schmidt, cirkus Vivi eller cirkus Dannebrog, det var alle tiders for børnene. Også Sørensens Luftgynger fra Odense var sikre gæster, gamle Sørensen, kaldet »Gyngehøvdingen«, hans kone, der lignede en zigøjner, sønnen Vigan ved gyngerne, Oscar ved skydeteltet og Erhard, der lignede en filmhelt, ved karrusellen (pigerne sværmede om ham som fluer om et stykke sukker), og luften genlød af højtalerens »Hej, dideli, hej, dideli.« Enkelte år kom fakiren Ali Babi Toni og slog sit telt op ved kirken og lod for en billig penge sig stikke med store nåle gennem kinderne. Kaj Kaaber med mig på bagsædet af motorcyklen kørte ad en planke over hans tykke mave, mens han lå på den sømbeslåede madras med de »spidse søm«, som han udtrykte det. Og han slugte både sabler og ild.

Forsamlingshusets brug prægede også byen. Dels brugtes det af de faste foreninger, såsom ungdomsforeningen til møder og fester, sangforeningen til øvelser med kor og orkester og et par fester om året. Dilletantforestillinger, spillegilder, faglige møder samt gymnastikforeningen til de ugentlige øvelser for karle og piger og til årets fester og opvisninger. En gang imellem var der »bøvsebal«, d.v.s. en times dans efter gymnastikken.

Børnenes juletræ var en af årets store begivenheder, med dans om juletræet, godteposer og sanglege: »Syv raske piger i en ring« og »Kong Gustavs skål«. Det var her, at pastor Nielsen et år, da hans søn havde fået en selv-kørende legetøjsbil i julegave, kom med følgende bemærkning i sin juletale: »Alt dette hersens mekaniske bræs, der trikkes op med en fe'er, og så gårr den af, - det hørres ikke julen till!« Sagt med jydsk accent og passende rullen på »f«-erne. Det husker vi.

Endelig skal nævnes fru Eriksens danseskole. Hvorledes hun hersede med alle os unger i »Quick, quick, slow« til Holmskovs fineste violinspil, og hvor vi lærte pli og opførsel, alt

Strammelse By, Landet

Lundby By, Landet

Uddrag af nyere matrikelkort, der viser den oprindelige udstykning af skolejorden samt andre af den nye bys parceller for årene 1901-1915. (Copyright Kort & Matrikelstyrelsen, Rentemestervej 8, 2400 København NV).

sammen mundende ud i opvisning og cotillon, vandkæmmet og yndigt.

På en stille aften kunne man ofte høre sang og fløjten ned ad gaden, da var det enten en af Skovmøllers eller Pilegaardssønner, der cyklende drog hjemad. Alle skulle kunne fløjte med munden. Lyttersalens 1932 ikke at forglemme. Kunne nogen ikke fløjte rent, så sagde man: »Du må hellere tage op på »Gal'baggen« (Galgebakken) og få fløjten »smiver« (smurt), for der smør' de fløjter om lørdagen«.

Man kunne om sommeren høre rummelen, når karlene lavede spring i salen i forsamlingshuset. Men en anden slags rummel blandede sig i billedet i tredverne, rummelen af kanontorden fra Østersøen. »Det er tyskerne, der skyder«, sagde de voksne. Ingen anede den gang, hvad der skulle komme.

Oplandets karle og piger kom ikke kun til fest i »huset«, nej, karlene kunne om tirsdagen købe de nu sure flødeskumskager fra porcelænsfadene i vinduet hos bageren for 2 øre, de kostede 10 øre om søndagen. »Vi ska' hen te' bavri' å ha' et røvhul«, sagde de.

Da man i begyndelsen af tredverne tjærede vej (nuværende Skovballevej), tog brugskommissærerne de tomme tjæretønder i brug om aftenen og lavede balancekunst på de rullende tønder ned ad vejen, som de havde set det i cirkus. Og om dagen beundrede vi børn »Bako«, der manøvrerede med vejtrømlen.

Ikke sjældent kom vagabonder gennem byen. »Sanger-Hans«, »Professoren«, »Den Sorte« og andre. Flere af dem sov i høet på Enkesædet. De lagde stiltiende tændstikkerne i vindueskarmen i køkkenet, sov på loftet, fik lidt mad og drog videre næste dag.

»Sanger-Hans« fik en cigar forærende, hvis han ville lægge sig på gulvet i brugsen og synge »Velkommen lærkelil«, med hånden bag det ene øre.

Apropos brugsen, så var der jo også særpræg. Brugsen i Landet var en aflægger af Strammelse Brugs, foranlediget af folk, der handlede i »Interessentskabets« ånd. Brugsen

duftede som enhver købmandshandel dengang af allehånde krydderier, sæber, tovværk, jern og tjære. At blive kommis var noget særligt, og en af disse blev i lange tider kun husket ved sit øgenavn »Synsaj«, idet han anbefalede alle varer med tilføjelsen: Synes jeg.

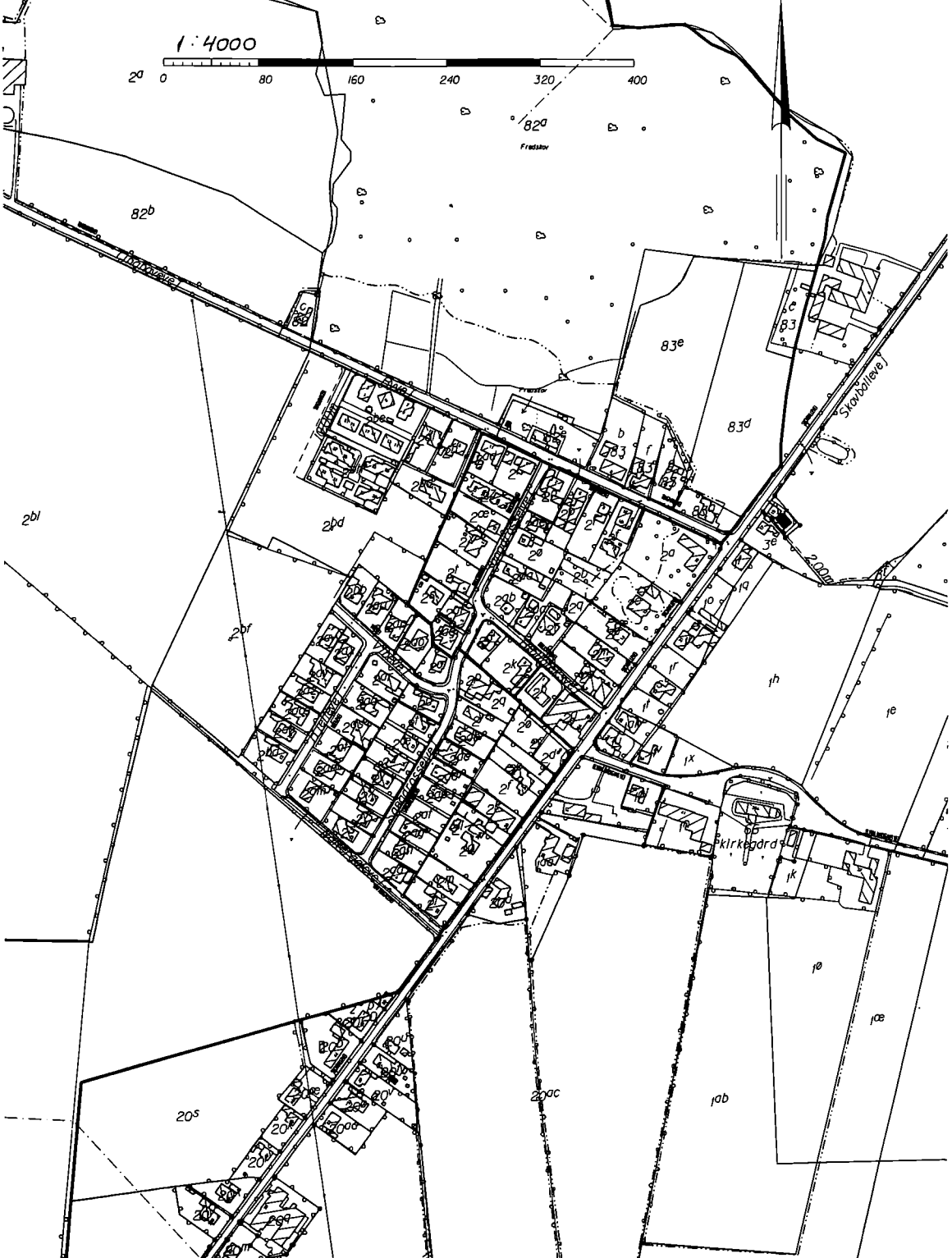
Byens gamle boede dels i familiehuset og dels i alderdomshjemmet. Man husker navne som »Ann Ålmans«, »Håns Hellig«, Signe »Postens« og bestyreren »Alderdoms-Sørensen«, der også var sendebud for kommunen, når der skulle tælles grise eller lignende.

I alderdomshjemmet var der også sognerådslokale. Min bedstefar var en årrække sognerådsformand. Bedstemor sendte mig en sjælden gang ned til bedstefar med madpakken. Det var et mørkt tilrøget lokale, hvor de sortklædte alvorlige rådsmedlemmer sad om bordet. Jeg beundrede især den virtuositet, hvormed de med deres skråspyt kunne ramme de strategisk anbragte spytbakker. Men ellers opfattede jeg hele atmosfæren i dette lokale som meget alvorlig, der hvilede et ansvar på disse mennesker i rummet med de mange papirer, protokoller og den dæmpede samtale.

Da bedstefar også var kommunekasserer, udbetalte han også løn til visse arbejdere, der lavede arbejde for kommunen. En af disse var »Bror Niels«, der slog sten (skærver) ved vejen. Jeg husker, hvorledes han over for bedstefar kom med følgende bemærkning: »Om somri' ska' vit' ha' lys«. Han følte, sine ringe åndsevner til trods, at han burde konversere, og i samme ånd undgå at sige noget dumt. Jeg har lige siden været imponeret af denne situation, som bedstefar i øvrigt taklede fint med et: »Det ska' du ha' ret i, Niels!

Engang imellem kom der en lirekassemand og spillede uden for brugsen. På hans kasse stod der: »Kommet til skade i en grusgrav og uarbejdsdygtig men forsørger af kone og børn.« Det må siges, at der er sket noget siden da.

Morgen og aften gik Niels Mortensen (Kop) fra Lundby op til kirken og ringede

Nugældende matrikelkort med parceller og indtegnede huse. (Copyright Kort & Matrikelstyrelsen, Rentemestervej 8, 2400 København NV).

solen op og ned, som vi sagde det. Han var invalid. Men når der skulle graves grav, især ud mod vejen, så sad vi børn på stengærdet og så til, thi hvis der nu skulle dukke et dødningshoved op, kunne det jo være en af de henvrettede fra galgebakken, de måtte jo ikke komme i indviet jord.

Og var så solen ringet ned, hengav byens borgere sig til allehånde sysler, husflid, tøjreparation, kortspil og lidt efter lidt til radiolytning, da denne nye opfindelse nåede frem til almindelige hjem.

Om sommeren var det som sagt haverne, det gjaldt, ikke mindst frugthaverne, der jo gav en ekstra indtægt til de beskedne lønninger, mange måtte nøjes med.

Efter krigen skete der en masse ting, der slettede mange af de ovenfor beskrevne aktiviteter. Godt, at disse forandringer skete i et rimeligt tempo i begyndelsen, samtidig med at vi fik både andelsfryseri (Tinghavevej 5), vandværk og gadebelysning.

Alle ved jo, at begivenhederne har taget fart her op i 90-erne.

Som barn følte man sig tryk ved det fællesskab, der prægede byens liv. Alle kendte hinanden, gik op i hinandens gøren og laden på passende vis, hverken for tæt på eller for distanceret, - som regel.

Jo, »Interessentskabets« passus i formålsparragraffens: »... samt andet, der kan skønnes at være til økonomisk Gavn for Thorsengs Beboere«, fik vel egentlig en noget udvidet betydning, set i bakspejlet.

I alle fald er der nok et og andet i det forgangne, vi nutidige indbyggere i byen med fordel kan studere.

Bent Christoffer Nielsen, f. 1923 i Landet. Amatørmusiker på clarinet og fagot. Arbejder med Tåsinges Musikhistorie. Artikler i Tåsinge Årbog 1988, 1994, 1995, 1996 og 1998. Musikanmelder ved Fyns Amts Avis siden 1977. Bopæl: Enkesædet, Skovballevej 21, Taasinge, 5700 Svendborg.

Litteraturliste:

Danmarks Stednavne nr. 13. Svendborg Amts Bebyggelsesnavne. Stednavneudvalget 1958. Vedtægter for »Interessentskabet Thorseng« u. å. (1901)

Marius Jantzen: »Under Administration«. Studier og Billeder af Øbokultur. Kristiania 1908. «Svendborg Amts Historiske Samfunds Aarskrift 1914«. Taasinge Degnehistorie og Skolevæsen v/ C. G. Høgstrøm.

Oplysninger fra diverse Tingbøger.

Oplysninger fra Tåsinge Lokalhistoriske Arkiv.

Billeder fra Tåsinge Lokalhistoriske Arkivs samlinger.

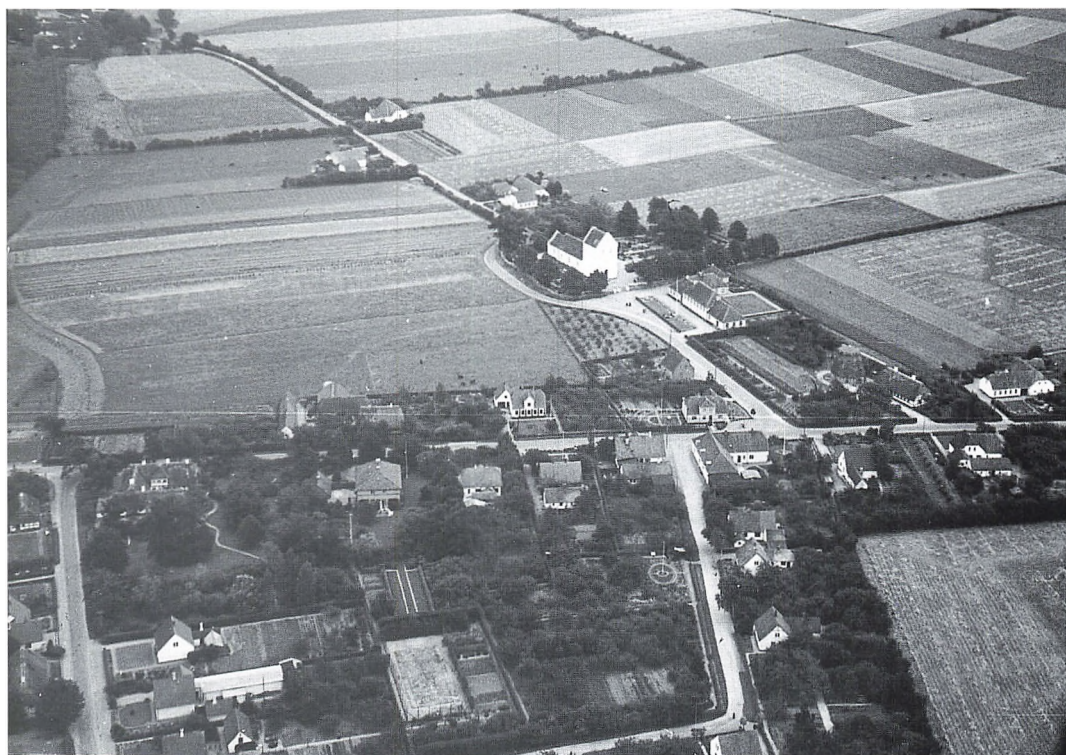
Diverse kort over byen.

Forfatterens egne dagbøger og notater samt erindringer.

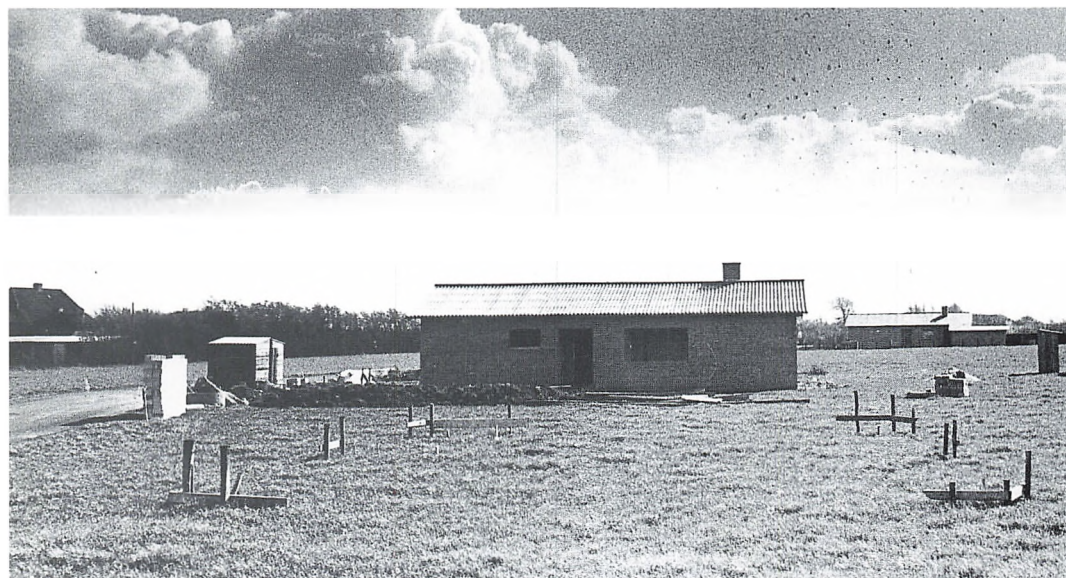
Diverse numre af »Tåsinge Årbog« (nævnt i teksten de aktuelle steder).

Johannes Grønberg: »Vore Landsbybogsamlinger« Gad 1912. Udvalget for Folkeoplysnings Fremme.

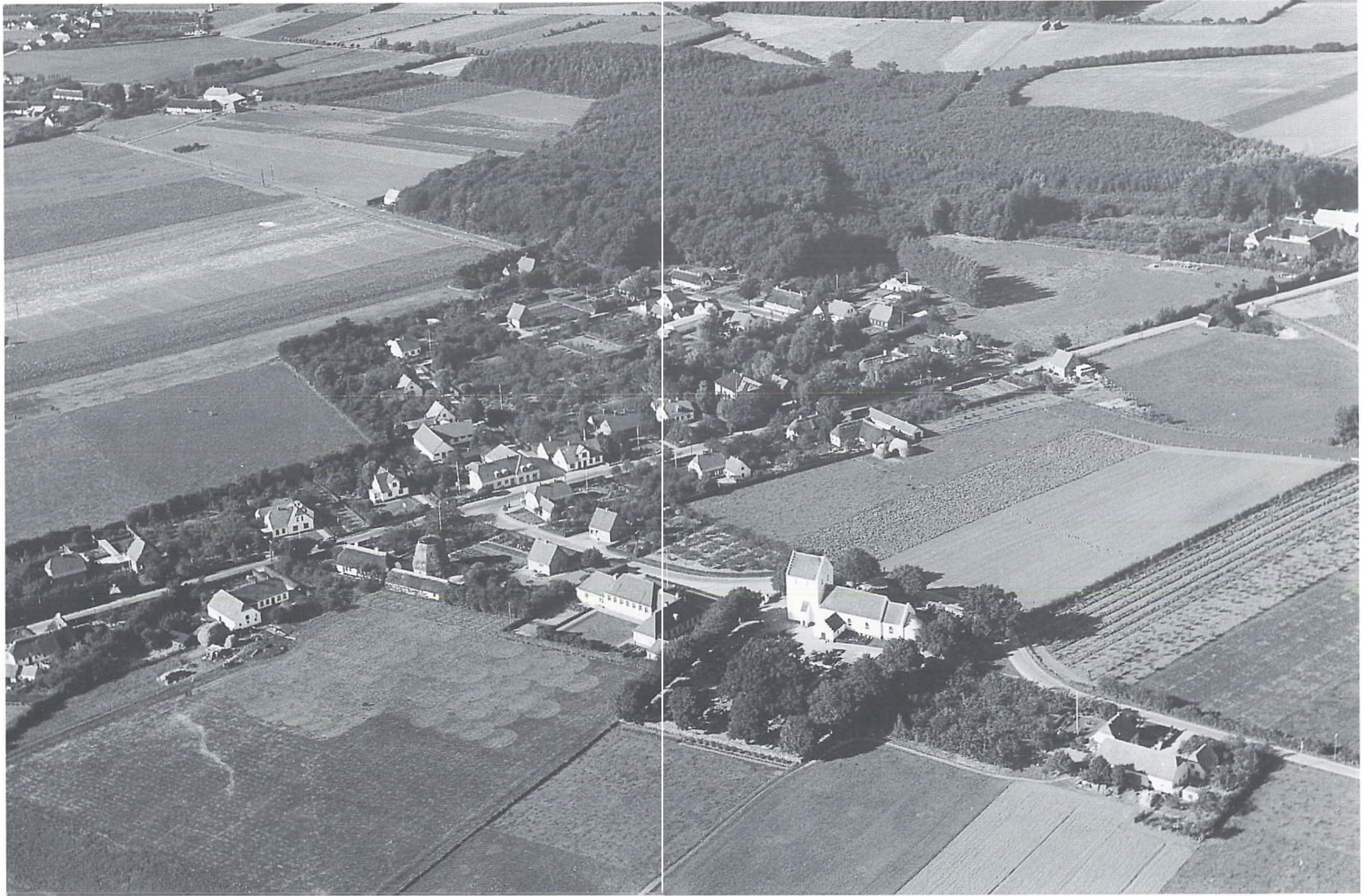
Billeder fra Landet bys udvikling

Luffoto af Landet, set fra vest ca. 1952. (Foto: Helge Heger).

De første huse ved Sangdrosselvej opføres i 1964. I forgrunden nr. 8, og bagest nr. 22.

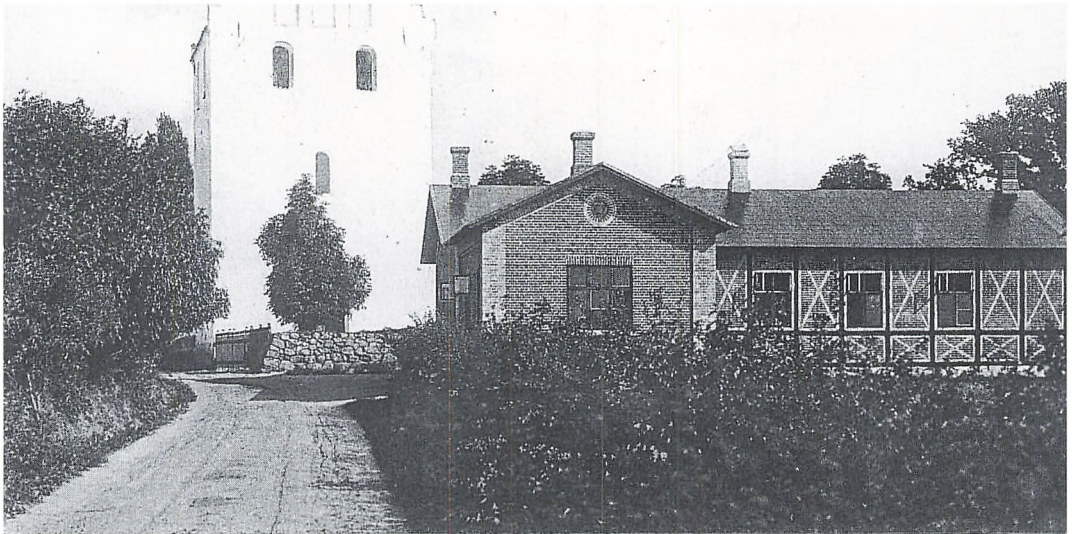
Luftfoto af Landet, set fra sydøst ca. 1952. (Foto: Helge Heger).

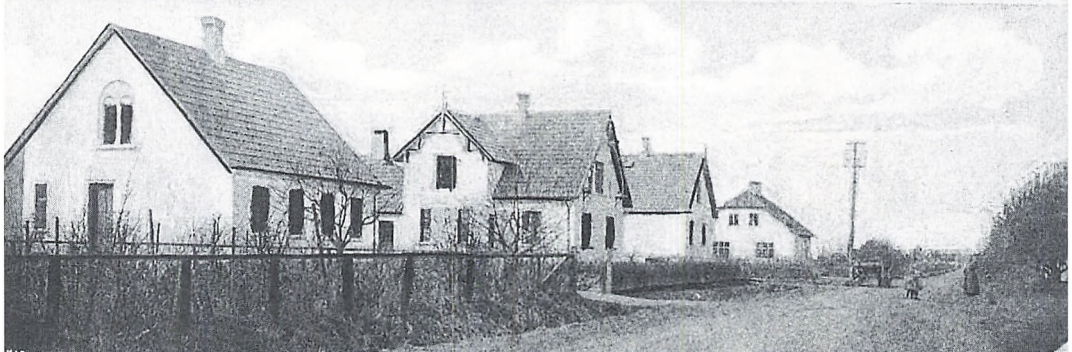
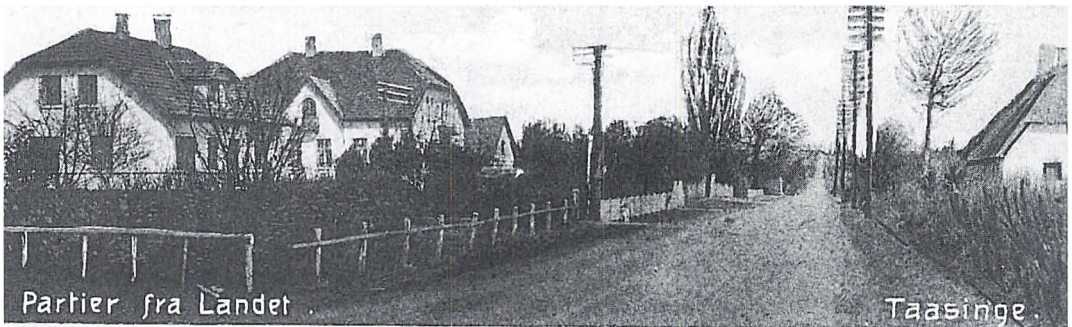
Ved Landet Brugsforening 1905-1908, da landevejen gennem byen istandsattes.

Interiør fra brugsen ca. 1928. Fra venstre ses lærlingen Hans Otto Koll, kommis Thuesen samt forretningens mangeårige uddeler, Peder Kristian Hansen (ansat 1919).

Landet kirke (ikke Lundby!) og det gamle forsamlingshus.

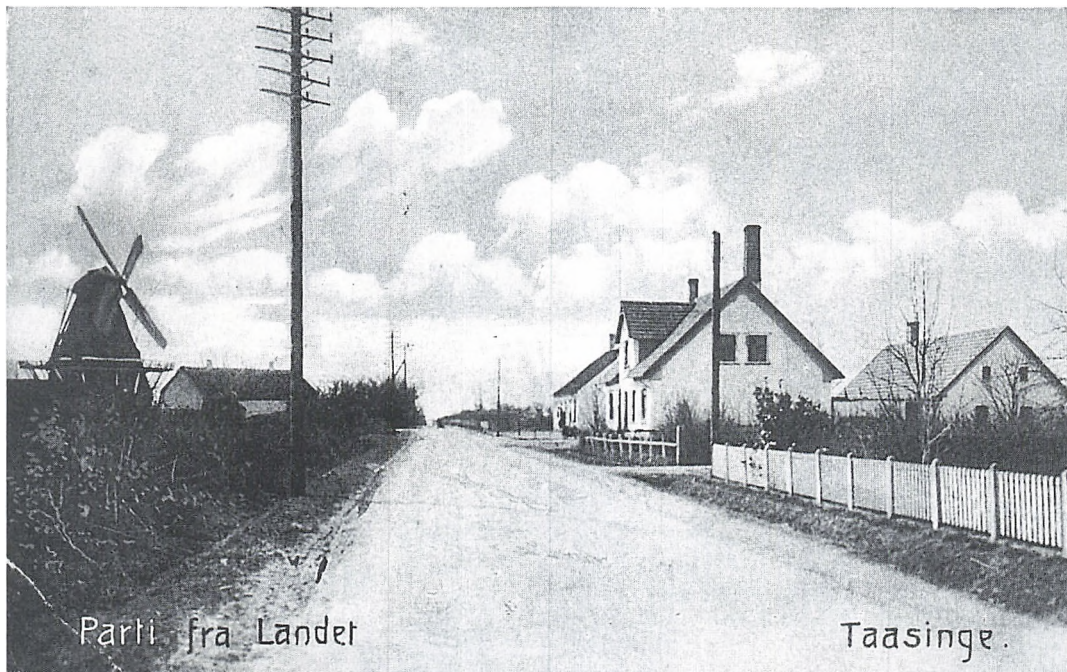

Skovballevej set mod Galgebakken og Tinghavevej set mod Strammelse.

Taasinge -- Landet

Landet bageri under opførelse ca. 1909.

Skovballevej set mod syd.

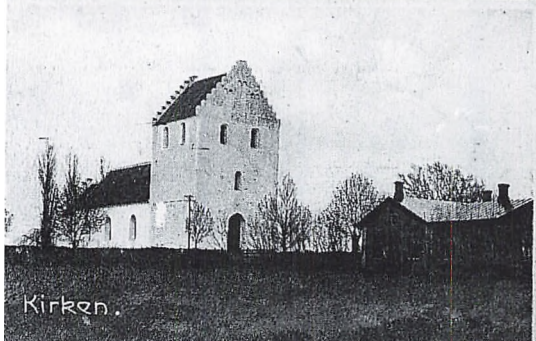
Posthuset.

Partier fra

Landet Taasinge.

Doktorboligen.

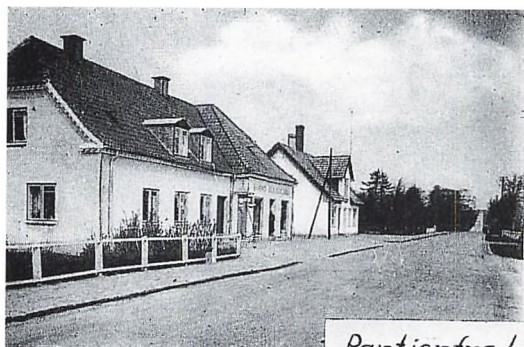

Kirken.

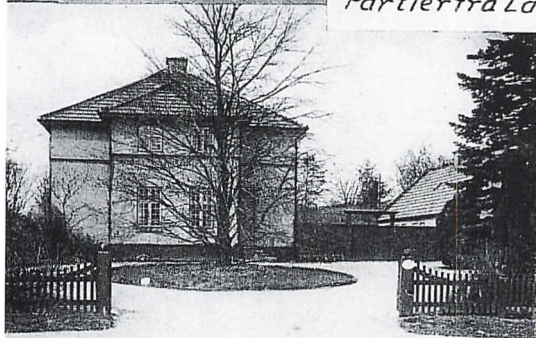

Parti fra Villakvarteret.

Ældre motiver fra Landet.

Partier fra Landet Taasinge

Nyere motiver fra Landet.

Landet gamle skole, der blev dyrlægebolig i 1901. Foto fra ca. 1915.

Der pyntes til en større fest i byen, her er man samlet ved brugsens garage.

Fra det gamle »Thorskilde« mejeri, opført 1888. Foto fra før den første ombygning i 1913.

Håndværkere og arbejdsmænd ved mejeriets anden ombygning i 1929-30. Murerarbejdet udførtes af muremester H. Kroun, Hesselager, det øvrige af øens håndværkere.

Fra »Dinesgaarden«, Skovballevej 8.

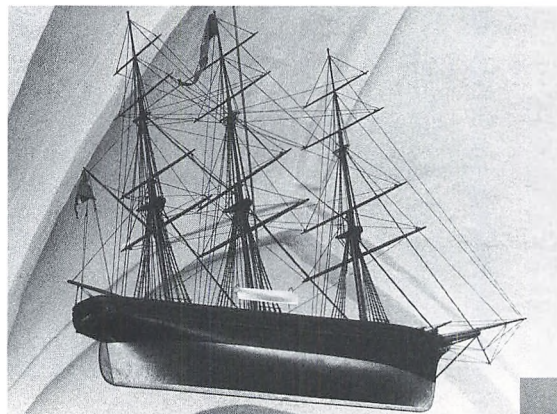

Ellen og Aksel V. Andersens hus og forretning. Tinghavevej 7.

Kirkeskibene i Bregninge kirke

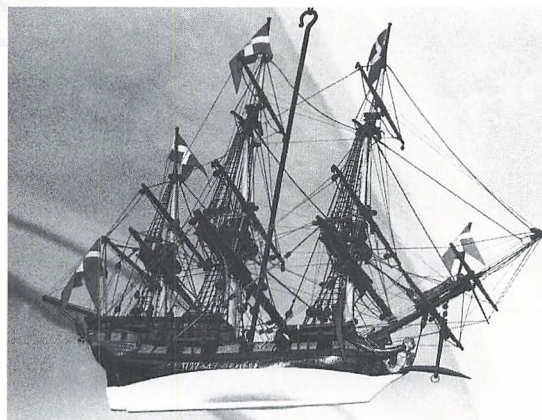
Ved en beklagelig fejl er der blevet byttet fuldstændig om på teksterne til de 3 fotos i artiklen i »Tåsinge Årbog 1999«, side 22 og 23. Det var den sidste kontrol i tilrettelæggelsen, der ikke var god nok, og det er vi meget kede af.

Her vises så fotografierne med de rigtige tekster til de rigtige skibe.

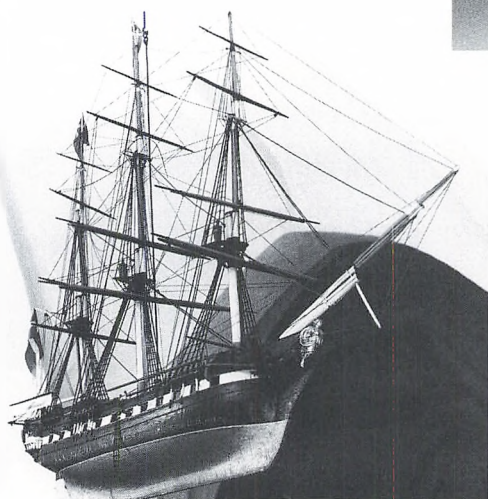

Den 3-mastede fuldrigger »Ingolf« er det yngste af kirkens tre kirkeskibe. Det blev ophængt i 1963.

Modellen af det navnløse orlogsskib er det ældste af de tre kirkeskibe i Bregninge kirke. Det blev ophængt i 1727.

Det 3-mastede fuldriggede orlogsskib »Sophie Frederikke« er opkaldt efter kammerherreinden på Valdemar Slot. Kirkeskibet blev ophængt i Bregninge kirke i 1791.

Esther Fredholm

Født 10. november 1903 - død 16. august 2000

Esther Fredholm udfyldte en stor plads såvel i Bregninge, som i vor familie. Med hendes bortgang har familien mistet det faste samlingspunkt.

I juli 1998 lukkede hun sin købmandsforretning, som hun stort set havde betjent siden 1917.

Efter eget ønske flyttede hun til Tåsinge Plejecenter, hvor hun nød den gode omsorg. Til den sidste uge før sin død viste hun interesse for sine omgivelser.

Da hun var den sidste levende af otte søskende og ikke selv havde børn, stod vi niecer og nevøer hende nær.

I Årbogen 1990 skriver hun så levende om sin barndom i Troense.

Hendes butik var hendes liv, men også vort museum og Bregninge Bakker havde hendes bevågenhed. Hun var 80 år, da hun via avisen gjorde opmærksom på, at Bregninge Bakker var tilgroede og ufremkommelige. Siden har naturplejeprojekter ydet deres. Da bakkerne i

1986 blev overdraget museet, blev hun så berørt, at hun betalte udgiften ved overdragelsen.

Utallige artikler i aviser og blade beretter om den lille købmand på toppen af Bregninge Bakke. Også TV2 viste interesse, og takket være en forudseende Bregningebo, har museet nu en kopi af denne TV-udsendelse.

Samtlige artikler har Esther samlet i mapper – ofte med hendes egne kommentarer eller små vers, som passer i sammenhængen som f.eks.:

*»Mange ærgrer sig gratis i verden,
og det er forresten skidt.
For havde det kostet penge,
man ærgrede sig ej så tit.«*

Og som overskrift til en af avisartiklerne står:

*»En, der er moderne-dags
på den supergamle manér«*

Det kan vist ikke siges bedre. Tak for alt kære faster.

Annelise Fredholm

Nyt fra arkivet

Kunstmaler Emil Jensen Bilving (1884-1955), der boede i Vindeby i ca. 40 år (nuv. Bregningevej 52), blev en vellidt og skattet kunstner, ikke mindst her på Tåsinge. Rundt om på øen hænger der i mange hjem fine eksempler på hans dygtighed. Malerier, akvareller og tegninger, hvis motiver viser huse, gårde og landskaber, der for længst er historie, og som er værdsatte i de familier, der har dem. Dette gælder også for slægtninge og andre, der er rejst fra øen. Hans billeder blev ofte bestilt og brugt som gaver ved festlige lejligheder, runde fødselsdage, bryllup, sølvbryllup o. l. Også som skaber af smukke afskedsgaver (adresser) til mennesker, der gennem mange år havde virket til glæde og gavn for sin egn, var Bilving en uforlignelig kunstner, og vort arkiv gemmer virkelig fine eksemplarer af disse. Inden for fjerkrævlen var Bilving meget anerkendt, og i sit arbejde som dommer ved udstillinger fik han samtidig rig lejlighed til at tegne og male de mange smukke racer.

Det havde gennem flere år været et ønske, om arkivet kunne være medvirkende til at få arrangeret en udstilling, der skulle mindes E. J. Bilving og derved vise nutiden, hvilken mangesidig og begavet kunstner han var. Dels ved at søge samlet så mange af hans motiver fra Tåsinge, som det nu kunne lade sig gøre, og dels ved at udstille kopier af de af hans arbejder, som normalt ligger gemt.

De gode rum i den tidligere Strammelse Brugsforening gav os de muligheder, der skulle til, for at en sådan udstilling kunne blive virkelighed. I et særdeles godt samarbejde med "Brugerlauget Strammelse Brugs" blev rammerne skabt. Og med de gode erfaringer fra den tidligere udstilling af luftfotografierne i de samme lokaler lykkedes det også denne

gang at få tilsagn om udlån fra mange venlige mennesker både her og uden for øen, samt fra Bilvings døtre og fra fjerkrævenner. Over 130 forskellige billeder blev udlånt og ophængt, så al væg- og bordplads var optaget. I tre week-ender i september 1999 blev udstillingen holdt åben, og helt frem til sidste dag kom der folk med billeder, og de sidste nåede slet ikke at blive hængt op. En økonomisk succes blev det nok ikke, de mange farvekopier og forsikring af de lånte billeder krævede sit, men den gode flok af besøgende roste initiativet og betragtede resultatet med stor glæde. En varm tak skal her lyde til alle, der medvirkede til virkeliggørelsen, uden jeres gode og villige hjælp var udstillingen ikke blevet til det, den blev.

Ved flere forskellige lejligheder er dagspressen os en god støtte og formidler, det fortjener journalisterne og deres fotografer en særlig tak for. Vi er meget glade, når det lykkes at bringe et godt og reelt budskab om vort virke ud til alle, der læser avisen. Og som eksempler for os skal her nævnes Bilving-udstillingen samt optakten til lokalarkivernes åbent-hus arrangement d. 23. oktober 1999. Til vort arkiv kom der ialt 20 besøgende jævnt fordelt hen over dagen, heraf havde de 14 aldrig været her tidligere. 1 kom fra Nyborg, 1 fra Bobjerg og 2 fra Langeland. Og disse sidste kom igen tirsdagen efter, der var mere, der skulle undersøges vedrørende slægten! Avisens gode artikel forud har sikkert medvirket til, at arkivdagen fik et så vellykket resultat.

Arkivets besøgstal har vist en stigende tendens i det år, der nu er gået, og sommerferierne har været særlig travle de 2 seneste år. Der er kommet en forøget interesse fra efterkommerne af dem, der udvandrede til U.S.A., således også i denne sommer, hvor ham der

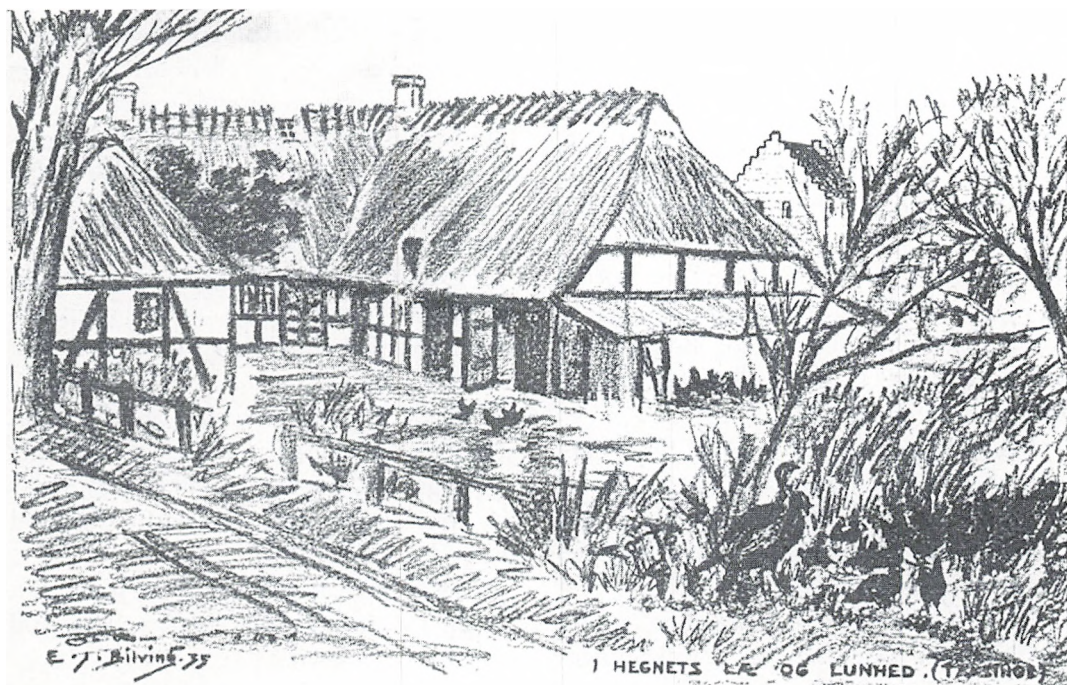
kom på cykel i 1999, meldte sin ankomst igen, denne gang dog i lejet bil og sammen med en penneveninde fra Kiev i Ukraine! De havde aftalt at holde ferie sammen her i Danmark. Vi er særdeles glade for disse kontakter, der kan give os mange informationer om, hvorledes det er gået de forfædre, der drog ud til det fremmede og uvisse og om deres familier derovre i det store land.

Og vi vil gerne hjælpe både dem og alle andre besøgende med oplysninger ud fra de mange gode kilder, vi har.

Mulighederne for at kunne gøre dette blev yderligere forøget sidste efterår, da Svend Høj-

tes kone, Hanne, kom herover til arkivet med hele hans samling af ringbind og kartotekskort. Det var en bestemmelse, han selv havde truffet for ca. 10 år siden. En virkelig righoldig gave for os at få, og vi skal gøre vort bedste for at forvalte dette enestående, mangeårige arbejde. Men det er alligevel vemodigt, at det ikke mere kan ske via det gode samarbejde med ham selv.

Også mange andre indleveringer sker til arkivet, men kom selv og se, hvad det rummer, I skal være velkomne!

Fra det gamle husmandssted, nu Skovballevej 41. (Tegnet af E. J. Bilving, 1939).

Nyt fra museet

Tåsinge Skipperhjem og Folkemindesamling har formået at fastholde et besøgstal omkring de 3.000, men dette tal er langt fra tilfredsstillende, og vi arbejder til stadighed med nye tiltag, for at skaffe flere besøgende til museet.

De, som finder vej til museet, tildeler os megen ros, så vi er stadig fortrøstningsfulde.

I anledning af årtusindskiftet har vi haft en lille udstilling omkring udviklingen i det 20. århundrede, som vore gæster har udvist stor interesse. Vi har derfor netop besluttet at bibeholde og udvide udstillingen til næste sæson.

Sommeren 2000 vil heller ikke vejrsmæssigt blive husket som en god sommer, men på museets stiftelsesdag den 4. juli blev det det skønneste sommervejr, og ca. 250 – 300 mennesker fandt vej til Bregninge Bakker til hygge i solnedgangen med folkedans, taler, æbleskiver, is, kaffe, øl og vand.

Vi var så heldige, at udenrigsminister Niels Helveg Petersen havde sagt ja til at holde aftenens tale. Det blev en rigtig god oplevelse, hvor Niels Helveg Petersen fortalte om sin tilknytning til Tåsing. Om sine barndomsoplevelser i ferierne hos sin mors familie i Troense og hos sin fars familie på Langeland.

Pr. 1. februar 2000 overtog Brugerlauget ved Strammelse Brugs ejerskab og drift af brugsen som aktivitetshus.

Beslutningen om overdragelsen fik opbakning af en enig generalforsamling, idet der var enighed om at koncentrere kræfterne om museumsdrift og lade brugerlauget varetage driften af seniorværestedet.

I betingelserne for overdragelsen er der givet Tåsing Skipperhjem og Folkeminde-

samling fri rådighed over loftsetagen til lagerrum lige så længe, der i bygningerne drives seniorværested.

På museet skal vi, der frivilligt og uden betaling vedligeholder museet i gang med at bygge om, således at vi kan få købmand Esther Fredholms købmandsforretning flyttet til museet.

Sidste vinter renoverede vi museets nyeste bygning således, at vi fik dragterne og Bent Nielsens folkemusikinstrumenter samlet i stuetagen, hvor luftfugtigheden ikke er så høj. I kælderen har vi fået afdækket vinduerne, så vi får mere lys til de forskellige opstillinger med bl.a. skolestue, skomager-, maler- og skibstømrerværksteder. Det er også her i kælderen, du finder udstillingen om udviklingen i det forrige århundrede.

Museet er med virkning fra 1999 frataget den statsstøtte, som vi ellers har fået siden 1970. Kriterierne, for at opnå statsstøtte, som bl.a. omfatter lønudgifter, er for os så urealistisk høje, at vi ikke kan gøre os forhåbninger om at opfylde dem. Og med den nye museumslov bliver det ikke lettere.

Heldigvis har Svendborg kommune indtil nu valgt at yde os tilskud i samme størrelsesorden som statsstøtten, så vi kan føre vort museum videre.

Men der skal mange kræfter og timer til for at vedligeholde museets arkivalier, bygninger og omgivelser, hvorfor jeg vil opfordre alle, der kunne tænke sig at give en frivillig hånd med, til at kontakte os.

Om vinteren kan du finde os på museet tirsdag formiddag. Men du kan også altid kontakte bestyrelsen.

Hvordan får du kontakt til Tåsinge Museumslaug?

Drejer det sig om museet, arkivet, medlemskab, spørgsmål om eller forslag til: Foreningsarbejdet, udflugt m.m. – kontakt da en af nedenstående!

Bestyrelsen:

Jytte Munch, Chr. Kiilsgaardsvej 4,
5900 Rudkøbing (formand)
tlf. 6251 2667

Jens Højte Jensen, Bjerrebyvej 21, Helluf
tlf. 6254 1578

Mogens V. F. Hansen, Thorseng 17, Eskær
tlf. 6222 6042

Annelise Fredholm, Sundbrovej 50,
Bregninge (næstformand)
tlf. 6222 6173

Regnskabsfører:

Gitte Rasmussen, Wandallsparken 31,
Svendborg

Egil Frydendahl, Badstuen 1,
Troense (kasserer)
tlf. 6222 6520

Museumsforvalter:

Annelise Fredholm

Bent E. Pytlick, Sangdrosselvej 14, Landet
tlf. 6254 1631

Arkivet:

Mogens Hansen, Parcelvej 6, Bjerreby
tlf. 6254 1306

Erik Hansen, Bellisvej 9, Sundhøj (arkivleder)
tlf. 6222 5002

Arne Skovbo Asmussen, Vindeby Pilevej 18,
Vindeby
tlf. 6222 5588

Kis og John Frikke, Esthersvej 23,
Svendborg
tlf. 6221 8882

Svend Johansen, Kystvej 5, Vindeby
tlf. 6222 7563

*(Hvor intet andet er anført, er postnr.
5700 Svendborg).*

**Smør madpakken og tag med museumslauget på udflugt
søndag den 2. september 2001**

Målet er endnu ukendt, men reservér dagen allerede nu.
Vi opfordrer alle interesserede til at melde sig til bestyrelsen i god tid.
Vi har haft mange gode og indholdsrige ture, og med jeres hjælp
bliver denne sikkert også en af dem.
Tag gode venner og bekendte med – alle er velkomne!

Praktiske oplysninger:

TÅSINGE SKIPPERHJEM OG FOLKEMINDESAMLING

Kirkebakken 1, Bregninge, 5700 Svendborg
Tlf. 6222 7144

Åbent:

15. maj - 15. juni:

Dagligt kl. 13 - 16, lukket mandag

16. juni - 15. august:

Alle dage kl. 10 - 17

16. august - 31. august:

Dagligt 13 - 16, lukket mandag

TÅSINGE LOKALHISTORISKE ARKIV

Biblioteksvej 1, Landet, 5700 Svendborg

Åbent:

Tirsdag kl. 19 - 21, eller efter aftale

(I jule- og sommerferien kun efter aftale)

Leder:

Erik Hansen, Bellisvej 9, 5700 Svendborg
Tlf. 6222 5002

Følgende publikationer haves til salg:

Valdemar Jensen:

Tåsinge rundt - en lokalhistorisk sejltur (1982). 98,- kr.

Søren Lolk - den mærkelige tåsingebonde (1985). 190,- kr.

Min læretid 1922 - 1926 hos »Langes« i Svendborg (1988). 30,- kr.

Poul Erik Møller Pedersen

Elvira Madigan - det berømte kærlighedsdrama (1997). 56,- kr.

Peter Henningsen:

Niels Juel og almuen på Tåsinge 1714-66 (1993). 120,- kr.

Gunnar Kjær Mortensen:

Vemmenæs 23. april 1944 (1994). 20,- kr.

<i>Tåsinge Årbog 1987,</i>	80,- kr. (60,-)	<i>Tåsinge Årbog 1994,</i>	110,- kr. (83,-)
<i>Tåsinge Årbog 1988,</i>	85,- kr. (64,-)	<i>Tåsinge Årbog 1995,</i>	110,- kr. (83,-)
<i>Tåsinge Årbog 1989,</i>	85,- kr. (64,-)	<i>Tåsinge Årbog 1996,</i>	110,- kr. (83,-)
<i>Tåsinge Årbog 1990,</i>	90,- kr. (68,-)	<i>Tåsinge Årbog 1997,</i>	115,- kr. (90,-)
<i>Tåsinge Årbog 1991,</i>	100,- kr. (udsolgt)	<i>Tåsinge Årbog 1998,</i>	135,- kr. (100,-)
<i>Tåsinge Årbog 1992,</i>	100,- kr. (75,-)	<i>Tåsinge Årbog 1999,</i>	135,- kr. (100,-)
<i>Tåsinge Årbog 1993,</i>	100,- kr. (75,-)	<i>Gl. Tåsinge-kort 1822,</i>	25,- kr.

Priserne i parentes gælder for medlemmer af Tåsinge Museumslaug

